

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK, KOMMUNIKATION OCH LÄRANDE

Förskollärares beskrivningar av barn- gruppsstorlekar i förskolan

Licentiatuppsats

Annika Rosenqvist

2014-10-23

Licentiatuppsats inom den Nationella forskarskolan för ämnesdidaktik i mångfaldens förskola. Förutsättningar och möjligheter för barns språkliga och matematiska utveckling och lärande (FoBaSM), nr 9.

Abstract

Title: Preschool teachers' descriptions of group size in preschool

Language: Swedish

Keywords: Preschool, group size, preschool teachers, working conditions, learning conditions.

The aim of the study is to gain knowledge about preschool teachers' perspectives of the impact of group size on working conditions as well as conditions created for children's well-being, play and learning in preschool. Questions at issue are: In which contexts do preschool teachers write that the group becomes too big or too small? In what ways do preschool teachers express that group size can become an opportunity or an obstacle in relation to children's activities, positions and relationships?

The theoretical framework consists of Urie Bronfenbrenner's ecological systems theory, which includes micro-, meso-, exo-, macro-, and the cronosystems that interact and are interrelated with each other.

The study is part of a projects' larger national web survey answered by 698 preschool teachers. Two open-ended questions regarding group size were analysed qualitatively by using content analysis.

The staff ratio compared to the number of children, and the group's composition, the physical area of preschool, the number of rooms and how they are arranged and organized are factors that influence preschool teachers' experience of when a child group becomes to big. They also influence their working conditions, choice of pedagogy, learning orientation and ways to work with the children and the curriculum. Important is the preschool teachers' collective competences and how their competence can be used in the work with large child groups.

A group which seems to be too small with few children has an impact both on the group dynamics and children's opportunities for activities, play and relationships with other children and for preschool teachers' working conditions. Possibilities described in relation to a small group size are that it improves preschool teachers' working conditions, which are important in order to plan and work with the preschool's curriculum.

Förord

Jag är så otroligt glad över att jag var så ovetande om vad som krävdes av mig då jag sökte till forskarutbildningen. Då hade jag aldrig vågat söka. Denna omtumlande tid som forskarutbildningen inneburit har bidragit till så mycket goda minnen att se tillbaka på. Jag är oerhört stolt över att jag klarade av detta. Det har varit otroligt spännande och roligt att få arbeta och se denna uppsats växa. Jag har utvecklats otroligt som person där jag blivit tvungen att utmana mig själv så otroligt många gånger under utbildningens gång. I ärlighetens namn har inte alltid utbildningen varit så lätt utan det har funnits perioder där jag både tvivlat på mig själv och på mina kunskaper. Till min hjälp att komma över dessa tvivel har jag haft ett stort antal personer runt omkring mig som jag nu vill tacka.

Ett varmt tack till Sonja Sheridan, som huvudhandledare för ditt otroliga tålamod, engagemang, stöd och uppmuntran och som har bidragit till att denna uppsats nu är färdig. Ditt empatiska, optimistiska och varma förhållningssätt har gjort att vägen genom skrivandet både känts mer roligare, motiverande och lättare att genomföra. Dessutom har du alltid funnits där och uppmuntrat och visat tilltro till mig och ingett mig ett lugn om att uppsatsen kommer att bli klar. Tack även för de givande och utvecklande diskussioner vi haft under utbildningens gång och som har lett arbetet framåt.

Ett varmt tack till Pia Williams, som bihandledare för ditt engagemang, stöd, tålamod, din skarpa analytiska blick och kritiska frågor som fått detta arbeta att gå framåt. Din positiva och kritiska blick på min text har pushat mig att se och förstå texten ur andra perspektiv, det har också bidragit till att jag lärt mig uttrycka mig på andra sätt. Din dörr har alltid stått öppen då jag behövt fråga eller få synpunkter på något jag skrivit.

Tack Maj Asplund Carlsson som funnits med i uppsatsens senare skede. Tack för din noggranna läsning av manuskriptet och bidragit med konstruktiva kritiska frågor som lett arbetet framåt. Tack även för din korrekturläsning av manuskriptet som gjordes på ett utomordentligt sätt.

Tack till alla i forskarskolan FoBaSM där jag alltid känt mig välkommen och som en del i gemenskapen. Tack för alla givande diskussioner och goa skratt alla internat och kurser bidragit till. Ett särskilt tack vill jag ge till ”göteborgsgänget” som funnits där vid både motgångar och framgångar. Det har betytt oerhört mycket att ha er nära och dela dessa gemensamma upplevelser och situationer som utbildningen medfört. Malin Nilsen, ett extra tack till dig och alla dina uppmuntrande samtal och sms. Det hade varit svårt att se hur jag skulle klarat forskarutbildningen utan er.

Tack till Anneli Skoglund, före detta rektor för förskolan i Eriksbo för att du trodde på mig och min kunskap och för att du pushade mig till att söka forskarutbildningen. Tack även till Angereds stadsdel och vetenskapsrådet som finansierade och gjorde denna studie möjlig.

Tack Catharina och Kjell Andersson för att ni erbjudit mig och min familj möjligheter att bara få komma till ert landställe för att hämta ny kraft och energi. Er gästvänlighet med goda middagar och mycket värme, skratt och glädje har betytt oerhört mycket.

Tack till min nära vän Marie Myntti för att du så tålmodigt stått åsidosatt och väntat på små luckor där vi kunnat träffas och umgås. Dina uppmuntrande sms och fina bilder i vardagen har fått mig att känna mig oerhört betydelsefull och jag är oerhört tacksam att ha dig som vän.

Roger, min man och bästa vän, dig vill jag tacka allra mest. Du har varit den person som stått där trygg vid min sida. Tack för att du under hela utbildningens gång trott på mig och förmedlat att jag kommer klara att genomföra denna utbildning galant. Det är du som har funnits där allra närmast vid både motgångar och framgångar. Din support har varit ovärderlig.

Sist men inte minst vill jag tacka mina barn Natalie Fernström och Lucas Rosenqvist som jag är så tacksam över att jag har. Ni har varit så otroligt tålmodiga och accepterande över all den tid jag behövt lägga på skrivandet. Utan er support, era leenden, skratt och kärlek hade denna resa inte kunnat genomföras.

Göteborg, oktober 2014

Annika Rosenqvist

Innehållsförteckning

KAPITEL 1. INLEDNING OCH SYFTE	3
<i>Syfte och frågeställningar</i>	5
<i>Studiens bidrag</i>	5
<i>Disposition</i>	6
KAPITEL 2. BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING	7
<i>Förändringar i svensk förskola</i>	7
<i>Förskolans styrdokument</i>	8
<i>Gruppstorlek och kvalitet</i>	10
<i>Gruppens betydelse</i>	15
<i>Gruppens betydelse för förskollärares arbetsvillkor</i>	15
<i>Grupper och barns lärande i förskolan</i>	17
<i>Stor barngrupp</i>	18
<i>Liten barngrupp</i>	20
<i>Gruppindelning</i>	21
<i>Barngruppsstorlek i skolan</i>	23
<i>Sammanfattning</i>	24
KAPITEL 3. TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	26
<i>Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teori</i>	26
<i>Definitioner av studiens analysbegrepp</i>	29
KAPITEL 4. METOD	34
<i>Vad är en enkätstudie</i>	34
<i>Projektet</i>	35
<i>Pilotstudie</i>	35
<i>Urval</i>	36
<i>Analys</i>	37
<i>Etik</i>	38
<i>Reliabilitet och validitet</i>	39
<i>Metoddiskussion</i>	41
KAPITEL 5. NÄR EN BARNGRUPP BLIR FÖR STOR	43
FYSISK MILJÖ	44
<i>Lokalernas yta och antal rum</i>	44
<i>Funktionsrum</i>	46
<i>Ljudnivåer</i>	48
ARBETSLAGETS ARBETSVILKOR I DEN STORA GRUPPEN.....	50
<i>Personaltäthet i förhållande till barngruppens storlek</i>	51
<i>Se och bemöta barns behov</i>	53
<i>Villkor för att arbeta med förskolans läroplan</i>	56
<i>Arbetslagets kompetens och utbildning</i>	58
BARNGRUPPSAMMANSÄTTNING.....	61
<i>Barns ålder</i>	61
<i>Barns schematider</i>	63
<i>Barn i behov av särskilt stöd</i>	64
VILLKOR FÖR BARNS VÄLMÅENDE, LEK OCH LÄRANDE I DEN STORA GRUPPEN	66
<i>Aktiviteter i förskolan</i>	66
<i>Konflikter mellan barn</i>	68
<i>Samspel mellan barn och mellan barn och vuxen</i>	69
<i>Sammanfattning av den övergripande frågan om när en grupp blir för stor</i>	71

<i>Analys av studiens resultat utifrån Bronfenbrenners ekologiska systemteori</i>	72
KAPITEL 6. NÄR EN BARNGRUPP BLIR FÖR LITEN	77
DEN LILLA GRUPPEN.....	78
<i>Antal barn i den lilla gruppen</i>	78
<i>Barngruppsammansättning i den lilla gruppen</i>	80
<i>Gruppdynamik</i>	82
VILLKOR FÖR BARNNS VÄLMÅENDE, LEK OCH LÄRANDE I DEN LILLA GRUPPEN	84
<i>Kamratrelationer</i>	84
<i>Lek och lärande</i>	86
ARBETSLAGETS ARBETSVILLKOR I DEN LILLA GRUPPEN	88
<i>Personaltäthet i förhållande till antalet barn</i>	88
<i>Villkor för att arbeta med förskolans läroplan i den lilla gruppen</i>	90
<i>Aktiviteter i den lilla gruppen</i>	91
<i>Sammanfattning av den övergripande frågan om när en barngrupp blir för liten</i>	93
<i>Analys av studiens resultat utifrån Bronfenbrenners ekologiska systemteori</i>	94
KAPITEL 7. DISKUSSION	97
<i>Möjligheter och hinder som ges i förhållande till den stora barngruppen</i>	97
<i>Arbetslagets arbetsvillkor i förhållande till den stora barngruppen</i>	99
<i>Förskolans fysiska miljö i förhållande till en stor barngrupp</i>	101
<i>Förskolans fysiska miljö i förhållande till aktiviteter, positioner och relationer</i>	101
<i>Arbetslagets arbetsvillkor i förhållande till aktiviteter, positioner och relationer</i>	102
<i>Möjligheter och hinder som ges i förhållande till den lilla barngruppen</i>	104
<i>Aktiviteter, positioner och relationer som utvecklas i den lilla barngruppen</i>	104
<i>Den stora gruppens möjligheter bildar den lilla gruppens hinder och tvärtom</i>	105
<i>Fortsatt forskning</i>	107
REFERENSER	109

Kapitel 1. Inledning och syfte

I dag går merparten av alla barn mellan ett och fem år i Sverige i förskolan¹. Förskolan fyller en viktig funktion eftersom de första åren i barnens liv har stor betydelse för deras fortsatta lärande och utveckling (Sheridan, Pramling Samuelsson & Johansson, 2009). Det är inte bara samhällets omvandling som bidragit till att så många barn går i förskolan, det beror också på en allmän uppfattning om att förskolans verksamhet gynnar barns sociala utveckling och deras lärande, vilket förutsätter att förskolan är av god kvalitet. Barngruppens sammansättning är en av de faktorer som brukar diskuteras i både positiva och negativa ordalag i detta sammanhang. Den sociala interaktionen tillsammans med andra barn är en av de faktorer som lyfts fram som en positiv potential, eftersom barn lär och utvecklas tillsammans med andra barn och vuxna². Men det finns också en stark föreställning om en ideal gruppstorlek och om den överskrids istället har en negativ inverkan på barns utveckling och lärande. Beroende på vilken förskoleprofil som förskolan har (det vill säga pedagogisk inriktning), finns det olika uppfattningar om gruppens storlek. Inom Waldorfpedagogiken poängterar man att allt för små grupper kan leda till att gruppdynamiken går förlorad och att det kan finnas en naiv syn på att små barngrupper alltid är bättre och lugnare (Liebendörfer, 2013). Som motsats till detta synsätt finns en verksamhetsorganisation som familjedaghem (som numera benämns pedagogisk omsorg) där man lyfter fram den lilla gruppens villkor för barnens välmående. Emellertid riktas en generell kritik mot att familjedaghemsv verksamheter saknar personal med kompetens och att utbildningsnivån är låg, vilket leder till att de inte arbetar utefter de mål och riktlinjer som förskolans styrdokument kräver³. Utifrån denna dikotomi går det att skönja en ideologisk skiljelinje mellan omsorg och pedagogik som har hög relevans för detta ämnesområde.

Idag är barngruppens storlek ett ämne som ofta diskuteras i medier och politiska debatter och grundfrågan i dessa diskussioner handlar om att barns lärande och utveckling i förskolan påverkas negativt när barngruppernas storlek växer. Skolverket påtalar att gruppstorlekarna ökar och att denna utveckling kan leda till problem, eftersom gruppstorleken kan ha betydelse för kvaliteten i verksamheten (Kihlbom, Lidholt & Niss, 2009; Skolverket, 2010b). Denna debatt blir dock i många fall ensidig varför det är viktigt att ha i åtanke, att när man

¹ Skolverket. Hämtat 2014-08-19: <http://www.skolverket.se/press/pressmeddelanden/2014/fler-barn-an-nagonsin-i-forskolan-1.216379>

² Då jag skriver vuxen/vuxna i arbetslag, eller enbart arbetslag i föreliggande studie inkluderar det alla som arbetar i arbetslaget oavsett utbildning.

³ Skolverket kritiserar familjedaghem. Hämtat den 23 februari 2014:

<http://www.svt.se/nyheter/regionalt/gavledala/hudiksvall-skolverket-kritiserar-familjedaghem>

talat om en förskolas kvalitet är det många faktorer som spelar in för att en verksamhet ska fungera på ett tillfredsställande sätt (Sheridan m.fl., 2009; Sylva, Melhuish, Sammons, Siraj-Blatchford & Taggart, 2010; Skolverket, 2005a). Avgörande betydelse för förskolans kvalitet, är bland annat barngruppernas sammansättningar och storlek, förskolläraernas utbildning, förhållningssätt och kompetens, lokalernas storlek och beskaffenhet, samt hur verksamheten är organiserad (Persson, 2012).

Debatten om barngruppers storlek är något som engagerar många just nu. Då media beskriver barngruppens storlek hänvisar de dock ofta till ”hela barngruppsstorleken” vilket bygger på en föreställning om att alla barn är på plats under hela dagen. Man tar inte hänsyn till att alla barn inte är i förskolan samtidigt. En annan aspekt som är relevant att lyfta fram i sammanhanget, är det som kallas för personaltätthet, det vill säga hur många timmar under en dag all personal är i verksamheten samtidigt (Skolverket, 2005a).

Oberoende av barngruppens storlek arbetar arbetslaget utifrån förskolans läroplan (Skolverket, 2010a). Förskolans roll i utbildningssystemet har dessutom förtydligats i den reviderade läroplanen för förskolan som trädde i kraft första juli 2011. Enligt läroplanen bör den pedagogiska verksamheten genomföras så att den stimulerar och utmanar barnens lärande och utveckling. I det praktiska förskolearbetet innebär det att arbetslaget organiserar och tillämpar olika arbetssätt utifrån de mål som finns uppsatta i styrdokumentet. Barngruppen bör ses som en viktig förutsättning för barns lärande och utveckling samt vara av ”lämplig storlek och sammansättning” (Skolverket 2005b).

Men vad är då en lämplig storlek och sammansättning? Det är en mycket svår fråga att svara på. Skolverket hade fram till 2013 satt upp som riktmärke att en helgrupp inte bör överstiga 15 barn i åldrarna 3-5 år och för de yngre barnen, 1-3 år, var riktmärket färre barn än 15. Utifrån dessa rekommendationer argumenterar Skolverket (2005a) att dessa riktmärken skapade goda möjligheter till lärande (Balldin, 2010). Men om man ser till hur det förhåller sig i många verksamheter, ser man att antalet barn ofta överstiger dessa riktmärken och har 16 - 20 barn i grupperna (Balldin, 2010).

Denna studie grundar sig i Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teori (1979, 1986), vilken fokuserar på de villkor som skapas inom och mellan olika system och påverkar barns lärande och utveckling i förskolan. I denna komplexa bild handlar det om *kontexter, villkor, möjligheter, hinder, aktiviteter, positioner och relationer* som ges och skapas i förskolan. Dessa begrepp, som ingår i Bronfenbrenners modell av interagerande system (dessa förklaras mer utförligt i teorikapitlet), kan användas som förklaringsmodell av den komplexa bilden

genom att synliggöra de relationer som är ömsesidigt beroende av varandra och lyfter fram hur individen lär, utvecklas, inverkar och influeras.

Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att bidra med kunskaper om förskollärares beskrivningar av barngruppsstorleken betydelse för de egna arbetsvillkoren, samt för de villkor för barns välmående, lek och lärande i förskolan som skapas inom och mellan olika ekologiska system.

Syftet preciseras utifrån följande frågeställningar:

- I vilka sammanhang beskriver förskollärarna att en barngrupp är för stor, respektive för liten?
- Hur beskriver förskollärare att barngruppsstorleken är en möjlighet eller ett hinder i förhållande till barns aktiviteter, positioner och relationer?

Studiens bidrag

Denna studie är en del av ett projekt som heter *Gruppsstorleken betydelse för barns möjligheter att lära och utvecklas i förskolan*. Projektet leds av professor Pia Williams (Vetenskapsrådet 2012-2014). Min studie kommer att utgå ifrån en del av projektets enkätundersökning. Mitt empiriska material baseras på två frågor i enkäten med öppna svarsalternativ som har skickats ut till förskollärare i hela Sverige. Dessa frågor är formulerade på följande sätt: 1) *När blir en barngrupp för stor*, och 2) *När blir en barngrupp för liten*.

Det finns mycket begränsad forskning om förskollärares beskrivningar av barngruppsstorleken betydelse för såväl arbetsvillkor, som för de villkor som skapas för barns välmående, lek och lärande i förskolan. Studien förväntas generera kunskap dels om förskollärares *upplevelser* gällande barngruppsstorleken betydelse för deras arbetsvillkor och dels om förskollärarnas *beskrivningar* av barngruppsstorleken betydelse för barns välmående, lek och lärande i förskolan.

Det råder en brist på kunskaper om hur barngruppsstorleken påverkar arbetslagets arbetsvillkor, liksom förskollärares upplevelser av när barngruppsstorleken erbjuder potentiella möjligheter till, eller är ett hinder i förhållande till barns välmående, lek och lärande. Det är dock viktigt att poängtera att det inte finns några enkla svar på denna komplexa fråga. Föreliggande studie är betydelsefull då den tillför kunskaper om förskollärares perspektiv på barn-

gruppsstorlekar. Det vill säga hur förskollärare ser på verksamheten och sina arbetsvillkor i relation till barngruppsstorlekens betydelse för barns välmående, lek och lärande. Det är viktigt att lyfta fram att den aspekt som undersöks i denna licentiatuppsats inte handlar om de faktiska premisserna för hur barngruppens storlek inverkar på verksamheten, utan det är hur förskollärarna själva beskriver sina egna upplevelser av dessa frågor.

Disposition

I föreliggande studie kommer inledningsvis studiens forskningsområde och kunskapsmässiga bidrag att beskrivas i kapitel 1. I kapitel 2 presenteras bakgrund och tidigare forskning som är kopplad till idéer om förskolans kvalitet, förändringar i svensk förskola, barns lärande i förskolan, förskollärares arbetsvillkor, grupper och lärande, och stora och små barngrupper. I kapitel 3 redogörs för studiens teoretiska utgångspunkter, det vill säga Urie Bronfenbrenners utvecklingsekologiska systemteori och definitioner av de analytiska begrepp som används i studien. I kapitel 4 redogörs för val av metod, design, urval och forskningsetiska överväganden. I kapitel 5 och 6 presenteras föreliggande studiens resultat som behandlar enkätsvar angående när förskollärare beskriver att en barngrupp blir för stor respektive för liten. Det avslutande kapitlet innehåller en resultatdiskussion, samt en avslutande summering av uppsatsen.

Kapitel 2. Bakgrund och tidigare forskning

I följande kapitel presenteras den utveckling som skett i det svenska samhället med avseende på hur historiska, ekonomiska och politiska förändringar påverkat barngruppsstorleken och verksamhetens utformning i förskolan. Därefter ges en överblick av olika perspektiv på kvalitet och dess inverkan på dels förskollärares arbetsvillkor, dels på barns välmående, lek och lärande. Därefter ges en överblick på forskning om barngruppsstorlek i förskolan och dess betydelse dels för förskollärares arbetsvillkor, dels för barns lärande. Stor och liten barngrupp och gruppindelningar belyses i relation till min studies forskningsfrågor. Kapitlet avslutas med en sammanfattning.

Förändringar i svensk förskola

En del av de sista årtiondenas reformer och förändringar i det svenska samhället har påverkat barngruppsstorlekarna i förskolan. I nedanstående text görs en historisk överblick av ekonomiska och politiska reformer och de förändringar som skett och som präglat förskolans utveckling och barngruppernas storlek från 1980 och framåt.

Under 1980-talet genomfördes en decentralisering som innebar att styrningen och ansvaret för förskolan överfördes från stat till kommun, vilket påverkade barngruppernas storlek (Skolverket, 2003). 1984 avskaffades normen om maximalt antal barn i grupper tillsammans med den s.k. *ytnormen*. Då var det genomsnittliga antalet barn 13,8⁴ i landets förskolegrupper. 1985 lade socialministern Sten Andersson fram ett förslag om *en förskola för alla barn*, vilket kom att kallas *den historiska propositionen* (Martin Korpi, 2012). Detta förslag innebar att förskolan inte längre bara var till för förvärvsarbete och studerande föräldrars behov utan en rättighet för alla barn oavsett familjesituation (ibid). Förslaget bidrog till en förändring där andelen barngrupper som hade fler än femton barn i grupperna fördubblades under 1980-1986. Orsaken beskrivs vara att kommunerna nu hade möjligheten att själva bedöma frågor gällande organisation och ramar för barngruppernas storlek.

Under 1990-talet drabbades Sverige av en finanskris som innebar ökad arbetslöshet och sjunkande skatteintäkter, vilket bidrog till ekonomiska nedskärningar. Även demografiska faktorer hade en inverkan på barngruppernas storlek då det föddes allt fler barn i Sverige (Kärrby, 2001; Martin Korpi, 2012). Samtidigt genomfördes nya reformer inom barnomsorgen. Reformen om maxtaxa, och krav på plats i förskolan inom rimlig tid har sammantaget bidragit till ett ökat antal barn i grupperna. Reformen om maxtaxa bidrog till att kommunerna

⁴ Statistik från barnverket. Hämtat 2014-04-30 från http://www.barnverket.nu/?page_id=554

blev skyldiga att erbjuda alla tre- och fyraåringar en förskoleplats på minst 15 timmar i veckan. Ekonomiska nedskärningar genomfördes också i kommunerna parallellt med en kraftig utbyggnad, vilket har ökat barngruppernas storlek samtidigt med en mer eller mindre oförändrad personaltäthet (Skolverket, 2003, 2005a). De ovan beskrivna förändringarna, vilka skedde mellan 1990-2001, ökade antalet barn i den genomsnittliga barngruppen från 13,8 till 17,5 antal barn (Skolverket, 2003; 2005a). År 2012 har andelen inskrivna barn i barngrupper stigit till mellan 18-21 barn vilket motsvarar 27,4%.

Skollagen beskriver vilka skyldigheter kommunerna har att förhålla sig till. I skollagen, står att alla kommuner är skyldiga att ordna förskoleplats till de barn som har arbetande och studerande föräldrar. Deras skyldighet har ökat sedan 2001-2002 till att även ge barn till arbetsökande och föräldralediga en förskoleplats. Dessutom erbjuds alla barn det år som de fyller tre år en allmän förskoleplats femton timmar i veckan.

Ovanstående genomgång ger en översikt om vad som bidragit till de förändringar och reformer som skett på nationell nivå och som antas ha påverkat barngruppens storlek och personaltäthet. I förhållande till föreliggande studie knyter dessa förändringar och reformer som skett an till förskollärares arbetsvillkor och de villkor som skapas för att arbeta med bland annat styrdokument, mål och riktlinjer som förskolans verksamhet är uppbyggd på.

Förskolans styrdokument

Enligt Skolverket⁵ går idag ca 85 % av alla barn i Sverige i förskola. Svensk förskola har sedan 1996 varit en del av utbildningssystemet men blev 1 juli 2011 en egen skolform⁶. Förändringar som beskrivs utifrån hur innehåll och den pedagogiska verksamheten ska bedrivas i förskolan bestäms utifrån bland annat skollagen. Exempelvis står det i skollagen att barn i förskolan ska kunna påverka, vara delaktiga i och ha inflytande över sin utbildning. Det står också att arbetslaget i förskolan systematiskt ska dokumentera, följa upp och utvärdera den egna verksamheten för att synliggöra eventuella brister som bör åtgärdas eller förbättras.

Andra styrdokument som bestämmer och påverkar hur förskolans pedagogiska verksamhet ska bedrivas är läroplanen för förskolan. Den första läroplanen för förskolan kom i juni 1998. Lärarkåren tog emot förskolans läroplan med entusiasm och med föreställningen om att förskolans status på så sätt skulle höjas och äntligen skulle utgöra barns första steg i utbildningssystemet (Martin Korpi, 2012). Skollagen och förskolans läroplan bestäms inom

⁵ Skolverket. Hämtat 2014-05-04 från <http://www.skolverket.se/press/pressmeddelanden/2014/fler-barn-an-nagonsin-i-forskolan-1.216379>

⁶ Skollagen Hämtad: 2012-10-08 från http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/

makrosystem på regeringsnivå och inbegriper förskolans uppdrag, övergripande mål och riktlinjer för hur förskolans pedagogiska verksamhet ska bedrivas. Förskolan ska enligt läroplanen ligga till grund för barns livslånga lärande. Det bör göras i en trygg, rolig och lärorik miljö. Förskolan bör i samarbete med föräldrarna skapa förutsättningar till utveckling och lärande för varje enskilt barn (Skolverket, 2010a).

Samtidigt som det skett samhälleliga försämringar som beskrivs i ovanstående text på nationell nivå, reviderades förskolans läroplan i juni 2010 och trädde i kraft juli 2011, vilket innebar ett förtydligande i ansvarsfördelning mellan stat och huvudman. Det är riksdag och regering som bestämmer de nationella målen för förskolan, och kommunerna som ansvarar för förskolan och dess kvalitet, och att målen följs och utvärderas. Vissa mål i den reviderade läroplanen för förskolan har förtydligats och har ett större fokus på lärande (Skolverket, 2010a). Ett avsnitt har kompletterats med hur verksamheten ska utvärderas, följas upp och utvecklas. Lekens betydelse framhålls här som villkor för barns lärande och utveckling i förskolan.

I förskolan arbetar både förskollärare och barnskötare. Barnskötarutbildningen är på gymnasienivå (3 år) medan förskollärarytbildningen är på universitetsnivå (3,5 år). Förskollärarytbildningen ska bidra till en djupare kunskap och teori om barns lärande, vilket erfordras för att uppfylla de mål som finns i läroplanen. Det handlar bland annat om att förskollärare har särskilt ansvar för att verksamheten utvärderas, följs upp och utvecklas. Förskolläraren har dessutom tillskrivits ett särskilt ansvar över det pedagogiska arbetet i förskolan, över innehållet i vad som ska diskuteras på utvecklingssamtal och att de genomförs (Skolverket, 2010c). Vidare har förskolläraren också ett ansvar ”att alla barn får ett reellt inflytande på arbetsätt och verksamhetens innehåll” (Skolverket, 2010a, s. 12).

Den pedagogiska verksamheten regleras i läroplanen (Skolverket, 2010a) och intentionen är att alla förskolor ska ha en likvärdig kvalitet. För att nå likvärdig god kvalitet bör flera aspekter tas i beaktning, som barngruppsstorlek, lokalernas förutsättningar, hur många barn det är i gruppen med annat modersmål, om och hur många barn det finns i gruppen som är behov av särskilt stöd samt arbetslagets kompetens (Skolverket, 2005a). Skolverkets definition av kvalitet är dels hur väl en förskola arbetar och svarar mot de nationella krav, mål och riktlinjer som finns uppsatta för verksamheten, dels på hur väl arbetslaget i förskolan utvärderar och följer upp sin verksamhet för att utveckla och förbättra villkoren för barns välmående, lek och lärande. Hur väl förskollärare kan svara upp till de mål och riktlinjer förskolans läroplan har uppsatta, ställer krav på förskollärares kompetens och inverkar på deras arbetsvillkor

enligt Skolinspektionens (2012) kvalitetsrapport. I förskolans läroplan står det att varje enskild förskolas kvalitet ska dokumenteras kontinuerligt för att arbetslaget ska kunna utvärdera den egna verksamheten och dess kvalitet (Skolverket, 2010a).

Grupstorlek och kvalitet

Grupstorlek och antal barn per vuxen i arbetslaget relateras i forskning ofta till förskolans kvalitet. Föreliggande studie utgår ifrån Skolverkets definition av kvalitet, som innebär hur väl en förskola kan arbeta utefter de mål och riktlinjer som finns uppsatta i läroplanen (Skolverket, 2010a). Studien fokuserar främst på hur väl arbetslaget kan följa upp och utvärdera sin verksamhet beroende på barngruppsstorlek.

Eftersom denna studie tar sin utgångspunkt i Bronfenbrenners teori, som förutsätter att individen påverkar och påverkas i ett ömsesidigt, kontinuerligt och dynamiskt samspel med den miljö de verkar i (Bronfenbrenner, 1979) blir det av särskilt intresse att studera olika faktorer betydelse för de *villkor* som skapas för barn i förskolan och hur dessa påverkar barns välmående, lek och lärande. I nedanstående text görs en överblick på hur både internationell och svensk forskning ser på kvalitet i förhållande till den svenska förskolan. De villkor som skapas och erbjuds kan också på goda grunder relateras till en förskolas pedagogiska kvalitet.

Sheridan m.fl. (2009) har i sin forskning utvecklat en definition av vad de kallar ”pedagogisk kvalitet”, som bland annat fokuserar på interaktionen mellan individ och omgivning. Pedagogisk kvalitet definieras Sheridan m.fl. (2009) som ett ”multidimensionellt fenomen, där interagerande dimensioner och kvalitetsaspekter konstituerar en lärande miljö som på olika sätt bidrar till barns möjligheter att lära och utvecklas i förskolan” (ibid, s. 41). Definition av pedagogisk kvalitet innefattar fyra övergripande dimensioner, *verksamhetsdimension*, *samhällsdimension*, *lärardimension* och *barndimension* vilka ömsesidigt påverkar varandra och som på olika sätt skapar villkor till välmående, lek och lärande. Inom *verksamhetsdimensionen* finns de villkor som ges på exo- och mikrosystemen, det vill säga bland annat lokaler och material som erbjuds och barngruppens storlek. Inom *samhällsdimensionen* finns de villkor som ges och skapas på makrosystem, vilket innebär policys och intensioner som rör förskolan och dess utformning. *Lärardimensionen* (exo- och mikrosystem) fokuserar på professionen, det vill säga arbetslagets kompetens, utbildning, bemötande och former för interaktion, och deras kunskaper och förmåga att arbeta utefter förskolans läroplan. *Barndimensionen* fokuserar på barns välmående och villkor för delaktighet, inflytande och lärande (mikrosystem). Med utgångspunkt i hur barnet och dess omgivning samverkar, skapas förskolans pedagogiska kvalitet som speglar förskollärarnas arbetsvillkor och de villkor som erbjuds och skapas

för barns aktiviteter, positioner och relationer. Utifrån studiens syfte är det särskilt intressant att lyfta fram de faktorer som förskollärarna uttrycker kan inverka dels på förskollärares arbetsvillkor och dels på de villkor som skapas för barns aktiviteter, positioner och relationer i förskolan.

Forskning om kvalitetens betydelse för barns lärande har genomförts och visar entydigt att en förskola med hög kvalitet inverkar och medverkar till barns lärande (se Kärrby, 1997, 2001; Sheridan m.fl., 2009; Sylva m.fl., 2010). När den svenska förskolans praktik är i fokus framträder emellertid en varierad bild av förskolans kvalitet. Kärrby (2000) uttryckte tidigt en oro då hennes forskning visade att kvaliteten försämrades i förskolorna runtom i Sverige. Denna farhåga stärks av senare forskning som visar att förskolor med låg kvalitet tenderar att alltmer utarmas, medan förskolor med redan hög kvalitet blir allt bättre (Sheridan m.fl., 2009).

Andra länders perspektiv på svensk förskolas kvalitet beskrivs och presenteras i ett projekt som OECD⁷ gjort. Länder som deltog i projektet var bland annat England, USA, Frankrike, Danmark och Italien. Resultaten som visades i rapporten *Country Note. Early Childhood Education and Care Policy in Sweden*⁸ klargör att andra länder upplever svenska förskolor som ”outstanding”. Rapporten bygger sina antaganden dels på de grundläggande demokratiska värden som den svenska förskolan antas arbeta med, dels på att den svenska förskolan är uppbyggd på samhällliga värderingar som gemenskap, jämställdhet och respekt gentemot individens integritet och varsamhet om miljön.

I en rapport av UNICEF (2008) görs en jämförelse genom ett benchmarking system⁹ mellan 25 OECD länder. Jämförelsen omfattar 10 kriterier. Några av dessa tio kriterier berör bland annat huruvida länderna har en nationell plan där man prioriterar barn med sociala och ekonomiska missgynnande hemförhållanden, om 80 % av arbetslaget i förskolan har relevant utbildning och om barnfattigdomen är under 10 %. Andra av dessa kriterier fokuserar bland annat på att det ska finnas en viss andel procent vuxna i verksamheten som har högskoleexamen, subventionerade förskoleavgifter som är inkomstbaserade för att motverka barnfattigdom och exkludering. Resultaten visade att Sverige var det enda land som uppfyllde samtliga 10¹⁰ kriterier, vilket ger Sverige en unik status. Dessa jämförelser omfattar ofta reformer stif-

⁷ OECD (Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling)

⁸ Hämtat 2014-02-18: <http://www.oecd.org/education/school/2534972.pdf>

⁹ Benchmarking system mäter hur de 25 olika länderna uppfyller de förslagna standardmått UNICEF satt upp för förskolan

¹⁰ Läs mer om dessa kriterier i: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc8_eng.pdf

tade inom makrosystem, det vill säga politiska och ekonomiska beslut som garanterar en förskoleplats till ett visst antal procent barn det år de fyller fyra. Att jämföra eller att översätta forskningsresultat mellan länder är svårt, bland annat på grund av staters varierande ekonomiska förutsättningar, skiftande utbildningssystem med åtföljande mål, samt olikheter när det gäller såväl traditioner, kulturer som läroplaner.

I den longitudinella engelska studien *The Effective Provision of Pre-School Education* (EPPE) visar forskare som Sylva m.fl. (2010) på förskolans betydelse för barns utveckling och lärande. Resulten har visat att en pedagogiskt väl fungerande förskola, det vill säga där vuxna i arbetslaget har en formell utbildning och förmåga att skapa aktiviteter som gynnar barns lärande, skapas goda villkor för det som brukar kallas för det livslånga lärandet (Sheridan m.fl., 2009; Sylva m.fl., 2010). Vad som utmärker en pedagogisk väl fungerande förskola med hög kvalitet är bland annat möjligheter för barn att leka, både tillsammans med andra barn och tillsammans med vuxna, och en miljö där vuxna är lyhörda, visar engagemang och intresse över det barnen uttrycker och gör. Det handlar också om utmanande lärmiljöer där det råder ett tillåtande klimat som kännetecknas genom att barn-barn och barn-vuxna relaterar till varandra, samspelar, kommunicerar och utmanas av varandra (Sheridan m.fl., 2009; Sommer, 1997). Förskollärarna har en tydlig position där de genom sina kompetenser planerar och genomför lärandeorienterade aktiviteter utifrån barns kunskap och intresse. Samtidigt råder det ett gynnsamt förhandlingsklimat i verksamheten där barn och vuxna tillsammans planerar de teman och aktiviteter som man arbetar efter. En förskola med hög kvalitet baserar ofta sin pedagogik på vetenskap och kunskaper om barns lärande och utveckling (Sheridan m.fl., 2009).

Barns första år i livet har stor betydelse för deras fortsatta lärande (Sheridan m.fl., 2010). Enligt Sheridan m.fl. (2010) utvecklas barn både socialt, språkligt och kognitivt i förskoleåldern, vilket lägger grunden för det livslånga lärandet. Forskare lyfter fram att de grupper av barn som är mest gynnade av att vistas i en förskola med hög kvalitet är barn som kommer från sårbara socioekonomiska miljöer (Ballidin, 2010; Persson, 2012; Sylva m.fl., 2010). Har förskolan hög kvalitet kan den kompensera för barns socialt missgynnade hemförhållanden, vilket kan skapa större förutsättningar till en bättre skolstart samt medverka till att negativa cykler bryts (Kihlbom m.fl., 2009; Sheridan m.fl., 2010). De förskolor som har goda resurser i form av strukturella faktorer som en god ekonomi och utrymme, välplanerad pedagogik där omsorg och lärande integreras och kompetenta vuxna i arbetslaget uppvisar högst kvalitet (Sylva m.fl., 2010).

Redan under åttiotalet började diskussionerna om att förskolans kvalitet påverkas av barngruppens storlek i förskolan. Palméus och Hägglund (1987) studie *Hur många vuxna behövs på dagis?* ämnade undersöka hur barngruppens storlek påverkade innehåll och kvalitet i verksamheten. Urvalet var 6 förskoleavdelningar, en småbarnsavdelning (0-3år) och resterande syskongrupper (0-12 år) där sammanlagt 20 anställda ingick i studien. Forskarna observerade och intervjuade arbetslag och föräldrarna fick besvara en enkät. Studien visar att barngrupper på upp till 15-18 barn inte betyder att verksamhetens kvalitet försämras, utan snarare att en barngrupp med färre barn med samma antal vuxna i arbetslaget i stället kunde ha sämre villkor för trygghet och stimulans. Större betydelse än barngruppsstorlek hade arbetslagets arbetssätt och enighet i hur de skulle eller ville bedriva verksamheten. Frågan är om denna studies resultat helt kan jämföras med tidigare forskning då dagens förskola delvis har förändrats, bland annat i form av att barngrupperna har blivit större med åren, samtidigt som personaltätheten är mer eller mindre oförändrad (Skolverket, 2003; 2005a). Det är dessutom fler yngre barn inskrivna i förskolan. Barns vistelsetid har ökat och mål och riktlinjer i förskolans läroplan har förtydligats.

Förskollärares kompetens är en av de viktigaste faktorerna för att barn ska ges möjligheter att lära och utvecklas (Sheridan, Sandberg & Williams, 2011). Vad som ytterligare kan ses som viktiga kvalitetsaspekter är att verksamheten är baserad på tydliga mål (Sheridan m.fl., 2009). Andra kvalitetsaspekter som är av stor vikt är arbetslagets förhållningssätt till den egna verksamheten och hur de bemöter och interagerar med barn.

Atmosfären i verksamheten tycks påverka hur barn bemöts av vuxna och hur vuxna och barn interagerar tillsammans. Johansson (2011) har i sin studie studerat vilka atmosfärer barn kan mötas av. Studien visar exempel på tre olika atmosfärer, *samspelande atmosfär*, *instabil atmosfär* och *kontrollerande atmosfär*, som på olika sätt påverkar villkor för barns lärande. Resultaten visade att i den miljö där barnen bemöttes av en samspelande atmosfär var den miljö som gynnade barns lärande mest. Arbetslagets förhållningsätt kännetecknades av att de var lyhörda på barns önskemål. Den kontrollerande atmosfären var, i motsats till den samspelande atmosfären, den miljö som barn gynnades minst av. Enligt Johansson (2011) är atmosfären en grundläggande fråga i en pedagogisk verksamhet. Johansson beskriver atmosfären på följande sett: ”atmosfärer är länken mellan människor och mellan människor och omgivningen” (ibid s. 22).

Ytterligare en kvalitetsindikation är vilka relationer som skapas mellan barn och vuxna. Forskning av Palmero, Hanish, Martin, Fabes, och Reiser (2007) visar att arbetslaget i försko-

lan har stor betydelse för barnens förberedelse inför skolstart. Enligt författarna gynnas barnen av en varm och nära relation till en vuxen vilket de beskriver uppmuntrar barn att bli mer sociala, som i sin tur leder till att de blir mer attraktiva hos andra kamrater. Detta stöds av annan forskning (Pramling Samuelsson & Sheridan, 2003).

Pedagogikens utformning samt bemötandet av barn, det vill säga hur arbetslaget tar tillvara barns intresse och kunskaper, har stor betydelse dels för förskolans kvalitet och dels för barns välmående, lek och lärande (Sheridan m.fl., 2009). Bratterud, Sandseter och Selands (2012) studie om barns trivsel och medverkan i förskolan fann att barns delaktighet och medverkan i verksamheten påverkade deras välmående. Studien omfattar 17 förskolor där barnen var i åldrarna 1-6 år. Resultaten visade att 10 % av barnen inte trivdes, vilket forskarna tror beror på att de inte bemöts av vuxna som stöttar dem och vidareutvecklar samspel mellan barn eller mellan barn och vuxen. För att barns välmående ska öka är alltså samspelet med andra barn och vuxna viktigt. När barn har möjlighet till kroppskontakt, ögonkontakt, leende och uppmuntran både från andra barn men också av vuxna, ökar välmående (Bratterud m.fl., 2012). Andra aspekter som beskrivs ha en negativ påverkan för barns välmående är känslan av uteslutning av andra barn eller att tvingas delta i icke självvalda aktiviteter. En ytterligare orsak som Bratterud, Sandseter och Selands (2012) beskriver som orsaksfaktorer till barns välmående är om det finns tillräckligt med golvyta och tillgängligt material. Dessa aspekter antas påverka förskolans kvalitet och kan sättas i relation till stora barngrupper.

Den fysiska miljön och de materiella tillgångar verksamheten är försedda med, har betydelse för förskolans kvalitet och barns lärande, vilket Bratterud m.fl. (2012) har visat. Detta bekräftas i Skolinspektionens kvalitetsgranskningsrapport om förskolan (2012), som visar att många förskolor saknar tillräckligt stora lokaler som kan gynna deras arbete med de lärandeuppslag som är uppsatta för förskolan. Många förskolor är byggda under tidigt 80-tal och för ett mindre antal barn än verksamheterna numera härbärgerar, vilket kan resultera i att det blir svårare att organisera verksamheten på det sätt som arbetslagen önskar och garantera en god lärmiljö. Samtidigt visar Skolinspektionen (2012) rapport att det finns förskolor som har små ytor, men som ändå lyckas att organisera och skapa stimulerande läromiljöer - medan andra förskolor med större ytor inte lyckas skapa goda läromiljöer. I Skolinspektionens (2012) rapport exemplifieras läromiljöer med låg kvalitet som oordning bland leksaker, saker saknar bestämda platser, böcker och spel är slitna eller trasiga och där barnen inte visar något intresse för att läsa eller spela med de saker som finns. Material på avdelningen är inlåst eller kan vara placerade så högt att barn spontant inte kan ta ner de saker de vill leka med. Miljöer som de

som beskrivs ovan, skriver Skolinspektionen (2012), begränsar villkoren för att visst lärande kan komma till stånd. Redan i en tidigare kunskapsöversikt om relationen mellan fysisk miljö och barns välmående och lärande, beskriver Björklid (2005) att den fysiska miljöns utformning bidrar till om barn och vuxna känner sig välkomna eller ej, vilket alltså även Skolinspektionen funnit i sin granskning. Hon skriver bland annat att lärmiljöer med hög kvalitet har mer av ordning och reda bland material och leksaker och barnen är delaktiga och ställer tillbaka saker där de tog dem. Barn bör kunna leka ostört, med få avbrott i sin lek (Björklid, 2005).

Sammantaget visar tidigare studier att det finns många aspekter att ta i beaktning då en förskolas kvalitet diskuteras. Det blir därför intressant i föreliggande studie att se hur förskollärarna upplever att barngruppsstorleken inverkar dels på arbetslagets arbetsvillkor och dels på de villkor som skapas i förskolan för barns välmående, lek och lärande.

Gruppens betydelse

Förskolans verksamhet bygger på att barn är i grupp tillsammans med andra barn och vuxna. I läroplanen för förskolan beskrivs barngruppen som en viktig del i barns lärande (Skolverket, 2010a) där gruppen ska bidra till att barn lär och samspelar med andra barn och vuxna. Gruppen ska ses som en tillgång för det enskilda barnets möjligheter att interagera och skapa relationer till andra vuxna och barn (Skolverket, 2013a). Härmed blir även förskollärares uppfattningar om barngruppsstorleken betydelse för deras arbetsvillkor en viktig del i föreliggande studie.

Gruppens betydelse för förskollärares arbetsvillkor

Traditionellt förväntas förskollärare att arbeta i arbetslag i förskolan och bedriva en verksamhet där omsorg, omvårdnad, fostran och lärande ska bilda en helhet i barns vardag. Hur förskollärare organiserar verksamheten kan se olika ut beroende på pedagogisk inriktning¹¹ och deras kompetens samt förhållningssätt.

En finsk studie gjord av Leinonen, Brotherus och Venninen (2013) studerade hur arbetslag stödjer barns delaktighet i finska förskolor. Studien omfattar 1 114 arbetslag som arbetade i 350 olika förskolor som låg i Finlands storstadsområden. Barngrupperna som deltog hade ett genomsnitt på 17, 86 barn med en personaltäthet på 3,34. Barnens ålder var mellan 1-7 år. Studien var baserad på en enkät med både öppna och slutna frågor. Resultaten visar att

¹¹ Hämtad 2014-06-21: http://www.barnomsorgsguiden.se/empty_69.html

arbetslaget i första hand upplever att antalet vuxna i relation till antalet barn i gruppen är obalanserat, men också att förskolans dagliga rutiner, brist på kompetens i arbetslaget och barn med speciella behov påverkar arbetsvillkoren och bidrar till att de har svårigheter att effektivt uppmuntra barns delaktighet i vardagen.

I Sheridan m.fl. (2009) tvärsnittsstudie om barns tidiga lärande undersöktes bland annat arbetslaget i förskolan och föräldrars sätt att se på förskolans verksamhet. Studiens resultat visar att arbetslagen trivdes bra i förskolan, både med föräldrar, barn och arbetskamrater. Arbetslagen visar dock ett större missnöje med stora barngrupper, yttre faktorer så som personalbrist och tidsbrist skapar hinder i att arbeta mot målen i läroplanen. I studien framkommer också att arbetslagen anser att praktiska göromål som städning och disk upptar en alltför stor andel av deras arbetstid. Det påpekas också att ljudnivåerna påverkas negativt i takt med att barngrupperna växer. En ökad ljudnivå beskrivs vara en negativ faktor som bidrar till ökad stress hos både barn och vuxna (Claesdotter, 2004; Sheridan m.fl., 2009).

I en revisionsrapport Stockholms stad (2002)¹² gjordes, granskades arbetsvillkoren i kommunala förskolorna i 5 olika stadsdelar. Vad som låg till grund för undersökningen var att media under de senaste åren uppmärksammat flera brister gällande barnomsorgen. Brister som beskrivits är bland annat bristande säkerhet, svårigheter för arbetslaget att uppnå mål och riktlinjer i läroplanen och ökad arbetsbörda. I studien angav arbetslagen att det de i första hand är mest missnöjda med barngruppernas storlek, de ekonomiska förutsättningarna och vikariebrist. Granskningen visar också att både barns och vuxnas arbetsmiljö försämrats. Barn har svårigheter att finna ställen för avskildhet och arbetslagets möjligheter att möta och se det enskilda barnet minskar. Ökad stress och arbetsbelastning signalerade ohälsa i arbetslaget.

Liknande resultat om hur arbetslag har svårigheter att arbeta utefter förskolans läroplan påvisar Pramling Samuelsson, Williams och Sheridan (i tryck) i sin studie ”Att arbeta utifrån läroplanens intentioner i relation till gruppstorlek”. I studien angav förskollärare att de är tvungna att organisera annorlunda för att kunna arbeta med mål och riktlinjer som finns uppsatta i läroplanen på grund av antalet barn i helgrupp. Det handlar bland annat om att organisera barnen i mindre grupper för att arbeta med olika aktiviteter. Förskollärare beskriver också att de har svårigheter att genomföra det som de har planerat på grund av att kollegor ofta är sjuka eller är på möten. Vad som också framkommer i resultaten är att förskollärare väljer bort vissa aktiviteter så som skapande, utflykter, experiment och läsning på grund av tidsbrist,

¹² Revisionsrapport från Stockholms stad. Hämtad 2014-06-21:
<https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=86739>

att rumsligt utrymme inte finns, att det inte finns någon avskildhet och ro att läsa för några barn på grund av gruppstorlek.

Grupper och barns lärande i förskolan

Forskning om hur barn lär och samverkar i grupp har bland annat genomförts av Williams, Sheridan och Pramling Samuelsson (2000). I sin forskning betonar författarna hur viktig gruppen, miljöns fysiska utformning, samt vuxnas attityder och förhållningssätt till samlärande är. De framhåller att nyare forskning lägger mer fokus på interaktion och samspel mellan barn i grupp då man vill förstå hur barn lär. Författarna understryker att i interaktion och kommunikation tillsammans med andra utvecklas lärande.

I forskningsöversikten beskriver Williams m.fl. (2000) tre olika begrepp för samverkan mellan barn, hur lärandemiljöer kan skapas i förskola och skola, där barn kan lära av varandra. Begrepp som använd är *peer tutoring*, *cooperative learning* och *peer collaboration*¹³. Författarna betonar att samtliga dessa samarbetsformer skapar goda villkor för barn att lära tillsammans (Williams m.fl., 2000). De poängterar att det inte handlar om att vuxna kan ersättas, men när barn samarbetar med andra barn kan fler möjligheter till kognitiv och individuell utveckling skapas. Kamratsamverkan är viktig för barn och har betydelse för barns möjligheter att lära och utvecklas i förskolan (Williams m.fl., 2000).

Förskolan är en arena där barn har möjligheter att möta andra barn, där man delar erfarenheter, kunskaper och intressen (Williams m.fl., 2000). I samspel med andra barn i gruppen frambringas barnens grundläggande normer och värderingar (Skolverket, 2005a). I gruppen kan barnet utforma relationer till de andra barnen och ha möjlighet att vara delaktiga i det som händer i verksamheten (Skolverket, 2005a). Om förskolan lyckas skapa en god lärandemiljö där barn känner sig uppskattade i gruppen skapas motivation för fortsatt lärande (Dysthe, 2003).

Vänskapsrelationer med andra barn skapar möjligheter att utveckla lekkompetens, hur man fungerar i grupp, turtagning, konfliktlösning och hur man hjälper andra (Gable, 2009). I förskolegruppen får barnen många tillfällen till lek under dagen. I leken grundas ömsesidighet och gemenskap (Kärrby, 2000). Genom sitt samspel med andra barn socialiserar och lär de varandra vilka regler som gäller i kamratskapet. I lek kan vuxna observera hur barn hjälper

¹³ *Peer tutoring* handlar om att ett barn med en viss kunskap instruerar och lär ett annat barn i det området han eller hon har mer kunskaper i. *Cooperative learning* handlar om att barn med olika kunskaper och förmågor delas in i mindre grupper där de tilldelas en uppgift som de tillsammans förväntas lösa. *Peer collaboration* handlar om att barn som kommit ungefär lika långt i sin kunskapsutveckling inom ett område, lär och arbetar tillsammans (Williams m.fl., 2000).

varandra, lär av varandra och vill vara tillsammans (Williams, 2006). Det är viktigt att understryka att barns samverkan inte alltid är fri från osämja. Barns relationer kan också vara konfliktfyllda, men konflikter mellan barn kan även innebära ett lärande där möjligheter skapas för dem att lära av varandra, till exempel genom att lyssna och ta del av hur den andre känner och upplever, hanterar och argumenterar för sin egen sak.

Stor barngrupp

I syfte att skapa förståelse för vilken påverkan gruppstorleken har dels på förskollärares arbetsvillkor, dels på villkor som skapas för barns aktiviteter, positioner och relationer görs en överblick av olika aspekter som kan ha inverkan på de hinder eller möjligheter förskollärare upplever beroende på barngruppsstorleken.

Som tidigare nämnts i inledningen har skolverkets riktmärken fram till 2013 varit att en helgrupp inte bör överstiga 15 barn med tre vuxna i arbetslaget för de äldre barnen (3-5 år) och en helgrupp för de yngre barnen (1-3 år) var det något färre barn än 15 och tre vuxna i arbetslaget (Skolverket, 2005a). Skolverkets riktmärken är sedan 2014 borttagna med hänvisning till att dessa riktmärken inte efterföljs eller hade någon effekt på barngruppsstorleken¹⁴ utan kommunerna ska enligt Skolverket istället utvärdera olika faktorer såsom barngruppens sammansättning, lokalernas yta samt arbetslagets kompetens och utefter det avgöra hur stor eller liten varje enskild grupp bör vara. Tidigare forskning som gjorts om stora eller små barngrupper definierar inte vad som avses med stora och små barngrupper, utan författarna skriver generellt om fördelar och nackdelar utan att benämna vad de egentligen menar med en stor eller liten barngrupp (se; Munton, Mooney, Moss, Petrie, Clark & Woolner, 2002; Vasenden, Thygesemb, Brosvik Bayer, Alvestad, & Abrahamsen, 2012). Det finns inte heller någon forskning med belägg för hur stor eller liten en idealisk barngrupp bör vara för att skapa optimala lärmiljöer. Föreliggande studie har som syfte att beskriva hur förskollärare ser på verksamheten och sina arbetsvillkor relaterat till barngruppsstorleken och dess betydelse för barns välmående, lek och lärande.

I en kunskapsöversikt om strukturell kvalitet poängterar Asplund Carlsson, Pramling Samuelsson och Kärrby (2001) att det är mer relevant att fokusera gruppstorlek än så kallad personaltäthet när man diskuterar strukturell kvalitet i förskolan. De skriver att ”en grupp om 13-15 barn i de äldre förskoleåldrarna (4-5 år) är att föredra, om barnen ska utvecklas på ett

¹⁴ Skolverket. Hämtat 2014-08-17: <http://www.skolverket.se/press/pressmeddelanden/2013/barngruppens-storlek-ska-utga-fran-barnens-basta-1.211680>

sätt” (ibid, s. 90). Vidare framhåller de att personalens utbildningsnivå är central, men att den inte fullt ut kan kompensera för ”stora” barngrupper. Framför allt är det de yngsta barnen och barn i behov av särskilt stöd som förväntas tjäna på att vara del av mindre grupper. Den forskning som finns att tillgå är dock till största delen internationell och undersöker andra typer av lärkontexter än den svenska förskolan. Dessutom är resultaten inte entydiga. Här finns därmed en stor lucka att fylla och i denna studie kommer det att handla om hur förskollärarna själva upplever gruppstorlekens betydelse.

Skolverkets (2003) rapport om ”Gruppstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem” argumenterar för att en större barngrupp bidrar till att samspel mellan barn kan bli destruktivt på grund av att vuxna inte hinner eller kan ingripa eller delta i deras lek. I sin tur kan det bidra till att könsroller stärks, barn som har hög status i gruppen dominerar och de som redan är svaga i gruppen kan utsättas för uteslutning eller mobbing.

I en annan kunskapsöversikt som gjorts av Munton m.fl. (2002) gjordes en forskningsöversikt på tio länders olika forskningspublikationer om möjliga samband mellan barngruppsstorlek, personaltäthet och arbetslagets utbildning i relation till förskolans kvalitet. Syftet med studien var att förbättra förskolans kvalitet i England. Resultaten visade bland annat att i en stor barngrupp kan vissa barn bli överstimulerade och störda i till exempel olika lekmoment. Resultaten visade också att många barn i ett rum bidrar till att antalet kommunikationstillfällen med vuxna minskar och man får färre möjligheter till att interagera med en vuxen, barnen konkurrerar mer om leksaker, plats och den vuxnes uppmärksamhet (Munton m.fl., 2002). Utifrån resultaten hade forskarna svårigheter att fastställa en optimal barngruppsstorlek. Trots denna stora undersökning kan forskarna inte komma fram till vad en optimal barngruppsstorlek är, vilket visar på hur komplex denna fråga är.

Andra problematiska moment som kan uppträda är när en stor barngrupp ska gå ut, och många barn behöver hjälp med påklädning (Seland, 2009). I St.melds rapport om ”Kvalitet i barnehage” beskrivs ett stort antal barn orsaka stress och konflikter i barngruppen (St.meld. nr. 41 2008-2009). Ju fler barn desto större risk är det att de känner sig undanskymda och har mindre möjligheter att utveckla en positiv relation med vuxna i arbetslaget.

Forskning och rapporter visar att stora barngrupper kan påverka relationer mellan barn och mellan barn och vuxna (Melker, 2014; Skolverket, 2005a; Vassenden m.fl., 2012). Stora barngrupper och låg personaltäthet beskrivs ha negativ effekt på de allra minsta barnen då de är beroende av stabila vuxenkontakter. Enligt Skolverket (2005a) kan allt för många relationer mellan barn och mellan barn och vuxen skapa stress hos de yngsta barnen som kan påverka

dem långt upp i åldrarna, samt ha inverkan på deras inlärningsförmåga. Antalet relationer mellan barn-barn och barn-vuxen ökar ju fler barn och vuxna man är tillsammans med. Barn får konkurrera mer om vuxnas uppmärksamhet vilket påverkar den pedagogiska kvaliteten (Vassenden m.fl., 2012). Melker (2014) genomförde en studie om storarbetslag i Sverige. Storarbetslag är en organisationsform där flera avdelningar och arbetslag slås ihop för att bli en stor gemensam avdelning. Resultaten visar att de ökade relationer som blir i ett storarbetslag upplevs svårhanterligt hos både barn och vuxna.

Liten barngrupp

Forskning som gjorts på en liten barngrupp i Sverige är nästintill obefintlig. Orsaken kan vara att grupper i genomsnitt har ett riktmärke om hur många barn som bör finnas i barngrupperna. Enligt statistik från Skolverket¹⁵ har landets minsta barngrupp 11 barn och finns i Pajala.

Uppsala kommun¹⁶ har upprättat en utvärderingsrapport (2005:2) om en satsning på att minska antalet barn i barngrupperna. Budgeten för kommunen 2005 gav utrymme att minska befintliga barngrupper med omkring 300 barn. Syftet var bland annat att undersöka vad arbetslagen ansåg att det blev för effekter med färre antal barn. Arbetslagen på de fem avdelningar som deltog i försöket uppgav att det hade blivit mindre bråk och konflikter mellan barnen, barnen kommunicerade mer och enklare, ljudnivåerna sänktes och arbetslaget upplevde att deras möjligheter att möta varje enskilt barn ökade, samt att de hade stora möjligheter att överblicka och reda ut konflikter. Tre avdelningar beskrev att ljudnivåer och buller hade sänkts, vilket hade skapat fler samtalsmöjligheter, samt att stressen vid rutinsituationer hade minskat. Dessa aspekter höjde enligt arbetslagen kvaliteten på verksamheten. På en av småbarnsavdelningarna där gruppen hade minskat med två barn berättade de också att det blivit en bättre stämning i verksamheten och att man nu hade större möjligheter att slutföra och följa upp aktiviteter man påbörjat. Även föräldrakontakten och säkerheten ökade. Enligt flera forskare har barn generellt större möjligheter till lärande i en liten grupp än i en stor grupp (Asplund Carlsson m.fl., 2001; Munton m.fl., 2002).

¹⁵ Statistik från skolverket. Hämtat 2014-08-11:

<http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/forskola/barn-och-grupper>

¹⁶ Utvärderingsrapport 2005:2. *Utvärdering av. Satsning på mindre barngrupper i förskolan. Utvärderingsenheten*: Uppsala kommun. Hämtad 2012-07-12 från:

http://www.uppsala.se/Upload/Dokumentarkiv/Extern/Dokument/Om_kommunen/Utvarderingar/Utvardering_av_Satsningen_pa_%20mindre_barngrupper_i_forskoleklass.pdf

Gruppindelning

Under dagen förekommer många arbetssätt, en del arbetslag arbetar mer med hela barngruppen och lyfter fram värdet av gruppstärkande aktiviteter, medan andra delar in barnen i olika gruppkonstellationer oavsett stora eller små grupper. Beroende på sammanhang och situation, det vill säga vad man planerar eller vill göra med barngruppen, är gruppindelningar i dag ett vanligt förekommande inslag i verksamheten (Kultti, 2012; Seland, 2009, 2011; Sheridan m.fl., 2009). Gruppindelningar ger barn möjligheter att samspela med både jämnåriga och äldre/yngre barn samt utveckla relationer och vänskap. Sagoläsning brukar ske i mindre gruppindelningar medan sångsamlingar ofta syftar till att skapa en gemenskap i gruppen och sker därför ofta i större grupper eller i helgrupp (Kultti, 2012).

Sheridan m.fl. (2009) framhäver att barn mår bra och ”lär bäst i små grupper tillsammans med erfarna vuxna som utmanar dem både kognitivt och språkligt” (s. 26). Tidigare forskning på detta område är begränsad, men en av de forskare som har studerat gruppindelningar är den norska forskaren Monica Seland vars avhandling även lyfter fram att arbetslag idag har både ett större ansvar och arbetar mer självständigt än tidigare generationer av arbetslag (2009). Detta instämmer Pramling Samuelsson, Bjervås och Emilson (2012) också i och beskriver att kravnivån på en förskollärare idag är betydligt större än tidigare. För att skapa lugn och ro i den stora barngruppen organiserar arbetslaget flera mindre grupper. Detta för att ha möjlighet att uppfylla mål som finns uppsatta samt att förhindra att gruppen blir rörig som många barn på ett ställe kan skapa (Seland, 2011). En effekt av ett ökat antal barn i grupperna i förskolan är alltså att man tvingas skapa en striktare struktur i verksamheten (Ljunggren, 2013; Seland, 2009). En striktare struktur kan exempelvis handla om att dela in barnen i mindre grupper, för att alla barn ska få möjligheter att bli sedda och få den omsorg och utveckla det lärande som de har rätt till (Seland, 2009). Intentionerna med att dela in barn i små grupper är att de förväntas lära och utvecklas mer i mindre grupper, samt att de olika gruppkonstellationerna ger barn möjlighet att få mer erfarenheter och fler tillfällen till lärande (Seland, 2009). I studien lyfter aktiva arbetslag fram att det är positivt att arbeta och organisera barn i mindre grupper.

Många arbetslag arbetar med fasta gruppindelningar under dagen, det vill säga att barn tilldelas en grupp där planerade aktiviteter, lek och dylikt förekommer (Seland, 2009, 2011). Dessa grupper kan skapa trygghet hos barnen, arbetslaget kan till exempel placera barn med språksvårigheter i grupper där språkaktiviteter är i fokus, eller barn med speciella behov kan vara i grupper där man till exempel arbetar med språk, samspel och lek. Samtidigt visar stu-

dien att gruppindelningar kan innebära att arbetslaget blir tvunget att skapa en hårdare struktur och kontroll i den dagliga verksamheten. Det vill säga då en del barn vill vara i samma grupp/rum dag efter dag, blir det nödvändigt att arbetslagen ibland styr barnen till vissa rum, vilket bidrar till mindre inflytande och delaktighet för barnen (Seland, 2009). När arbetslagen har hela dagen planerad utifrån gruppindelning och olika aktiviteter inom vissa tidsramar ges barnen mindre möjligheter att aktivt delta och utforma sin vardag (Seland, 2009). Resultaten visar också att utifrån arbetslagets schematid, tidig morgon och sen eftermiddag då personaltätheten är lägre, stängs vissa rum och delar av utrymmen av och barn hänvisas till de rum och ytor arbetslaget har uppsyn över (Seland, 2009).

En nederländsk experimentell studie ämnade undersöka hur antalet barn till enskild vuxen påverkar arbetslagets bemötande mot barnen i en planerad aktivitet där man har fem barn och en vuxen i en grupp, jämfört med tre barn och en vuxen i en grupp (De Schipper, Riksen-Walraven & Geurts 2006). Resultaten visade att den vuxne automatiskt blir mer omvårdande, hjälpande, varm, omsorgsfull och uppmuntrande mot barnen i den lilla gruppen. Vuxna i arbetslaget interagerade mer med barnen, och var inte lika kontrollerande, utan gav utrymme för mer varierande och lärande aktiviteter. Barnen visade mindre stressymptom i den lilla gruppen. Även barns sätt att kommunicera förbättrades och de kunde uttrycka sig mer. De var även mer samarbetsvilliga i den lilla gruppen. Studien visar dessutom att arbetslagets förhållningssätt förbättras och kvaliteten i den lilla gruppen ökar markant. Man kom också fram till att det är de allra yngsta barnen som gynnas mest av att vistas i en liten grupp. Men resultaten var inte entydigt positivt till den lilla gruppens fördel. Utan man kunde också se att grupper med fem barn och en vuxen kan uppskattas mer av äldre förskolebarn på grund av att man i dessa grupper skapar mer strukturerade lekar (De Schipper m.fl., 2006). Liknande resultat påvisar Olsson och Virtanen (2013) som studerat vilka kommunikationsmönster som framträder mellan vuxen och barn i en planerad aktivitet i varierande barngruppstolekar. Resultaten visar att den lilla gruppen (3 barn och en vuxen) skapar fler tillfällen för ett samlärande där barn och vuxna delar ett gemensamt fokus och där kommunikation och interaktion ökar mellan barn och vuxen. I den större gruppen (7 barn och en vuxen) hade förskolläraren svårare att skapa ett gemensamt fokus när antalet barn ökade. Dialogen med barnen försvårades då förskolläraren ofta blev avbruten och barnen blev mer lämnade ensamma i aktiviteten.

Barngruppsstorlek i skolan

Debatten om vilken betydelse barngruppens storlek har för barns lärande engagerar många, och då inte minst i skolan efter PISAS¹⁷ rapport. Rapporten redogjorde att svenska elevers sjunkande resultat i såväl matematik, som läsning och naturvetenskap ligger nu, år 2012 under genomsnittresultaten för OECD. Rapporten visar att Sverige är det land där resultaten har försämrats mest. De orsaker som diskuteras till varför svenska elevers resultat sjunker är bland annat att skillnaden mellan hög- och lågpresterande elever ökar, att andelen elever med annan nationalitet ökat, att svenska elevers attityd och motivation till skolan minskat. Pisas rapport har startat många funderingar kring varför svenska elever presterar sämre än andra länder. I media och bland politiker debatteras skolans sjunkande siffror i hög utsträckning. I en rapport som genomfördes av socialdemokraterna¹⁸ beskrivs lösningen vara att minska klasstorleken. De poängterar att; ”elever i mindre klasser lyckas helt enkelt bättre” (s. 2).

En av de forskare som har studerat klasstorlek i Sverige är Einarsson (2003) vars avhandling handlar om klasstorlekens betydelse för interaktion och kommunikation mellan elev och lärare. Urvalet i studien var 13 skolor i låg- och mellanstadiet med totalt 41 lärare och 1168 elever. Einarsson observerade enskilda elevers och lärares interaktion och kommunikation under år 1994-1996. Resultaten visar att en mindre undervisningsgrupp (med ca 9 elever) skapar fler tillfällen för enskilda elever och lärare att kommunicera och interagera. Den lilla gruppens fördel beskrivs vara att eleverna får mer utrymme att interagera med läraren. Samtidigt är resultaten inte entydigt eftersom några elever inte har någon kontakt med läraren oavsett gruppstorlek. Detta skulle kunna tolkas som att vissa elever generellt gynnas av en mindre grupp. Einarsson belyser andra aspekter som kan påverka elevernas interaktion och kommunikation med läraren, så som lärarens förhållningssätt, kompetens och personlig lärarstil.

I delstaten Tennessee i USA genomfördes ett av de mest omfattande projekten som ämnade undersöka effekterna av olika klasstorlekar. Projektet heter STAR (Student/Teacher Achievement Ratio). Projektet var en ”large-scale, randomized, longitudinal experiment conducted between 1985 and 1989” (Achilles, 2012, s. 1). Elever och lärare som ingick i studien placerades slumpmässigt in i tre grupper. Grupp 1 hade 15-17 elever, grupp 2 hade ca 22-25 elever och grupp 3 hade också ca 22-25 elever men med en extra assisterande vuxen.

¹⁷ Skolverket (2013). *PISA 2012: 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap*. Stockholm: Skolverket. Hämtat 2014-03-04
<http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/internationella-studier/pisa/kraftig-forsamling-i-pisa-1.167616>

¹⁸ Rapport från socialdemokraterna 2014. Hämtad: 2014-03-04
http://www.socialdemokraterna.se/upload/Central/dokument/pdf/2013/Rapport_Mindre_klasser_ger_hogre_resultat.pdf

Eleverna studerades från förskoleklass till årkurs 3. Resultaten visar en omedelbart positiv effekt i den lilla gruppen. Det vill säga att elevernas beteende och prestationer förbättrades. De kortsiktiga effekterna av den lilla gruppens fördelar var elevers förbättrade resultat på de tester som genomfördes, och motivationen i relation till det egna skolarbetet ökade. Fördelarna att gå i en mindre klass var proportionellt större för elever från minoritetsgrupper, elever med låginkomsttagande föräldrar och för pojkar. STAR projektet visade också att elever gynnades av att börja så tidigt som möjligt i mindre klasser. Resultaten visar även att den lilla gruppens effekter kvarstod då eleverna började i normalstora klasser i fyran (Achilles, 2012). Det är dock viktigt att ha i åtanke att skolan är en helt annan kontext än förskolan, det vill säga med andra mål och organisatoriska förutsättningar vilket skiljer skola och förskola åt. Likheten är att det handlar om yngre barn i en målstyrd institutionell miljö där barn förväntas samspela och interagera med andra barn och vuxna.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar forskning och rapporter att förskolans kvalitet har betydelse för barns lärande och utveckling. Förskolans kvalitet definieras av bland annat barngruppens storlek, personaltäthet, arbetslagets utbildning och kompetens, lokalernas resurser, organisation av verksamheten (Persson, 2012; Sheridan m.fl., 2009; Skolverket, 2005a; Sylva m.fl., 2010).

Forskning om barngruppens storlek är generellt överens om den stora gruppens nackdelar medan små barngrupper ses som fördelaktiga för barns välmående, lek och lärande och då i synnerhet för de yngsta barnen i förskolan, barn från socialt missgynnande hemförhållande och barn med behov av särskilt stöd (Persson, 2012; Sylva m.fl., 2010). Forskning om varierande gruppstorlekar som redovisas ovan verkar enig om att barn och vuxna trivs och lär mer i den lilla barngruppen. En stor barngrupp beskrivs påverka både barns lek och relationer mellan barn-barn och barn-vuxna negativt. Samtidigt ställer man sig sällan frågan om en stor grupp alltid är negativ och en liten grupp positiv? När den lilla gruppen antas gynna barns lärande bör man ta i beaktande att den lilla gruppen kan skapa begränsningar för barn att hitta kamrater som de vill leka tillsammans med, och aktiviteter kan utebli på grund av att antalet barn är få. När den stora barngruppen relateras till den lilla gruppen kan det uppfattas som att flertalet barn skapar ett större utbud av kamrater som man vill och kan vara tillsammans med.

Trots vad tidigare forskning visar om stora barngrupper har politiska och ekonomiska beslut påverkat utformningen i den norska barnomsorgen och nu även i Sverige. Det vill säga en organisationsform som innebär fler barn och fler vuxna i samma lokaler. Sedan 2000-talet har dessa förändringar bidragit till utbyggnad av förskolor och nya organisationsformer (stor-

arbetslag). Storarbetslag skapades för att nå målen att alla barn som behövde skulle erbjudas en förskoleplats (Seland, 2009).

Det råder en brist på kunskaper om hur förskollärares beskrivningar av hur barngruppsstorleken påverkar arbetslagets arbetsvillkor men även upplevelser av när barngruppsstorleken erbjuder potentiella möjligheter eller hinder i förhållande till barns välmående, lek och lärande. I genomgången av forskning som beskrivs ovan framstår förskollärare som viktiga personer i förskolans utformning och är av avgörande betydelse för barns lärande i förskolan. Kunskapstillskottet i denna studie bidrar till viktiga kunskaper om hur förskollärare ser på verksamheten, sina arbetsvillkor och barngruppsstorlekens betydelse för barns, aktiviteter, positioner och relationer.

Kapitel 3. Teoretisk utgångspunkt

Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teori

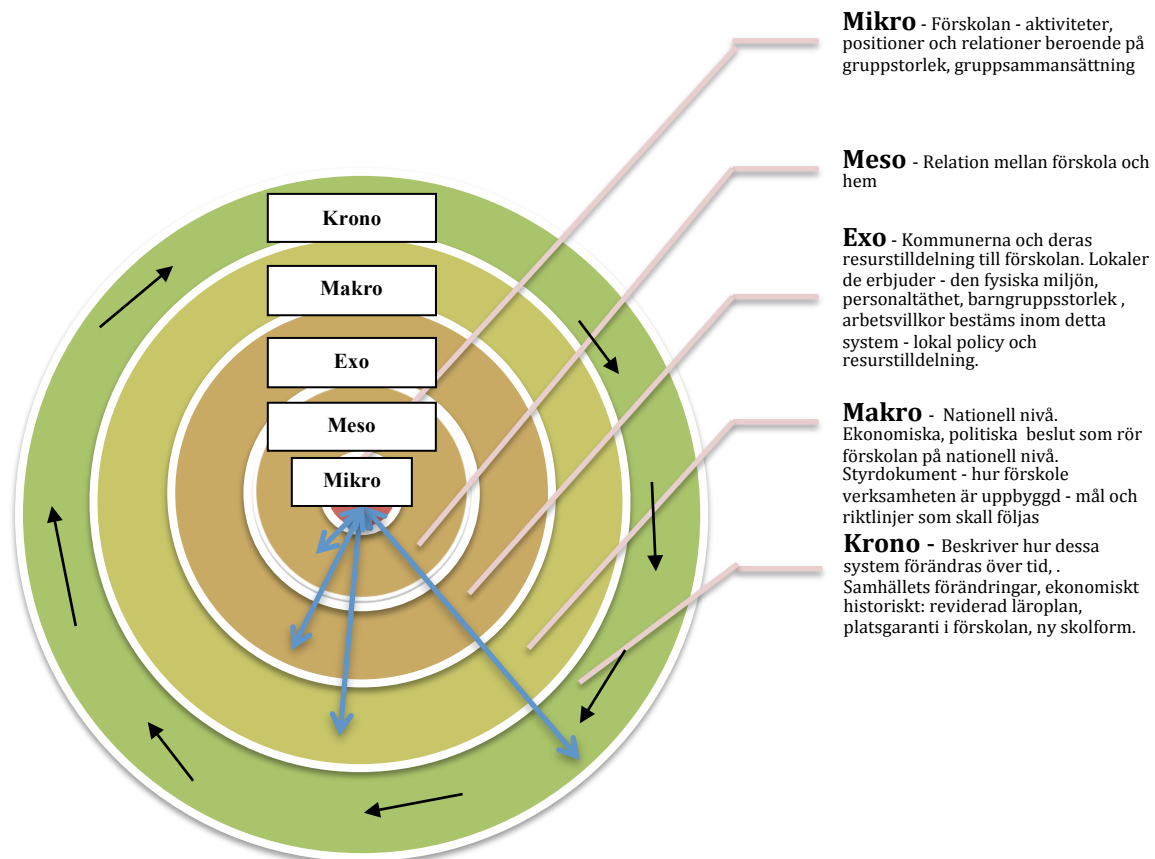
Studiens teoretiska ram utgörs av Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teori (1979, 1986). Den ekologiska termen hänvisar till samspelet mellan och läran om individ och miljö. Bronfenbrenner definierar själv den mänskliga utvecklingens ekologi på följande sätt:

The ecology of human development lies at a point of convergence among the disciplines of the biological, psychological and social sciences as they bear on the evolution of the individual in society (1979, s. 13).

Termen ekologi använder Bronfenbrenner för att markera skillnaderna mot tidigare forskning inom utvecklingspsykologin och socialisationsforskningen (Andersson, 1986). Utvecklingsekologin hänsyftar till helheten i samspelet mellan individens och de omgivande sociala systemen och på samspelet mellan individen och mer avlägsna miljöstrukturer och samhällsnivåer (humanekologi). Teorin har sina rötter i psykologin och beskriver interaktionen mellan människan och miljön och det ömsesidiga samspelets betydelse för individens lärande och utveckling. Hur lärande och utveckling sker beror på mötet mellan individen och den fysiska, sociala och kulturella miljön (Garbarino & Stott, 1992). För att förstå och kunna analysera data som beskriver komplexiteten med att arbeta i barngrupper i förskolan av varierade storlekar, blir Bronfenbrenners teori användbar i denna studie, då villkor som ges och skapas inom och mellan de olika systemnivåerna, på olika sätt kan beskriva barns möjligheter till välmående, lek och lärande.

För att förstå hur individer lär och utvecklas utvecklade Bronfenbrenner sin modell av interagerande system. System definieras som mikro-, meso-, exo-, makro- och kronosystem. Teorin fokuserar både på relationer mellan människor och på hur de olika systemen påverkar varandra och människors liv. De interagerande systemen beskriver Bronfenbrenner som: "The ecological environment is conceived topologically as a nested arrangement of concentric structures, each contained within the next" (1979, s. 22). Det innebär att den miljö som individer möter direkt eller indirekt skapas av interagerande system, var och en i anslutning till de andra. Bronfenbrenners ekologiska systemteori, eller som den benämns ovan, koncentrisk struktur, omfattar de fem olika systemen. Systemen som interagerar och är ömsesidigt beroende av varandra lyfter fram hur individer lär och utvecklas, influerar och influeras. Systemen är också föränderliga, vilket dels innebär att de förändras över tid, dels att de ser olika ut beroende på var en person befinner sig i sin utveckling och sitt liv. Dessa dynamiska föränd-

ringar är viktiga för vår förståelse och kunskap om hur systemen direkt och indirekt påverkar villkoren för människors lärande och utveckling genom hela livet. Hur min studie relaterar till Bronfenbrenners systemnivåer framgår i figur 1 nedan.

Figur1¹⁹ Bronfenbrenners systemnivåer.

- *Mikrosystem* består av barnets relationer i sin närmiljö. Med närmiljön menas den närmsta familjen, förskola, skola och kamrater. Det är denna miljö som individen är mest välbekant med och som i denna studie riktar fokus på förskolan. Där ingår barnet och vuxna i olika nätverk där relationer och interaktioner påverkar och skapar villkor för barns utveckling och lärande. Aktiviteter, positioner och relationer²⁰ är tre viktiga villkor för barns lärande i mikrosystemen (Bronfenbrenner, 1979). Dessa villkor står i relation till varandra, det vill säga att beskriva aktiviteter innebär också att beröra de positioner och relationer som skapas tillsammans med aktiviteten (Strander,

¹⁹ Pilarna i den yttre ringen i figuren går runt åt höger för att visa på förändringar över tid. Pilarna i de övriga ringarna visar på hur de samverkar, påverkar i ett ömsesidigt dynamiskt samspel.

²⁰ Aktiviteter, positioner, relationer och villkor beskrivs mer utförligt under definitioner av studiens analysbegrepp nedan.

1997). För barns lärande och utveckling är det viktigt att barn får möta miljöer som erbjuder ett varierat utbud av aktiviteter, positioner och relationer.

- *Mesosystem* beskriver relationer mellan olika närmiljöer. Det vill säga relationer mellan individen och en eller flera närmiljöer, till exempel mellan skola och hem. Samverkan mellan flera närmiljöer beskriver Bronfenbrenner: "The developmental potential of mesosystem is enhanced to the extent that there exist indirect linkages between settings that encourage the growth of mutual trust, positive orientation, goal consensus, and a balance of power responsive to action in behalf of the developing person" (1979, s. 216).
- *Exosystem* refererar till miljöer som individen ofta inte har någon direktkontakt med, men som ändå kan påverka. Exempelvis vilken typ av område man bor i, föräldrars arbete, inkomst och vänskapskrets men också aspekter som kommunernas utbud av förskolor och ekonomiska villkor. I föreliggande studie rör det sig om kommunernas riktlinjer och deras resurstilldelning till förskolan. Det vill säga vilka lokaler och materiella villkor som ges eller erbjuds, personalens utbildning och personaltäthet i förhållande till barngruppsstorleken och därmed de arbetsvillkor som skapas i förskolor med olika barngruppsstorlekar. Det handlar också om barnens vistelsetider och storlek på barngrupper.
- *Makrosystem* består av bland annat politiska, ekonomiska, juridiska kulturer som finns i det samhället där individen lever. Det kan handla om hur individen påverkas vid till exempel en låg eller högkonjunktur och om läroplaner och politiska beslut som rör förskolan och dess utformning. Vilka ramar som ges och skapas inom makrosystem påverkar indirekt eller direkt underliggande system och vad som kan ske där. I föreliggande studie handlar det om såväl policy på nationell nivå för förskolans verksamhet som styrdokument, läroplanens mål och riktlinjer och hur dessa skapar arbetsvillkor för vuxna och villkor för barns lärande och utveckling i förskolan.
- *Kronosystem* beskriver hur dessa system förändras över tid. Bronfenbrenner (1986) betonar att förändringarna är väsentliga för hur vi förstår hur individens utveckling påverkas av de olika systemen. I detta arbete handlar det om de förändringar som skett

relaterat till förskolan över senare år, det handlar bland annat om en ny reviderad läroplan och nya krav på kompetenser hos förskollärarna i förskolan, en ny skollag (Skolverket, 2010c) där förskolan blev en egen skolform, krav på kort väntetid till en plats i förskola, samt fler och yngre barn i förskolan.

Hur den lärande människan och dess omgivning samverkar avgör vilka möjligheter individen har att lära och utvecklas (Bronfenbrenner, 1979). Alla system påverkar oundvikligt människans utveckling, men på olika sätt. Individens utveckling sker därmed inte i ett vakuum utan är inbäddad i och uttryckt genom individens agerande i olika kontexter. För att få förståelse för hur de olika systemen påverkar individens lärande och utveckling behöver man samtidigt studera hur systemen samverkar, förändras och inverkar på de närmiljöer individen lever och deltar i.

I föreliggande studie riktas uppmärksamheten mot vad förskollärarna beskriver att de och barnen gör och kan göra i förskolan relaterat till barngruppens storlek. Hur barn lär och utvecklas i en förskolekontext beror enligt ett utvecklingsekologiskt perspektiv bland annat på vilka aktiviteter, positioner och relationer barnet involveras i tillsammans med andra barn och vuxna, samt hur dessa skapar lärande- och utvecklingspotentialer för barn. Ju fler aktiviteter barn deltar i eller exponeras för tillsammans, inspirerar och utvecklar liknande aktiviteter med andra barn.

Huvudfokus riktas i denna studie på mikrosystem och de villkor som skapas i förskolan för barns aktiviteter, positioner och relationer. Samtidigt kan man inte särskilja det som händer i förskolan och dess inverkan på barns välmående, lek och lärande till enbart mikrosystemen utan att samtidigt se till de förändringar eller händelseförlopp som sker i samspelet med de övriga systemen. Villkor som ges på systemnivåerna makro, meso och exo sammantaget förändrar och påverkar vilka aktiviteter, positioner och relationer barn erbjuds i förskolan i förhållande till barngruppsstorleken, dvs. inom mikrosystemen.

Definitioner av studiens analysbegrepp

För att förstå och tolka förskollärares beskrivningar av sina arbetsvillkor och de villkor för välmående, lek, lärande och utveckling som erbjuds barnen i den stora respektive den lilla barngruppen, är det enligt denna teori av vikt att belysa individens relation till miljön och vad miljön erbjuder individen. För att synliggöra detta samspel kommer analysbegrepp som *kontext*, *villkor*, *möjligheter*, *hinder*, *aktiviteter*, *positioner* och *relationer* att användas.

Kontext

Definitionen av begreppet *kontext* kan på svenska bland annat förstås som *sammanhang*, *omgivning*, *social situation* eller *miljö*. När jag använder kontext i denna studie utgår jag från följande definition:

The ecology of human development involves the scientific study of the progressive, mutual accommodation between an active, growing human being and the changing properties of the immediate settings in which the developing person lives, as this process is affected by relations between these settings, and by the larger contexts in which the settings are embedded (Bronfenbrenner, 1979, s. 21).

Omgivande kontexter påverkar de aktiviteter, positioner och relationer som utvecklas inom mikrosystemen. Bronfenbrenner's definition av kontext kan även avse hela det sammanhang som skapas i omgivande system. I denna studie använder jag begreppet kontext utifrån hur förskollärare beskriver att de och barnen påverkar och påverkas i den förskolekontext de samspelar och är involverade i (mikro). I fokus är villkor, möjligheter, hinder, aktiviteter, positioner och relationer som ges eller skapas i den miljö vuxna och barn är eller deltar i relaterat till gruppstorlek.

Villkor

Definitionen av *villkor* kan på svenska bland annat förstås som *förutsättningar*, *betingelser* och *premiss*. När jag använder villkor i denna studie utgår jag från definitionen som beskriver de villkor som ges eller skapas inom makro, exo, och mesosystemen och som påverkar och förändrar villkoren inom mikrosystem. [...] "environmental events and *conditions* outside any immediate setting containing the person can have a profound influence on behaviour and development within that setting" (Bronfenbrenner, 1979, s. 18).

Bronfenbrenner lyfter förskolepersonalens kompetens och förhållningssätt samt gruppstorlek som fundamentala villkor för de aktiviteter, positioner och relationer som erbjuds barnen i förskolan. Vilka villkor som skapas för interaktion mellan lärare och barn kan bero på antalet barn i gruppen. Bronfenbrenner använder hypotes som begrepp för sina antaganden och i hypotes 22 relaterar Bronfenbrenner villkor till ålder och gruppstorlek.

The ability of caregivers or preschool teachers to engage in activities that facilitate the children's development is a function of setting properties that vary with the age of the child. In settings for infants under three years, where group sizes are relatively small, adult-child ratio becomes a critical factor in influencing the ability of caretakers to engage in the kind of reciprocal, one-to-one interaction that appears to be most effective in meeting the needs and facilitating the development of the very young child. In settings for children between three and five, where the number of children under care is large, the size of the class – more specifically of the functional group – becomes a major determiner of both caretaker and child activities. Larger groups not only reduce the frequency of developmentally effective activity on the part of the adults but also increase the possibility of

children's remaining uninvolved or becoming disengaged or caught up in tangential or counter-productive diversions with their age-mates (1979, s. 202).

I föreliggande studie framstår villkor inom makrosystemen som de föränderliga ramarna förskollärare har att förhålla sig till för att kunna genomföra sitt uppdrag och för de möjligheter barn har för att kunna lära enligt intentionerna i förskolans läroplan. Villkor som ges kan också vara de lokaler som erbjuds av kommunerna inom exosystemen. Ett annat villkor som förskollärarna måste förhålla sig till är gruppstorlek där beslut fattas av kommunerna inom exosystemen.

Möjlighet

Definitionen av begreppet *möjlighet* kan på svenska bland annat förstås som något som är *möjligt att göra, utföra* eller som *möjlig åtgärd*. När jag använder möjligheter i denna studie utgår jag ifrån förskollärares beskrivningar om hur villkor som ges eller skapas ger barn möjligheter till välmående, lek, lärande, aktiviteter, och utveckling beroende på barngruppsstorlek. Detta beskriver Bronfenbrenner på följande vis i hypotes 17:

The developmentally retarding effects of institutionalization can be averted or reversed by placing the child in an environment that includes the following features: a physical setting that offers opportunities for locomotion and contains objects that the child can utilize in spontaneous activity, the availability of caretakers who interact with the child in a variety of activities, and the availability of a parent figure with whom the child can develop a close attachment (1979, s. 144).

Jag utgår från förskollärares perspektiv på sina arbetsvillkor och deras barnperspektiv och de möjligheter förskollärarna skriver att de har, tar eller använder eller inte använder sig av i termer av villkor som erbjuds i den stora och den lilla barngruppen.

Hinder

Definition av begreppet *hinder* kan på svenska bland annat förstås som *svårighet*. Hinder i min studie utgår från hur hinder som kan uppstå i den fysiska miljön där barn deltar, kan påverka eller begränsa rörelsemöjligheter, aktiviteter och interaktion mellan barn och mellan barn och vuxen. Bronfenbrenner gör följande definition i hypotes 15:

An institutional environment is most likely to be damaging to the development of the child under the following combination of circumstances: the environment offers few possibilities for child-caregiver interaction in a variety of activities, and the physical setting restricts opportunities for locomotion and contains few objects that the child can utilize in spontaneous activity (Bronfenbrenner, 1979, s. 143).

Villkor som ges eller skapas inom och mellan de olika systemen uttrycks av Bronfenbrenner som antingen begränsningar, hinder eller möjligheter för aktiviteter, positioner och relationer inom mikrosystemen. Villkor i den fysiska miljön kan antingen begränsa eller erbjuda till-

fällen till aktiviteter och interaktion med vuxna, vilket påverkar barns utveckling och lärande på skilda sätt. Jag utgår från förskollärares perspektiv på sina arbetsvillkor och deras barnperspektiv och på de hinder förskollärarna skriver att de upplever beroende på barngruppsstorlek.

Aktivitet

Definitionen av begreppet *aktivitet* kan på svenska bland annat förstås som en *syssetsättning* och *verksamhet*. Bronfenbrenner beskriver aktiviteter (planerade eller oplanerade) som utvecklas i de nätverk av relationer som finns i barnets närmiljö, det vill säga förskolan, familjen och kamratgruppen och som har betydelse för barns utveckling. ”the environmental events that are the most immediate and potent in affecting a person’s development are activities that are engaged in by others with that person or in her presence” (ibid, s. 6). Med aktiviteter menas hur barn, en till en (dyader) eller till flera, är förenade i gemensamma aktiviteter. Men det handlar också om i vilken utsträckning barn erbjuds ett varierat utbud av aktiviteter där de själva bidrar, förhandlar och utmanas. Gemensamma aktiviteter skapar enligt Bronfenbrenner bättre utvecklingspotential hos barnet. I denna studie riktas uppmärksamheten mot de aktiviteter förskollärarna beskriver erbjuds, utvecklas och formas i förskolan samt mot aktiviteter förskollärarna skriver att de och barnen gör och kan göra i förskolan beroende på barngruppsstorlek. Det handlar om både planerade och oplanerade aktiviteter, initierade av vuxna och/eller av barnen.

Position

Definitionen av begreppet *roll* kan på svenska bland annat förstås som *karaktärsroll*, *person* och *figur*. Bronfenbrenner definition av *roll* är: “a role is a set of activities and relations expected of a person occupying a particular position in society, and of others in relation to that person” (1979, s. 85). Bronfenbrenner använder båda begreppen, roll och position: ”Associated with every position in society are role expectations about how the holder of the position is to act and how others are to act towards her” (ibid, s. 85). I denna studie används enbart begreppet *positioner* då det bidrar till ett mer vidgat perspektiv. Begreppet positioner beskriver Davies och Harré (1990) på följande sätt: “In particular the new concept helps focus attention on dynamic aspects of encounters in contrast to the way in which the use of ‘role’ serves to highlight static, formal and ritualistic aspects” (ibid, s. 43). Roll upplevs mer statiskt och fast medan positioner bidrar till ett mer dynamiskt perspektiv. Roll/Positioner beskriver Bronfenbrenner som om att de: “have a magiclike power to alter how a person is treated, how she acts, what she does and thereby even what she thinks and feels” (1979, s. 6). Det handlar om

vilka positioner barnet skapar eller försätts i, det vill säga aktiv, passiv eller underordnad och i vilken grad barnet ges möjlighet att ta egna initiativ. Positioner innefattar även de positioner som utformas av människorna i barnets omgivning, som till exempel tillåtande, demokratiska eller auktoritära positioner. Ett exempel kan vara hur bemötanden förändras beroende på gruppstorlek.

Relation

Definitionen av begreppet *relation* kan på svenska förstås som *förhållande, förbindelse* och *gemenskap*. Bronfenbrenner definierar relation på följande sätt “a relation obtains whenever one person in a setting pays attention to or participates in the activities of another” (1979, s 56). Relationer omfattar hur barn – barn och barn – vuxen relaterar till varandra. I föreliggande studie innebär det samtliga sociala relationer förskollärare beskriver att barnen erfar i den stora och lilla gruppen i förskolan. I fokus är hur förskollärarna beskriver relationerna mellan barn och mellan barn och vuxen i arbetslaget och hur barns relationer påverkas i förhållande till gruppstorleken.

Kapitel 4. Metod

I detta kapitel beskrivs studiens metodologiska utgångspunkter och tillvägagångssätt. Inledningsvis beskrivs enkäten i sin helhet och projektet inom vilken enkätstudien genomförs, samt vilka enkätfrågor som ingår i denna studie. Därefter beskrivs pilotstudie, urval, etik och analys av data. Studiens reliabilitet och validitet belyses och kapitlet avslutas med en metoddiskussion.

Vad är en enkätstudie

Enkät och strukturerade intervjuer är likartade i flera avseenden (Bryman, 2011). Den största skillnaden är att forskaren oftast inte är närvarande då respondenterna får besvara enkätfrågorna. Med enkät kan man nå ut till fler förskollärare som kan delta i studien och få en större geografisk spridning, vilket bidrar till att svaren blir mer representativa för populationen (Trost, 2012). En enkät ger mer omfattande data och därmed mer kraft²¹ åt resultaten. Det ger i sin tur större möjligheter att dra slutsatser från de svar forskaren får in (Stukát, 2011). Motivet för att använda enkät i denna studie var möjligheten att kunna göra en nationell kartläggning. Detta för att vinna kunskap om hur ett större antal förskollärare skriver om barngruppsstorleken betydelse för deras arbetsvillkor och för de villkor som skapas för barns välmående, lek och lärande. En webbenkät användes och genom den kan man lättare nå många fler respondenter samtidigt som webbenkäter kan ge ett högre svarsdeltagande (Bryman, 2011; Cohen, Manion & Morrison, 2011).

Det finns både fördelar och nackdelar med enkät. Fördelarna kan vara att respondenten kan svara anonymt. Den enskilda individen som svarar på enkäten kan inte identifieras (Trost, 2012). Anonymiteten i en enkät kan uppfattas som positivt av de som deltar då respondenterna har möjlighet att svara mer sanningsenligt eftersom svaren inte kan härledas till en enskild individ (Cohen m.fl., 2011; Robson, 2002). Andra positiva aspekter med att använda enkät är att respondenterna själva kan välja när de vill och har tid att besvara enkäten vilket skulle kunna bidra till mer genomtänkta svar (Bryman, 2011). Enkät minskar också effekten av att forskaren påverkar respondenterna (Bryman, 2011; Cohen m.fl., 2011). Nackdelar med enkät är att följdfrågor inte kan ställas om svaren kräver det. Det kan handla om att forskaren vill ha en mer utförlig beskrivning eller förtydligande av de svar förskollärare skrivit, vilket kan bidra till ett mer reflexivt djup i svaren (Cohen m.fl., 2011). Fler nackdelar med enkätundersökningar, är enkäter som har öppna svarsalternativ, vilket kan öka risken att individen inte orkar,

²¹ Kraft åt resultaten beskriver Stukát (2012, s. 47) är att man i en enkät har mycket större möjligheter att dra generella slutsatser i sitt resultat än vad man kan med få personer i en intervjuundersökning.

kan eller vill delta (Trost, 2012). Nackdelen med enkät för respondenterna kan vara att de inte kan få svar eller hjälp av forskaren om de undrar över någonting (Bryman, 2011). Det kan också vara svårt att besvara en enkät om respondenten har läs- och skrivsvårigheter eller inte har svenska som förstaspråk.

Projektet

Enkäten är en del av ett projekt, som jag redan nämnt i inledningen. Projektet heter *Gruppstorlekens betydelse för barns möjligheter att lära och utvecklas i förskolan* och leds av professor Pia Williams (Vetenskapsrådet 2012-2014). Enkätens övergripande syfte är dels att vinna kunskap om gruppstorlekens betydelse för de möjligheter barn har att lära och utvecklas inom olika målområden i förskolans läroplan, dels att vinna kunskap om möjligheter och hinder som förskollärare upplever i sitt arbete beroende på barngruppsstorleken. För att genomföra studien konstruerades frågor i enkäten som bland annat berörde personalens utbildning i förskolan, antal vuxna och barn i grupperna, gruppindelningar, hinder och möjligheter beroende på antal barn mm. Totalt omfattar enkäten 17 öppna frågor och 31 frågor med ett/flera svarsalternativ. Utifrån projektet gjordes specialstudier där en av dem är denna licentiatuppsats.

Av de 17 öppna frågorna analyserades svaren på två av dessa för att få svar på studiens frågeställningar. De valda frågorna i enkäten var: När blir en barngrupp för stor? Beskriv! När blir en barngrupp för liten? Beskriv!

Pilotstudie

I syfte att testa frågorna och webbenkätens konstruktion genomfördes i ett tidigt skede en pilotstudie på ett antal studerande på avancerad nivå som alla var förskollärare. Enligt Bryman (2011) skapar en pilotstudie av enkäten möjligheter för forskaren att utvärdera huruvida frågorna är lämpliga och lättförståeliga för respondenten att svara på. Utifrån pilotstudien korrigerades några frågor och webbenkäten förtydligades, samt att vissa frågor lades till, bland annat vilken kommun förskollärarna arbetade i, om man arbetade kommunalt eller i en fristående förskola, och barnens och förskollärarnas åldrar. De frågor som berörde denna studie omformulerades inte, utan gavs mer vidgat utrymme för kommentarer. Förskollärarna som deltog i pilotstudien upplevde att det fanns för lite utrymme att svara och därför blev svarsutrymmet obegränsat i den slutliga enkäten.

Urval

Totalt antal deltagande kommuner som ingick i projektet är fyrtiosex. Urvalet av kommuner är stratifierat och genomfördes med utgångspunkt i Skolverkets statistik över förskolor i Sveriges kommuner. Syftet med urvalet var att få en geografisk spridning i hela landet där kommuner med få respektive många förskolor representeras, samt förskolor med dels små, respektive stora barngrupper. I urvalet ingår Sveriges största städer, mellanstora kommuner och små kommuner spridda över hela landet. Skolverket har inte någon definition om vad som är en liten respektive stor barngrupp. Vad som definieras som små och stora barngrupper i föreliggande studie grundas på statistik från Skolverket (2011)²² om antal barn i befintliga grupper i Sverige. Enkäten skickades till de kommuner som grundades på Skolverkets statistik över minsta respektive största antalet barn i grupperna. De minsta barngrupperna hade 11 barn och det största grupperna hade 26 eller fler barn. Då projektet valde vad som var små och stora barngrupper utgick man från de barngruppsstorlekar som finns, alltså spannet mellan 11 och 26. Små förskolor blev de grupper som låg i den nedre delen av spannet och stora blev de som låg i den övre delen.

I varje kommun kontaktades den som var ansvarig för förskoleverksamheten i kommunen. De fick skriftlig och muntlig information om projektet och de ombads att skicka vidare informationen och länken till enkäten till samtliga förskolor i kommunen. En förskollärare på varje förskola besvarade enkäten och det var förskolan som valde vem som svarade. I informationsbrevet ingick upplysningar om etiska aspekter gällande projektet. Enkäten skickades ut till 46 kommuner, både kommunala (645 st.) och fristående (53 st.) förskolor ingår i enkätstudien. Enkäten skickades ut till förskolorna under oktober och november månad 2012 för att besvaras av en förskollärare på varje förskola. En påminnelse skickades ut och enkäten stängdes därefter en månad senare. Antal förskollärare som svarade på enkäten var 698 stycken, vilket innebär svar från 13 % av förskolorna i Sverige. Svarsfrekvensen är hög, vilket kan tolkas som att förskollärarna hade en hög motivation att besvara enkäten. Enkäten besvarades av förskolor från samtliga 46 kommuner. Vad som däremot är ovisst är hur många förskolor enkäten nådde ut till i varje kommun.

²² Statistik från Skolverket. Hämtat 2014-08-17

<http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/forskola/barn-och-grupper/barn-och-grupper-i-forskolan-15-oktober-2013-1.215853>

Analys

Utifrån förskollärarnas utsagor i enkätsvaren valde jag att göra en kvalitativ innehållsanalys på två av de öppna frågorna. Att använda öppna svarsalternativ bidrar till att respondenterna kan svara med egna ord och inte med forskarens ordval (Bryman, 2011). Innehållsanalys är en metod som kan användas när man vill analysera bland annat skrivna texter (Elo & Kyngäs, 2008; Hsiu-Fang & Shannon, 2005), och är ett effektivt verktyg när man vill hitta ett mönster eller ett tema (Bergström & Boréus, 2012; Bryman, 2011). Innehållsanalysens styrka är att skapa en översyn över rikligt material (ibid). Med hjälp av en innehållsanalys skapar man en mening i det som skrivits (Bergström & Boréus, 2012). Målet är ”to provide knowledge and understanding of the phenomena under study” (Downe-Wamboldt, 1992, s. 314). Tillvägagångssättet när man gör en innehållsanalys kan beskrivas i olika steg ”problemformulering, genomgång av texten, urvalsmetoder, tolkning och analys” (May, 2001, s. 229). Forskaren försöker hitta egenskaper i innehållet som ord eller meningar som är återkommande i svaren (May, 2001). Då forskaren vill göra en kvalitativ innehållsanalys, eller som också benämns som kvalitativ textanalys (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, & Wängnerud, 2007), vill forskaren framhäva det väsentliga i innehållet. Detta görs genom att forskaren noggrant läser textens helhet och delar i vilken kontext den ingår i för att fånga det centrala i respondenternas svar.

I föreliggande studie har mönster som bildar teman och underteman analyserats fram. Analysen är baserad på de svar som framkom i enkäten. Som första steg i analysen, för att fånga helheten, lästes alla 698 svaren grundligt om och om igen för att kunna skapa en bild av materialet.

Steg två blev att urskilja de teman som framstod i svaren. Svaren i enkäten analyserades manuellt och relaterades under läsningen till studiens forskningsfrågor och till Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teori. Till min hjälp i analysprocessen har analysbegreppen *kontext, villkor, möjlighet, hinder, aktivitet, position och relationer* varit vägledande. När man gör innehållsanalysen manuellt skapas större möjligheter att göra bedömningar och tolkningar av materialet som har samlats in (Bergström & Boréus, 2012).

I steg tre tematiserades svaren inom varje fråga utifrån hur förskollärarna skriver kring barngruppsstorleken. Det vill säga, när gruppstorleken upplevs bli en möjlighet respektive hinder för deras arbetsvillkor, samt när förskollärarna beskriver att barngruppsstorleken blir en möjlighet respektive hinder för barns aktiviteter, positioner och relationer. De övergripande fyra teman som framträdde i frågan när en barngrupp blir för stor är: 1) *fysisk miljö*, 2) *arbetslagets arbetsvillkor i den stora gruppen* 3) *barngruppssammansättning* 4) *villkor för*

barns välmående, lek och lärande i den stora gruppen. De övergripande tre teman som framträdde i frågan när en barngrupp upplevs bli för liten är: 1) *den lilla gruppen*, 2) *villkor för barns välmående, lek och lärande i den lilla gruppen* och 3) *arbetslagets arbetsvillkor i den lilla gruppen.*

I steg fyra lästes enskilda teman för att urskilja de underteman som framstod i förskollärarnas svar. Under hela denna process relaterades resultaten till Bronfenbrenners ekologiska systemteori kopplat till de villkor som ges och skapas inom och mellan de olika systemen som på olika sätt kan påverka barns möjligheter till välmående, lek lärande.

Teman i denna studie faller ut i ett ganska tidigt skede i analysprocessen. Frågorna tycktes vara tydligt formulerade i enkäten då de svarade på det som frågan ämnade få svar på, både utförligt och nyanserat, vilket ger en hög kvalitet. Det fanns några få (ca 3 st.) svar som skilde sig från mängden och som inte överensstämde med frågans syfte. Till exempel på frågan när en barngrupp blir för stor svarade en av de förskollärare som skilde sig från mängden: *-det är viktig med att barn, föräldrar och pedagoger ska känna sig trygga i verksamheten.- Trevliga personer -Bra miljö -Duktiga pedagoger som kan stimulera och stärka barns språkutveckling (nr 6).* Svaren förskollärarna skrev varierade i längd. I frågan *när en barngrupp upplevs bli för stor* var vissa svar fåordiga och kunde exempelvis bestå av ett ord som var formulerat utan ord, men med ett eller flera frågetecken, exempelvis *????* (5 st.), medan det längsta svaret i frågan bestod av 417 ord. Förskollärares svar på frågan *när en barngrupp upplevs bli för liten* var inte lika långa som när de besvarade frågan när den blir för stor. Det längsta svaret bestod av 215 ord och det kortaste svaret var formulerat med endast ett ord (10 st. svarade *aldrig*) andra svarade utan ord, men med ett eller flera frågetecken, bokstäver eller nummer (11 st.). Medelvärdet i antalet ord var 52 i den stora gruppen och 26 i den lilla gruppen.

Etik

Studien utgår ifrån Vetenskapsrådets (2002) forskningsetiska principer. Dessa principer består i huvudsak av fyra huvudkrav för att skydda individen när de deltar i forskning. De fyra huvudkraven är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

- *Informationskrav* betyder att forskaren ska informera den som deltar i forskningen vad syftet med studien är. Detta gjordes tillsammans med utskicket av enkäten.
- *Samtyckeskrav* handlar om att de som ingår i studien deltar frivilligt. De individer som deltar kan när som helst avbryta sitt deltagande utan påtryckningar eller påverkan av

den som genomför forskningen. Det beskrevs i missivbrevet tillsammans med enkätundersökningen. Alla som svarar på enkäten kan anses ge sitt samtycke till att medverka i studien frivilligt.

- *Konfidentialitetskrav* skyddar individens identitet. De som deltar kommer vara anonyma. Respondenterna kommer att avidentifieras så inte utomstående kan identifiera de som deltar i studien. Det material som samlas in kommer att förvaras på ett sådant sätt att bara forskaren har tillgång till det. Det redogjordes också i missivbrevet som bifogades till enkäten. Enkäten besvaras även anonymt
- *Nyttjandekrav* betyder att informera de som deltar i studien att det insamlade materialet bara kommer att användas i forskningssyfte. Även detta informerades om i missivbrevet som bifogades till enkäten.

Bifogade dokument som sändes tillsammans med webbenkäten informerade de delaktiga om projektet samt gällande etiska regler för alla som deltog. Enkätsvaren skickades till en server, vilket innebar att svaren presenterades som en Excell fil utan mejladresser.

Reliabilitet och validitet

När reliabilitet och validitet diskuteras i kvalitativa studier är man intresserad av en studies tillförlitlighet och giltighet (Cohen m.fl., 2011; Trost, 2012). Reliabilitet beskriver tillförlitligheten i de mätningar som görs i studien, det vill säga hur stabila de är (Trost, 2012), eller i vilken utsträckning andra forskare skulle kunna göra om samma undersökning och få likvärdigt resultat (Bruce & Thyer, 2010). Det kan också handla om huruvida frågor som ställs missuppfattas, är utformade men också val av metod och urval (Trost, 2012). Validiteten (giltighet) handlar om huruvida forskaren mäter det som han eller hon har för avsikt att mäta (Bryman, 2011; Trost, 2012). Validiteten handlar också om huruvida forskarens tolkningar och beskrivningar i resultaten är trovärdiga eller ej. Hur hög en studies reliabilitet och validitet är beror på forskarens skicklighet (Bruce & Thyer, 2010). Samtidigt, oavsett hur skicklig en forskare är, kan aldrig hot mot en studies validitet och reliabilitet helt elimineras (Cohen m.fl., 2011) men det finns tillvägagångssätt och metoder som kan öka trovärdigheten i kvalitativa studier (Bruce & Thyer, 2010).

För att öka föreliggande studies reliabilitet har jag beskrivit vilka frågor jag använt och hur de är utformade i enkäten och vilken analysmetod som används. Då olika begrepp kan uppfattas olika utifrån skilda perspektiv och individer har jag beskrivit och definierat studiens centrala begrepp *kontext, villkor, möjlighet, hinder, aktiviteter, positioner* och *relationer*, och

hur de tolkats och använts i analysen. Dessa beskrivningar är en förutsättning för att andra forskare ska kunna göra en likvärdig studie.

Hinder eller utmaningar forskare möter då enkät används är huruvida de öppna frågorna bidrar till låg eller ingen svarsfrekvens. Risker med öppna svarsalternativ i en webbenkät är låg svarsfrekvens och påverkar studiens reliabilitet och validitet (Cohen m.fl., 2011). En annan risk med öppna svarsalternativ är korta eller fåordiga svar. Åsikter kring barngruppsstorleken är något som engagerar förskollärare vid tillfället då enkäten distribuerades 2012. Huruvida respondenterna har intresse eller vilja att besvara enkäten påverkar hur många det är som svarar på den (Moser & Kalton, 1971). På grund av att så många engagerar sig i debatten om barngruppsstorleken, upplevdes det som det fanns ett intresse och engagemang hos förskollärarna att beskriva sin uppfattning om barngruppens betydelse för deras arbetsvillkor men också villkor som skapas för barns välmående, lek och lärande i förskolan utifrån gruppstorleksperspektiv. Enligt Trost (2012) kan massmedias intresse och uppmärksamhet bidra till att ett större intresse finns för att delta i en undersökning. För att öka svarsfrekvensen i enkätstudier är det enligt Bryman (2011) viktigt att utforma ett genomtänkt introduktionsbrev där bland annat information om studiens syfte är framskrivet, att svaren är konfidentiella, varför studien är viktig och om forskningen är finansierad av någon. Ett sådant brev skickades tillsammans med en länk till enkäten.

Aspekter som kan påverka reliabiliteten är hur frågan i enkäten är utformad (Trost, 2012). Det vill säga om frågan som ställs innehåller negationer, krångliga ord som kan bidra till att respondenten missuppfattar eller inte förstår frågan, vilket skapar en låg reliabilitet. Enkätfrågorna innehöll inte några negationer eller krångliga ord vilket kan vara en bidragande faktor till att så få som 19 svar skilde sig från mängden och där svaret inte överensstämde med frågans syfte. Majoriteten av förskollärarnas svar gav likvärdiga beskrivningar i sina svar. Om svaren ger likvärdiga tolkningar på frågan skapas hög reliabilitet (Bruce & Thyer, 2010). I föreliggande studie används citat från förskollärares svar i enkäten för att förstärka resultatens giltighet.

För att öka en studies reliabilitet bör forskarens tolkningar av en text utgå utifrån en noggrann textläsning. I föreliggande studie har empirin lästs i sin helhet och pendlar mellan helhet och delar och omvänt sedan början av 2013. Denna tid har bidragit till att texten lästs noggrant om och om igen. Andra aspekter som kan påverka en studies reliabilitet är hur väl insatt respondenten är i det forskaren vill utveckla kunskap om, och om de som deltar har intresse över att utesluta sanning, skönmåla eller tona ner sina svar i undersökningen (Berg-

ström & Boréus, 2012). I föreliggande studie är respondenterna väl förtrogna med den miljö som studien berör och källhanteringen kan ses som adekvat därför att texterna är väl förankrade i den miljö enkäten skickats till. Samtidigt kan medias bild och skrivningar om förskolan ha inverkat och påverkat förskollärarna upplevelser av gruppstorleken.

När en studies validitet beskrivs är en viktig aspekt enligt Cohen m.fl. (2011) att empiri producerats från den verksamhet forskaren vill uttala sig om eller kring, men också att denna kontext synliggörs av *täta* beskrivningar av forskningsprocessens alla faser. I föreliggande studie innebär det hur forskningen genomförts och hur jag som forskare tagit hänsyn till och beskrivit hur jag gått tillväga utifrån bland annat Vetenskapsrådets (2002) forskningsetiska principer (se ovan under rubriken etik), val av undersökningsspersoner osv.

Förskolan kan ses som en ömtålig plats att göra forskning i, som kräver att man som forskare är både medveten om och lyhörd för vad personalen och barnen uttrycker, vill eller inte vill delta i. Det är viktigt om man vill göra forskning av förskolans verksamhet att både barn och personal aidentifieras och anonymiseras i forskningen (MacNaughton, Rolfe & Siraj-Blatchford, 2001). I föreliggande studie har detta aldrig varit aktuellt då jag varken varit i verksamhet eller haft personlig kontakt med förskollärarna. I citaten som jag valt att ha med i resultaten använder jag nummer i stället för kommun för att försäkra att svaren inte kan härledas till en kommun eller avdelning men också för att visa att samma respondent inte förekommer mer ofta än någon annan. En annan aspekt som kan påverka validiteten är om forskaren förmedlar sina förväntningar till respondenterna vilket kan påverka deras svar, så kallad intervju effekt (Bryman, 2011). I studien påverkar jag inte respondenterna utefter mina förväntningar eller med min närvaro eftersom jag aldrig har träffat dem. Det ökar validiteten i min studie. Då denna studie utgår från en nationell enkät där svaren bildar ett mönster som överensstämmer med tidigare forskning. Då förskollärare från 13 % av förskolorna i Sverige har varit med och svarat på enkäten kan antalet svar från förskollärarna ses som representativt.

Metoddiskussion

Redan när forskaren börjar analysera text, transkriptioner eller dylikt fokuserar han eller hon inte bara på vad texten förmedlar utan jämför empirin utifrån sina egna erfarenheter och kunskaper (Silverman, 2011). Individens egen förförståelse²³ kan aldrig uteslutas eller tas bort i tolkningsprocessen (Bergström & Boréus, 2012). I forskning som bedrivs med ett kvalitativt

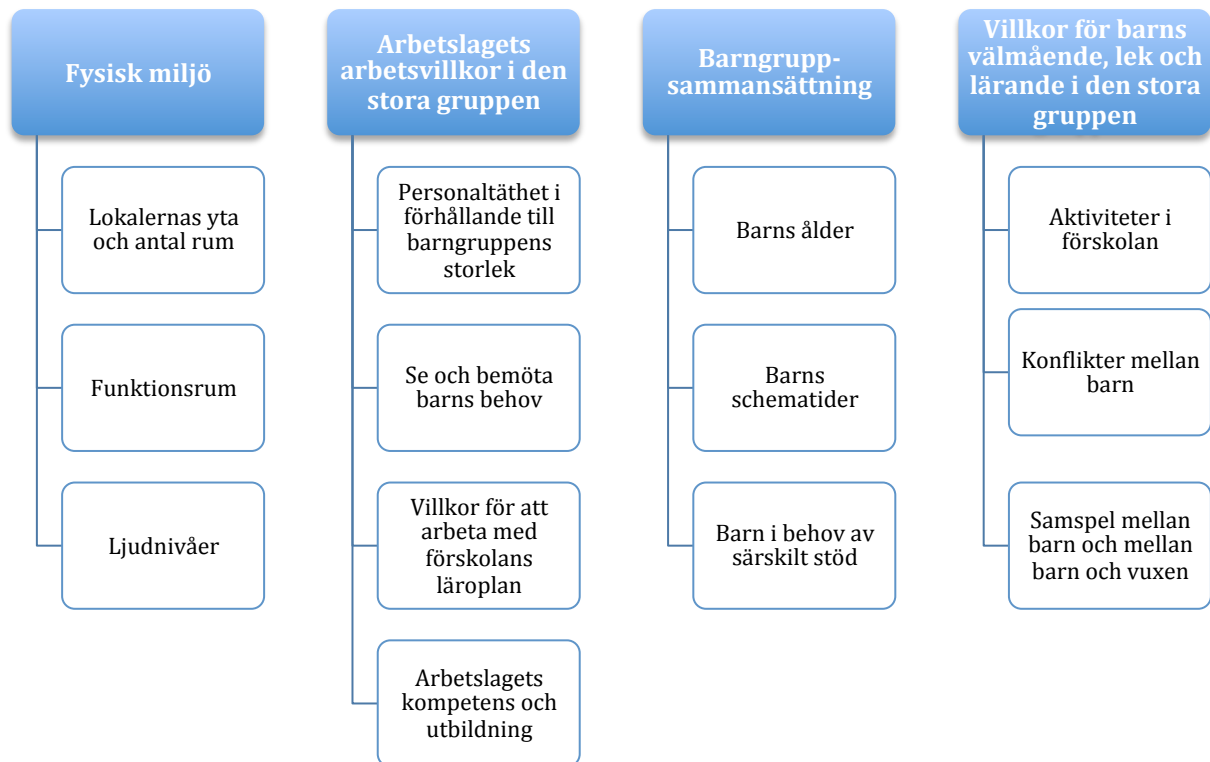
²³ Människans egen kunskap, tankar, förståelse och känslor (Stukát, 2011)

synsätt analyseras, tolkas och bearbetas empiri genom forskarens förförståelse. Forskarens egen förförståelse i kvalitativa studier har stor betydelse och kan ses som tillgång i de tolkningar som görs (Stukát, 2011). Samtidigt kritiseras kvalitativ forskning ofta av att just forskarens förförståelse skapar och tolkar sin bild av empirin utifrån sin förförståelse, vilket bidrar till att resultaten tolkas på olika sätt beroende på vem individen är och dennes förförståelse (ibid). Detta kan bland annat förebyggas av att flera läser och analyserar oberoende av varandra.

De erfarenheter jag själv har med mig är min förförståelse, från verksam personal i förskolan i 23 år till att vara forskarstudent har både varit gynnsam och ofördelaktigt. Det är viktigt att forskaren har en god kontextkännedom inför de tolkningar som görs utifrån vad texten uttrycker, annars kan det finnas en ökad risk att forskaren missförstår de texter som tolkas (Bergström & Boréus, 2012). Det gynnsamma med min förförståelse är att jag är väl bekant med den miljö i vilken enkätsvaren producerats. Det skapar goda förutsättningar att förstå innebörden i de texter som forskaren ämnar undersöka om han eller hon är både bekant socialt och kulturellt i den miljö forskningen äger rum (Esaiasson m.fl., 2007). Det gäller att forskaren förstår de språkhandlingar texten förmedlar (Bergström & Boréus, 2012). För att minska påverkan av min förförståelse tog jag stöd i tidigare forskning och försökte inta ett reflexivt förhållningssätt i analyserna av respondenternas svar av frågorna.

Kapitel 5. När en barngrupp blir för stor

Resultaten av frågan när en barngrupp blir för stor presenteras i fyra teman. 1) *fysisk miljö*, med undertema lokalernas yta och antal rum, funktionsrum och ljudnivåer 2) *arbetslagets arbetsvillkor i den stora gruppen*, med undertema personaltäthet i förhållande till barngruppens storlek, se och bemöta barns behov, villkor för att arbeta med förskolans läroplan och arbetslagets kompetens och utbildning 3) *barngruppsammansättning*, med undertema barns ålder, barns schematider och barn i behov av särskilt stöd 4) *villkor för barns välmående, lek och lärande i den stora gruppen*, med undertema aktiviteter i förskolan, konflikter mellan barn och samspel mellan barn och mellan barn och vuxen. Resultatens fyra teman och tretton underteman framgår av figur 2 nedan.

Figur 2 Studiens resultat i form av fyra teman och tretton underteman.

Varje tema inleds med en presentation av temat och dess undertema. Här anges också hur många förskollärare som i sina svar nämner temat. Undertemana beskrivs i relation till citat och avslutas med en analys där resultaten tolkas. Forskningsfrågorna: I vilka sammanhang förskollärarna beskriver att en barngrupp är för stor respektive för liten och hur förskollärare

beskriver att barngruppsstorleken är en möjlighet eller ett hinder i förhållande till barns aktiviteter, positioner och relationer är i fokus för analysen. Avslutningsvis sammanfattas resultaten av frågan, när en barngrupp blir för stor och relateras till Bronfenbrenners ekologiska systemteori.

Fysisk miljö

Detta tema fokuserar på förskollärares beskrivningar om hur villkoren förändras i den fysiska miljön när barngruppen upplevs bli för stor. På frågan om när en barngrupp blir för stor svarade 216 av 698 förskollärare att den fysiska miljön skapar begränsningar av olika slag. De skriver att det kan handla om villkor och kontext för barns välmående, lek och lärande samt barns möjligheter till aktiviteter, positionering och relationer. En annan aspekt som skrivs fram är av en konkret fysisk karaktär, som att alla barn inte har tillgång till egna sittplatser eller egna hängkrokar i tamburen. Förskollärarna skriver att de inte kan organisera olika aktiviteter i önskvärd utsträckning med hänsyn till lokalernas begränsade yta och utformning. Den fysiska miljön beskrivs utifrån lokalernas storlek, utifrån den yta eller plats som varje barn och arbetslag har tillgång till med hänvisning till ytornas utformning och anpassning till lek och lärande och med hänsyn till vikten av att barn har egna platser i hall och vid matbord.

När förskollärarna beskriver lokalernas storlek och utformning handlar det om att de inte anses vara anpassade efter de stora barngrupper som finns idag i förskolan. Denna brist på anpassning leder många gånger enligt förskollärarna, till platsbrist med för få rum att kunna fördela ut det stora antalet barn i mindre grupper, med trånga utrymmen där lugn och ro lyser med sin frånvaro och där det är svårt för barn att leka koncentrerat. Nedan följer en beskrivning av resultaten utifrån undertemana: 1) *lokalernas yta och antal rum* 2) *funktionsrum* och 3) *ljudnivåer*.

Lokalernas yta och antal rum

En aspekt som förskollärare lyfter är att lokalernas ytor och antalet tillgängliga rum är otillräckliga. Är ytorna sammantaget små och trånga, beskrivs barnen ha svårigheter att hitta rum som det inte redan är många barn i, vila eller lugn och ro. Förskollärare skriver att lokalernas yta många gånger inte är anpassade till barngruppens storlek på ett generellt plan och till det arbetssätt som de skulle vilja organisera verksamheten utifrån.

När lokalerna inte räcker till och man känner att barnen inte får möjlighet att arbeta enskilt eller i små grupper (nr 576).

När lokaler och personal inte räcker till för att skapa tillräckligt med smågrupper, där barnen får chans att uttrycka sig och påverka sitt lekval (nr 625).

När den fysiska miljön inte är anpassad till barngruppsstorleken dvs. för små utrymmen och ingen möjlighet till avskildhet eller möjligheter att dela upp barnen på olika ytor. När fasta rutiner och fastlagda aktiviteter tar över till priset av spontanitet och överraskningsmoment, pga att barngruppen är så stor att det blir stor oreda, spring och hög ljudnivå när man frångår rutiner. När man inte ser det enskilda barnet med dess individuella behov, utan endast ser barnet som en gruppmedlem (nr 3).

När barnen inte har utrymme till att leka. Det finns ingenstans för barnen att gå undan. Lokalerna är inte anpassade för mer än 20 barn, har vi då 25 barn på den avdelningen tycker jag att barngruppen blir för stor (nr 509).

Även antalet vuxna i arbetslaget beskrivs bidra till svårigheter att organisera verksamheten på flera rum, eftersom en vuxen behöver vara tillgänglig för varje rum.

Vi har 38 barn som ska samsas om 4 rum förutom atelje [*sic*], labbet, ett pedagogiskt kök samt ett torg. Dessa extra rum går inte att utnyttja utan att en pedagog är med så stora delar av dagen är alla barn i dessa fyra rum. Då är 38 alldeles för mycket, när vi är runt 25 kan vi känna att vi hinner med och räcker till (nr 577).

När man oftare säger nej till vad barnen vill göra för att man inte har tid eller möjlighet att gå undan till de rummen man behöver vara för aktiviteten (tex flaskmålning, väva, spela, pussla, stryka pärlplattor mm) eller när man inte kan sätta sig ner med ett fåtal barn för för [*sic*] att man måste hålla koll i alla rum, på alla de andra barnen (nr 386).

När det blir fler känner vi ganska stor skillnad, genom att barnen börjar konkurrera främst om vår uppmärksamhet, men också om utrymmet och sakerna. Då händer det plötsligt att barn både biter, knuffar och drar i varandra. Ibland är det säkert kontaktförsök som misslyckas och blir fel när vi inte hinner se och vara med och stödja (nr 234).

Analys av lokalernas yta och antal rum

Vad förskollärarna uttrycker är framförallt en vilja att arbeta med flera små grupper i avskilda rum, där barn kan ha möjligheter att prova på olika aktiviteter men även hitta ställen som erbjuder en viss avskildhet. På grund av de villkor i form av lokaler som ges och skapas på kommunnivå, hindras de arbetssätt som förskollärare eftersträvar och vill kunna göra. Syftet med att dela in barnen i smågrupper kan vara, att erbjuda en mindre grupp barn bättre villkor att skapa relationer och interagera med andra barn och med en vuxen i arbetslaget. Det kan också vara för att skapa kontroll och uppsikt över barnen, vad de gör och vilka barn de är tillsammans med. Smågrupper kan även bidra till möjligheter för förskollärare att påverka vilka barn som bör eller inte bör vara i samma grupp. En annan tänkbar anledning är att erbjuda aktiviteter som är planerade för att skapa en pedagogik som utgår ifrån läroplanen, där det kan

tänkas fungera bättre med ett mindre antal barn. Rum och yta räcker inte till för de aktiviteter som förskollärarna vill planera för att kunna erbjuda en rik lärandemiljö.

Analysen visar att få rum hindrar barn att byta rum för att få ett varierat utbud av aktiviteter. I en sådan förskolekontext kan barn ha svårare att göra sin röst hörd och påverka sin vardag. Det kan även bli mer problematiskt för vuxna att erbjuda aktiviteter som utgår från barnens intresse och önskemål, för barnen att välja kamrater och i vilka rum de vill vara. På så vis minskar förskollärares möjligheter att erbjuda en verksamhet som tillgodoser varje enskilt barn.

Detta kan tolkas som att barnen har svårt att starta aktiviteter, eller att kunna vidmakthålla en lek över längre tid därför att andra barn kanske stör, eller vill vara med i leken. Det kan bli mer konkurrens mellan barnen, om vem som får delta eller som avvisas, vilka leksaker som är lediga - men även konkurrens om den vuxnes uppmärksamhet. Konflikter kan då uppstå, vilket kan hindra att relationer och aktiviteter skapas mellan barn.

Funktionsrum

När lokalerna är underdimensionerade i förhållande till antal barn skriver förskollärare att belastningen blir hög på vissa rum. Högbelastade rum är de med tydliga funktioner som tambur, kök, vilorum och toaletter. I enkäten svarar förskollärare att om rummen är små och trånga i förhållande till barngruppens storlek så påverkar det rummets funktion, framförallt runt vissa tidpunkter eller rutiner som när barnen går ut eller in, vid måltider, och vid rutiner där samtliga barn uppmanas att gå på toaletten eller tvätta sina händer som exempelvis innan och efter måltider. De beskriver också att små och trånga lokaler minskar utrymmet för barn att klä på sig när de ska gå ut.

I trånga lokaler vid till exempel utgång(nr 412).

När det blir trångt (ytmassigt t ex i en hall) (nr 663).

När man som pedagog känner att man inte är tillräcklig. Vi [*sic*] situationer som på -avklädning känns barngruppen stor, särskilt under vintern (nr 336).

Även köksutrymmen beskrivs som små och trånga om antalet barn i förskolan ökar. Det kräver mer utrymme och utrustning som skåp, hyllor och lådor då det blir fler tallrikar, glas och dylikt. Förskollärare beskriver att köket inte räcker till när barngruppen blir för stor.

När köket saknar kapacitet för storleken på barngrupperna (nr 306).

Ytterligare rum som benämns som små och trånga är vilorummet. Förskollärare skriver att många barn i ett och samma rum bidrar till en syrefattig miljö där sjukdomar lättare kan spridas mellan barnen och vuxna.

När det är så trångt på vilan att luften tar slut (nr 634).

Sjukdomar sprider sig när barnen är för många. Ofta lämnas barn lite smådåliga till förskolan (nr 514).

Förskollärare skriver också att antalet toaletter inte är anpassade till det ökade barnantalet. För få toaletter beskrivs leda till att barn ibland får vänta innan de kan uträtta sina behov och att barnen inte hinner till toaletten i tid.

När barnen kissar på sig eftersom de toaletter som finns är upptagna (nr 160).

När man måste uppmana små barn att skynda sig att kissa för det står andra i kö (nr 634).

När man har mycket barn och toaletterna inte räcker till. Barn får vänta länge på toalett eller inte sitta klart (nr 39).

Lokalernas brist på yta ger platsbrist enligt förskollärarna. Konkret kan det ta sig uttryck att en egen plats i tamburen fattas, det vill säga det finns för få krokare eller fack där barnen kan hänga upp och förvara sina kläder.

En barn grupp blir för stor när lokalerna inte räcker till, när de inte finns platser till alla barn i tamburen (...) (nr 156).

När inte varje barn kan få ett eget fack i hallen (nr 623).

Idag har vi mer än fullt i vår grupp, det är svårt att få plats i hallen, det finns inte fler hyllor till barnen (nr 673).

När barnens "dagliga praktiska ytor" inte räcker som ex att hänga i hallen (nr 203).

En annan aspekt som exemplifieras är att platser vid matborden inte räcker till, och det finns helt enkelt inte tillräckligt med sittplatser för alla barn samtidigt. Förskollärare skriver att det blir då trångt och barn och vuxna i arbetslaget får tränga ihop sig så att alla får plats att sitta.

När man får trängas kring matborden då det inte finns tillräckligt med plats för alla (nr 274).

När barnen inte får plats runt borden när vi ska äta (frukost, lunch och mellanmål) (nr 611).

När det det [*sic*] inte finns plats i lek miljö, hall, trångt vid matbord och för lång väntan på min tur....(nr 245).

Matsituationen blir problem när det är för många barn runt bordet (nr 515).

Analys av funktionsrum

Specifika rum belastas hårdare vid olika rutiner eller övergångar mellan aktiviteter. Många dagliga rutiner sker oftast under en och samma tidpunkt varje dag och tycks genomföras under tidspress. Förskollärare skriver bland annat om hinder som uppstår när rummen är trånga och barn till exempel klär på sig och går ut eller in. Men hinder kan också ta sig uttryck i att tillfällena till att samspela minskar, då en begränsad yta och brist på tid bidrar till snabba lösningar för att få verksamheten att flyta på så friktionsfritt som möjligt.

Underdimensionerade utrymmen i förskolan minskar möjligheterna för barn att samtala och relatera med en vuxen på grund av att de snabbt försöker få ut en grupp av barn för att skapa utrymme för övriga barn och vuxna som väntar på att till exempel ta på sig och gå ut. Villkor för barns lärande i form av relationer och kommunikation kan hindras då förskolans utrymme upplevs som för trångt. Barns välmående kan minska på grund av trånga och syrefattiga rum och där många barn är tillsammans på små ytor ökar risken för att barn kan smitta varandra vid förkylningar och andra sjukdomar.

Andra rum som beskrivs som högbelastade är toaletterna. Få toaletter i relation till antal barn, skapar stressiga situationer för både barn och vuxna. Villkoren för barns möjligheter att bli torra och att själva klara sina behov påverkas, dels genom att tiden begränsas för när barnen har tillfällena att sitta på toaletten vilket skapar hinder, dels att möjligheter till att klara sig själva hindras då antalet toaletter i förhållande till antal barn är för få. Sammantaget uppfattas få toaletter i förhållande till antal barn i gruppen, bidra till en hektisk stämning i samband med toalettbesök istället för det lugn och den ro som många barn behöver.

Platsbrist i lokaler bidrar till att klädfack och krokar inte räcker till när barngruppen blir för stor vilket upplevs som problematiskt. Enskilda barn har inte egen krok och/eller hylla utan får dela med en kamrat. Platsbrist gör att vuxna i arbetslaget placerar fler barn än vad som är tänkt kring ett matbord.

Ljudnivåer

Förskollärare beskriver att lokalernas ytor och antal rum påverkar ljudnivån i rummen då många barn är tillsammans i samma rum. De skriver att höga ljudnivåer påverkar både samvaro och kommunikation, lek och måltider och beskrivs som skadliga.

När det är en otroligt hög ljudnivå, när inte rummen på avdelningen räcker till (nr 687).

När lokalerna inte är tillräckligt stora för barngruppen och ljudnivån blir skadligt hög (nr 352).

Ljudnivån är också ett stort problem när alla är här (nr 581).

När det trots ett gott förhållningssätt känns som mer förvaring och ljudnivån blir hög pga för många personer i lokalerna. Lokalerna måste vara anpassade till att göra små rum i rummen och många lekvrår (nr 322).

När antalet barn uppfattas bli för många i förhållande till rummens storlek, skriver förskollärare att det påverkar planerade aktiviteter. Följden blir enligt förskollärarna att de väljer bort att genomföra vissa verksamheter. Förskollärarna skriver på så vis fram att höga ljudnivåer skapar en begränsning för både barn och lärare.

En barngrupp inne hos oss blir för stor när vi alla befinner oss i samma lokal dvs. på avdelningen alla samtidigt. Barngruppen kan då upplevas väldigt högljud och rörig fast man har en planerad aktivitet som man försöker hålla fokus i (nr 543).

När ljudnivån är för hög, förhindrar genomförandet av aktiviteter och frilek [*sic*] (nr 265).

Ljudnivåer beskrivs påverka även andra moment i verksamheten som måltiderna. Är det många barn tillsammans vid matborden ökar ljudet och beskrivs som problematiskt.

När ljudnivån vid måltider blir för hög (nr 29).

Mycket beror på vilka barn man har, men vi har ofta 18-19 barn här samtidigt och då är det trångt i hallen, och vid matborden. Ljudnivån är också ett stort problem när alla är här (nr 581).

När det blir för högljutt i lokalen. När man får trängas kring matborden då det inte finns tillräckligt med plats för alla. Vi har svårt för att se det enskilda barnet och att kunna tillgodose dennes behov (nr 274).

Analys av ljudnivåer

Förskollärarna uttrycker att lokalernas yta och antal rum påverkar ljudnivån och därmed både barn och vuxnas arbetsvillkor. Då det blir för många barn och vuxna på gemensam yta och/eller rum påverkar det ljudnivåerna negativt. Det skapar en miljö där många pratar samtidigt och ett sorl som i sig gör att både barn och vuxna i arbetslaget höjer sina röster för att bli hörda. Förskollärares beskrivningar kan tolkas som att ljudnivåer påverkar både motivation

och fokus på aktiviteter och lek, då ljudnivån kan bidra till svårigheter att koncentrera sig på det som de är sysselsatta med.

Aktiviteter, både planerade och oplanerade, kan vara svåra att genomföra på grund av höga ljudnivåer som gör att barnen har svårare att hålla fokus. Höga ljudnivåer påverkar möjligheter att kommunicera och relatera till varandra, det vill säga kommunikation och samspel kan utebli på grund av att både barn och vuxna i arbetslaget blir störda när ljudnivåerna är höga. Det kan skapa situationer där barn blir mer tillrättavisande, eftersom de har svårare att hålla fokus på det som den vuxne vill att barnen bör fokuserar på. Vidare skulle det kunna tänkas ge upphov till att vuxna i arbetslaget ändrar position från att vara tillåtande till auktoritär i planerade aktiviteter. Höga ljudnivåer kan på så vis minska motivation, lust och glädje i att delta i aktiviteter eller lek, hos både barn och vuxna i arbetslaget.

Andra aktiviteter som påverkas av ljudnivåer är måltider. När det blir många barn kring matbordet och ljudnivån stiger, minskar tillfällena att kommunikation och samspel. Måltider kan på så vis bidra till en miljö där barn snarare konkurrerar om talutrymme och om vuxnas uppmärksamhet. Arbetslaget kan ha svårare att skapa ett samtalsklimat vid måltider och andra aktiviteter som inbjuder till att de och barn berättar, utvecklar och väcker intressen kring samtal som berörs. Ljudnivåer kring matbordet tycks minska villkoren för det enskilda barnet att göra sin röst hörd eller att bli lyssnad på.

Den audiovisuella kontexten visar förändrade villkor för aktiviteter, positioner och relationer då lokalernas yta och utformning inte är i paritet med barngruppens storlek. Barns möjligheter att skapa eller upprätthålla aktiviteter och relationer till andra barn och vuxna minskar.

Arbetslagets arbetsvillkor i den stora gruppen

Som svar på frågan om när en barngrupp blir för stor svarade 489 av 698 förskollärare att deras arbetsvillkor förändras när antalet barn i gruppen upplevs öka. I förskolan arbetar oftast personalen i olika skift för att täcka upp barnens olika vistelsetider under dagen. Det kan se olika ut men vanligast är att man är tre vuxna i ett arbetslag med öppettider från tidig morgon till sen eftermiddag. På morgon och eftermiddag är det ofta lägre personaltäthet.

För att erbjuda barn en verksamhet som utgår ifrån förskolans läroplan har förskollärare ett visst antal timmar till planering i veckan/månaden. Hur det upplägget ser ut kan vara olika mellan kommuner, vilket innebär att förskollärare ges olika förutsättningar i tid till att planera. När förskollärare planerar under dagtid är de frikopplade från sitt arbete i barngruppen.

Det innebär att det blir högre arbetsbelastning på de som är kvar i barngruppen, vilket kan avgöra om planeringstid tas ut.

Resultaten av frågan presenteras i fyra underteman: 1) *personaltäthet i förhållande till barngruppens storlek* 2) *se och bemöta barns behov* 3) *villkor för att arbeta med förskolans läroplan* 4) *arbetslagets kompetens och utbildning*.

Personaltäthet i förhållande till barngruppens storlek

Förskollärarna skriver att en låg personaltäthet påverkar deras förutsättningar att bedriva sitt arbete. I enkäten uppges att personaltätheten är viktigare att ta i beaktning än antal barn i gruppen. Detta beskrivs gälla i hög grad runt vissa tidpunkter på dagen eller återkommande rutiner som vid måltider då vuxna i arbetslaget tar disken och dyligt.

Men egentligen tror jag inte det handlar om för stor barngrupp utan hur mycket personal det finns för barnen (nr 194).

Egentligen kanske det inte finns för stora barngrupper, utan har man pedagoger som täcker upp och lite till så blir det en fungerande verksamhet (nr 95).

Andra förskollärare skriver i motsats till ovanstående citat att de hellre vill ha färre antal vuxna i arbetslaget till färre barn i gruppen.

Även personaltätheten. Men inte bättre att vara många personal och många barn. Hellre färre personal och färre barn (nr 397).

En barngrupp i åldern 3-5 år känns överlag för stor när det kommer uppåt 20 barn. Jag tycker inte att det hjälper att vara fler vuxna, för lokalerna är inte anpassade till så många barn och det blir för stökigt (nr 447).

Mycket hellre 14 barn & 2 pedagoger än 19 barn och 3 pedagoger (nr 532).

Förskollärarna skriver att arbetslagets schematider inte samstämmer med barnens vistelsetid. Stor betydelse har hur många timmar under dagen som vuxna i arbetslaget är i verksamheten samtidigt i barngruppen. En anledning till det beskrivs vara att de inte är i barngruppen samtidigt då arbetslag arbetar olika skift för att täcka upp barnens vistelsetider.

En barngrupp blir för stor när barnens vistelsetider är så långa att det blir svårt att scemalägga [*sic*] oss pedagoger. När våra timmar inte räcker till för att täcka hela dagen. När två pedagoger till frukost och mellanmål inte räcker till för att tillgodose barnens behov och vi inte får plats vid två bord (nr 605).

Problemet ligger även i att statistik visar på 3 pedagoger och x antal barn. Men under den tid pedagoger är "tre" (vid ett rullande tidig/sen/mellan schema) så har alla

varsin rast, det är lunch, vila osv. tiden utanför rutinerna på förskolan är knapp då alla tre pedagoger är på plats (nr 541).

Vi har väldigt många barn värvarande tidigt på morgonen och sent eftermiddagarna då många barn på "min" avdelning [sic] är närvarande till frukost och strax efter 16:00, men vi är en öppnings och stängningsavdelning [sic] där alla barn är samlas på morgonen mellan kl 06:30- 07:30 ca 20 barn. och mellan 16:20- 18:00 ca 15barn (nr 543).

Förskollärare skriver att arbetsbelastningen förändras vid vissa tidpunkter under dagen beroende på personaltäthet. På morgonen och eftermiddagen beskrivs det vara färre vuxna schemalagda, vilket gör att få vuxna ansvara för ett flertal barn.

När det är 15-16 barn som man blir lämnad med när mellanpasset går hem (nr 611).

Jag tycker inte att det går att sätta ett antal barn per personal. Det beror mycket på vad det är för barn och deras tider. Har vi både tidiga barn och sena barn är det svårt att få ihop ett schema som är bra personaltäthet (nr 222).

När jag på eftermiddagen kan bli lämnad med 12-14 barn ensammen [sic] på min avd.och det bara kan bli tillsyn och knappt det av barnen (nr 569)

När det blir endast förvaring och omsorg. Ingen pedagogiska [sic] verksamhet. Jag tycker inte att det går att sätta ett antal barn per personal. Det beror mycket på vad det är för barn och deras tider. Har vi både tidiga barn och sena barn är det svårt att få ihop ett schema som är bra personaltäthet (nr 222).

Beskrivningen bland förskollärare är att personalbristen påverkar barns säkerhet i förskolan eftersom de inte hinner ha uppsyn på vad alla barn är och gör.

När det blir en säkerhetsrisk för barnen att vistas på förskolan och det är när [sic] personalen inte kan täcka upp dagen på ett bra sätt (nr 491).

när man känner att man inte räcker till ..just nu har vi en stor barngrupp eftersom det är många små barn som klättrar och kräver mycket uppmärksamhet...[sic] 3 pedagoger räcker inte till för barnen speciellt när man blir två för den en ska på rast (nr 148).

När det händer olycker [sic] pga för lite personal tex efter lunch då en ska diska och en är på lunch, då kan man vara 2 personer på 18 barn (6 barn sover.) Om någon har bajsat blir en personal kvar med 17 barn!!! (nr 684).

Analys av personaltäthet i förhållande till barngruppens storlek

Vuxnas arbetsvillkor försämras under vissa tidpunkter och rutiner, som till exempel vid vissa måltider och raster. Under dessa tillfällen tycks få vuxna ha ansvar för merparten av barnen, vilket innebär att vuxna behöver upprätthålla fler relationer till fler barn.

Förskollärare upplever barngruppens storlek i förhållande till personaltäthet olika. Vissa förskollärare förespråkar en mindre barngrupp med färre vuxna i arbetslaget medan andra

förskollärare beskriver att antalet barn i gruppen är irrelevant och fokuserar på hur många vuxna det är i arbetslaget. Vad förskollärare uttrycker i sina svar är framförallt en vilja att ha färre barn att relatera till.

Förskollärarnas svar i enkäten uttrycker en farhåga när en barngrupp blir för stor eller personaltätheten för låg eftersom det minskar barns säkerhet. Analysen visar att vissa tidpunkter och rutiner bidrar till en kontext som upplevs otrygg för både barn och vuxna, det vill säga att arbetslaget hinner inte se vad alla barn är och gör, vilket kan bidra till fler olyckor. Således kan det innebära att en kontext med låg personaltäthet bidrar till att vuxna i arbetslaget intar oönskade positioner när säkerheten kring barnen minskar, det vill säga från att vara tillåtande och tillmötesgående till att blir auktoritära och stressade.

Se och bemöta barns behov

Förskollärare skriver att den stora barngruppen försvårar att se och bemöta barns behov vilket påverkar deras arbetsvillkor. Barns behov kan bland annat ta sig uttryck i sociala problem, flerspråkiga barn med behov av språkträning, eller barn i behov av särskilt stöd med eller utan diagnos. Det kan också handla om att antalet barn begränsar arbetslagets strävan att utforma en verksamhet som utgår från barns intressen och kunskap. Förskollärare skriver att ett stort antal barn försvårar utformandet av individanpassade lärsituationer i verksamheten. Barngruppen beskrivs istället som ett kollektiv där alla barn får göra samma sak. Förskollärare beskriver också att rutiner och fysiska behov som blöjbyten och mat tar över från andra aktiviteter.

De skriver också att antalet barn i gruppen försvårar för arbetslaget att överblicka vilka barn som är där, vilka de har sett, uppmärksammat, samtalat med eller bekräftat under dagen, vilket beskrivs göra det svårare att se vad enskilda barn behöver för hjälp och stöd för att lära och utvecklas. När förskollärare beskriver att barngruppen blir för stor riktas ofta fokus på individnivå snarare än gruppnivå.

Jag tycker överlag att barngrupperna är för stora. Barngruppen känns för stor då man känner att man inte kan nå och se varje barn och barns behov. På grund av antal barn blir det svårt att anpassa verksamhet utefter varje barns förutsättningar och intresse. Det blir även svårt att ge förutsättningar till lärande och utveckling om barngrupperna är för stora (nr 666).

När jag som pedagog upplever att jag inte hinner att se varje barns behov, inte känner att det jag vill och är ålagd till att göra inte blir gjort (nr 69).

När barnen har många olika behov och pedagogerna inte hinner med att delta/ intressera sig för alla barn utan mest blir den kontrollerande [*sic*] pedagogen (nr 261).

När barnen inte blir sedda av oss i personalen och inte får det de behöver. Extra språkstöd, individuell träning med mera (nr 88).

Då förskollärarna inte kan uppmärksamma eller se varje barn skriver de att barn påverkas negativt. Förskollärare beskriver att barnen bli mer oroliga när de inte kan vara nära barnen.

När barnen blir oroliga för att vi pedagoger inte hinner vara nära i olika situationer (nr 387).

Barmgruppen *[sic]* blir för stor och det märks genom mycket konflikter mellan barnen och mycket hög ljudnivå, stressad personal och barnen bara springer runt lite planlöst och har svårt att koncentrera sig ngn *[sic]* lång stund i någon lek (nr 113).

Barnen är ledsna för att *[sic]* vi inte hinner ta hand om alla olikas behov *[sic]*. De minst barnen blir speciellt drabbade då vi inte har möjlighet att sitta ner med dessa barnen. Detta beror också på alla våra kringssystem *[sic]* som städning, bäddning osv som gör att vi blir för få vuxna i barngrupp (nr 188).

När vi inte hinner med att tillgodose barnens behov som i detta fall kan handla om att bli tröstad när man är ledsen, få trygghet i form av ett knä att sitta i etc. När vi inte hinner med annat än rutinsaker som att byta blöjor, söva och mata barnen (nr 544).

Förskollärare skriver att det enskilda barnet inte får mycket tid tillsammans med någon i arbetslaget under dagen. De som beskrivs få mest uppmärksamhet av en vuxen är de som hörs och syns, samtidigt som de barn som är försynta försvinner ur arbetslagets synfält.

När det är för många barn så blir det inte många minuter varje vuxen har till varje barn. Vissa barn "väsas" mer än andra (t.ex. inblandade i fler konflikter) och får då mer tid av de vuxna. De barn som är tysta och försynta riskerar att falla utanför den vuxnes synfält. För att vi som jobbar i barngrupp ska kunna ge varje barn uppmärksamhet, hinna lyssna på dem och samtala med dem så är barngruppens storlek av största vikt (nr 536).

När pedagoger bara "ser svart" att de bara ser svårigheter och inte möjligheter. Som vi har det idag så har vi svårt att hinna med alla barn. Vi känner att vi inte räcker till. Vi har ett barn med speciella behov som kräver 1 pedagog vid sin sida, samt två barn som vi behöver jobba extra med. Detta innebär att de "tysta" och "lugna" barnen inte hinns med i samma utstreckning *[sic]* som vi skulle vilja. Vi har dåligt samvete över dessa barn varje dag (nr 296).

Barnen blir stressade och kan inte uttrycka detta. Barnen blir mer aktiva en del tysta och hörs och syns inte (nr 367).

När förskollärare skriver att de inte har överblick att se och bemöta barns olikheter skriver de att deras förhållningssätt ändras gentemot barnen. Konkret kan det ta sig uttryck i fler tillsägelser till barn som hörs och syns och barn som är tysta och försiktiga ges mindre uppmärksamhet. En annan aspekt som exemplifieras är att barns olikheter inte ses som utmaningar utan mer som extra jobb.

Över 17 barn blir gruppen mer orolig och det är svårare att ha en överblick över alla barn. Det kan lätt bli att något barn kommer "glöms bort" och inte får den vuxenkontakt som alla barn är berättigade till. De oroliga barnen blir också ännu mer oroliga och har svårt att koncentrera sig när barngruppen blir större. Det medför också att det blir fler tillsägelser till de överaktiva barnen, vilket inte bidrar till deras fördel eller stärker. Snarare så sänker det de (nr 8).

När jag inte hinner stödja de olika barnen i deras lärande, och inte kan ta hänsyn till olika barns intressen utan måste hantera barnen i stor grupp där alla måste göra samma saker samtidigt. När barn som sticker ut upplevs som besvärliga istället för intressanta (nr 16).

Gruppen blir även för stor när man inte kan se till individens behov. Utan barnen blir ett kollektiv där alla får göra samma sak (nr 339).

Förskollärare skriver att arbetslaget påverkas på olika sätt när de inte har tid eller förutsättningar att möta varje barns varierande behov.

När man inte hinner se till att varje barn får den uppmärksamhet man behöver för att utvecklas maximalt. När man inte hinner ge de barn som har speciella behov (vilket alla barn har men en del mera än andra) det som de behöver för att fortsätta utvecklas. När man inte hinner ta ett litet nyvaket barn i knä en stund, när man inte hinner trösta någon som slagit sig, jag skulle kunna räkna upp hur mycket som helst. När man inte längre orkar vara en glad personal som hinner med sina älskade ungar (nr 212)

Om jag som pedagog inte kan tillgodose det enskilda barnets behov samt föra det enskilda barnets utveckling framåt. Om föregående beror på att jag inte räcker till, är barngruppen för stor (nr 97).

När de vuxna inte kan ha full överblick över barngruppen, möta och se varje barns behov och önsknings. Då tiden måste delas på så många att den vuxne inte kan "göra klart" med det ena barnet för att andra väntar på att *[sic]* få sin del. När pedagogerna går hem efter dagens slut och känner otillfredsställelse i att inte kunnat möta barnen på det sätt de önskar (nr 313).

Analys av att se och bemöta barns behov

Förskollärarna uttrycker en frustration och otillräcklighet över att inte kunna erbjuda barn aktiviteter som utgår från alla barns individuella behov, utveckling och intressen. Det kan innebära att barngruppens storlek hindrar arbetslaget att skapa och organisera en verksamhet som är individanpassad utefter barnets behov, erfarenheter och intresse. Vidare kan detta tolkas som att antalet barn i gruppen påverkar arbetslagets arbetstillfredsställelse.

En konsekvens kan bli att barn som upplevs "stökiga" är de som ges mest uppmärksamhet. Det bidrar till en kontext där barn som är tysta och tillbakadragna syns mindre i gruppen än innan. Barns positioner förändras beroende på antalet barn i gruppen. Konkret kan det

också innebära att arbetslaget istället för att inta ett vägledande och uppmuntrande förhållningssätt, intar oönskade positioner och blir tjatande och tillrättavisande vuxna med kort stubin, vilket kan tänkas påverka vuxnas arbetsglädje. En konsekvens kan då bli att vuxna bemöter både vuxna i arbetslaget och barn med likgiltighet eller frustration och ilska.

För många barn i gruppen skapar hinder för vuxna i arbetslaget att bemöta barns basala omvårdnad, där de kan erbjudas tröst eller ett knä att sitta i när barnen önskar det. Vidare kan det innebära att relationerna mellan barn och vuxen i arbetslaget minskar.

Villkor för att arbeta med förskolans läroplan

Förskollärare skriver att ett stort antal barn försvårar möjligheten att anpassa, arbeta och planera en verksamhet som utgår ifrån förskolans läroplan. De beskriver att det är svårt att uppfylla läroplanens mål på grund av bland annat vikariebrist eller att någon i arbetslaget behöver gå ifrån barngruppen för att gå på möten, planering som uteblir osv.

När en eller två kollegor sitter i möte eller är iväg på utbildning och vikarie inte tas in (detta sker ofta). Allt detta leder till att vi inte kan följa läroplanen på det sätt vi ska och därmed inte uppnår våra mål med bra resultat (nr 433).

Inte nog med allt detta så får man springa iväg på olika möten så att man lämnar sitt arbetslag en man för kort. När man arbetar på en avdelnings förskola finns det ingen annan om kan täcka upp och ekonomin räcker inte för att täcka vikarie kostnader (nr 381).

När det inte går att få ut planeringstid, när det inte går att få vikarier eller dom vikarier man får är utbildade. När vi får lov att låna ut personal mellan stugorna, så att den sista lilla luften i systemet pressas ut (nr 138).

när pedagoger inte har möjlighet att fullfölja projekt samt aktiviteter på grund av frånvaro av ordinarie personal av olika orsaker [*sic*] som t.ex. sjukdom eller möten (nr 240).

När förskollärare refererar till läroplanen skriver de att vissa delar prioriteras bort. Främst är det dokumentation men även uppföljning och utvärdering av den egna verksamheten. Kvar blir en verksamhet som liknas vid barnpassning och omsorg enligt förskollärarna.

När vi pedagoger inte kan fullfölja uppdraget med allt vad det innebär. Man får alltid prioritera i verksamheten och oftast blir det uppföljningen och utvärderingen av verksamheten som faller (nr 366).

Som pedagog upplever jag att en barngrupp är för stor när jag känner att jag inte hinner vara så "närvarande" som jag vill, och känner att mitt uppdrag utifrån läroplanen blir omöjligt att genomföra (nr 221).

Men eftersom man har mycket krav uppifrån på att skapa en miljö där barnen ges möjlighet att utvecklas utifrån en mängd mål som beskrivs i vår läroplan och eftersom vi ska föra ett systematiskt kvalitetsarbete så känner jag att man ofta går och är stressad och inte hinner med. Man känner inte att man kan göra ett så gott arbete [sic] som man kunde önska. Jag kan inte säga ett exakt antal barn men i nuläget upplever jag att vi är för många (nr 218).

I förskollärares svar framkommer att planeringstid uteblir när barngruppen upplevs bli för stor. Vad förskollärare beskriver är att de inte kan lämna barngruppen och kollegor för enskild planering, utan istället avstår att genomföra sina arbetsuppgifter.

Gruppen är också för stor när pedagogerna inte upplever att de kan lämna kollegorna ensamma med gruppen för enskildplanering [sic] (nr 187).

Vi har många krav på oss från föräldrar, chefer och framför allt från läroplanen, men de rätta förutsättningarna för att hantera dessa krav uteblir dessvärre. Vi behöver tid! Tid att vara med barnen, närvarande i deras lekar och tid utanför barngruppen för att planera verksamheten. För att få denna tiden måste barngrupperna minskas så att det inte blir för många barn per vuxen eller också tillföra mer personal i grupperna. Vi har svårt att lämna barngruppen för planering eftersom man inte kan lämna två personal kvar med 21st barn (nr 536).

När det är svårt att få ut planeringstid. Pedagogerna som är kvar i barngruppen ska känna att de har kontroll och fortfarande kan utföra ett gott pedagogiskt arbete (nr 349).

Den känns också för stor då man inte kan planera, för att man vet att det blir väldigt tungt för ens kollegor om man går ifrån, eller när man planerar att man ska sitta med en stress över kollegornas situation och oftast måste avbryta för att ta hand om praktiska saker som tex blöjbyten å annat som den personal som är kvar i barngruppen har svårt att ta då det måste se till resten (nr 501).

Förskollärare skriver att samverkan och kontakter med föräldrar kan minska när barngruppen blir för stor. Det kan då vara svårt att leva upp till både chefers och föräldrars krav och förväntningar enligt förskollärarna, men även att möta föräldrarna i tamburen och svara och kunna berätta vad barnet varit med om under dagen. En anledning som beskrivs är att de inte har hunnit se barnet och observerat vad barnet har varit med om under dagen.

När jag känner att jag inte har kontroll över läget och inte ens kan berätta för varje förälder vad just deras barn varit med om under dagen. När målen trygghet & säkerhet knappt uppnås och målen utveckling & lärande är något vi får ägna oss åt senare (nr 26).

När man känner att man inte riktigt vet vad alla barn har gjort under dagen, tydligt i kontakten med föräldrar. Vill kunna berätta för föräldrar om dagen (nr 349).

Det handlar också om att pedagogerna har många relationer att vårda till både barn och vårdnadshavare. Pedagogerna får mycket information och förhållningsorder från

vårdnadshavare och det är svårt att komma ihåg information och att vidarebefordra till kolleger. Detta skapar stor stress hos pedagoger och hos vårdnadshavare (nr 426).

När vi inte längre kan stå rakryggade upp inför föräldrarna och berätta att deras barn får allt det som vår läroplan och vi lovar (nr 629).

Analys av villkor för att arbeta med förskolans läroplan

Villkoren för att arbeta med läroplanen försämras då antalet barn i gruppen ökar eller om andra praktiska göromål tillkommer, såsom möten och dylikt. Personalbrist, exempelvis om frånvarande vuxna i arbetslaget inte ersätts med vikarier, påverkar vilka aktiviteter som går att genomföra och planeringen kan följas.

Andra hinder som påverkar arbetsvillkoren är obligatoriska möten som arbetslaget deltar i under arbetstid, vilket ökar arbetsbelastningen på de övriga i arbetslaget och minskar tiden att arbeta med läroplanen. Påföljden blir att vissa mål och riktlinjer som är uppsatta i läroplanen uteblir eller ges mindre tid, vilket påverkar hur verksamhet och aktiviteter kan planeras och genomföras. När arbetslaget upplever hinder med att genomföra sina arbetsuppgifter, kan det resultera i att de känner sig pressade och otillräckliga på grund av de nya krav och det ansvar som de tilldelats i läroplanen.

Utebliven planeringstid tycks göra det svårare för arbetslaget att dokumentera och reflektera över aktiviteter de genomfört i verksamheten, vilket kan påverka verksamhetens kvalitet. Planeringstid kan därmed ses som en arbetsbelastning istället för en viktig arbetsuppgift där de har möjlighet att arbeta utefter läroplanens mål och intentioner.

Fler mål i läroplanen som förskollärare beskriver som ett hinder, är att upprätthålla relationer mellan hem och förskola. Det kan förstås som att villkor för att upprätthålla goda relationer och samarbete med föräldrarna, minskar i förhållande till ett ökat antal barn i gruppen. En aspekt som skrivs fram av förskollärare är att ett stort antal barn skapar hinder för att kunna delge föräldrar vad barnet varit med om under dagen. Vidare kan det innebära försämrade villkor för hur hem och förskola kan samverka och samarbeta kring barns utveckling och lärande.

Arbetslagets kompetens och utbildning

Förskollärare skriver att arbetslagets kompetens kan vara av större vikt än antalet barn i gruppen. Deras förhållningssätt, syn på barn, kunskap och lärande spelar enligt förskollärarna en stor roll. Förskollärare svarar att deras kompetens har betydelse för hur barns behov och lärande blir tillgodosett.

Det handlar också om vår kompetens i arbetslaget [*sic*] och hur vi ser på barns behov och lärande (nr 155).

När pedagogernas kompetens inte räcker för att tillgodose barnens behov (nr 137).

En annan faktorn [*sic*] som gör att det blir för många barn är när det finns personal som är omotiverad att bemöta barnen på deras nivå, detta gör att den enskilde pedagogen som förstår barnen blir belastade (nr 310).

Stor betydelse har enligt förskollärarna, hur arbetslaget kan strukturera, forma och hantera barngruppen. Anledningen till att vissa vuxna i arbetslaget klarar större barngrupper än andra, beskrivs vara att de har utbildning och kompetens att kunna organisera och leda barngruppen.

Det är svårt att tala om ett minimum eller maximum på antal barn i en barngrupp då det mycket handlar om pedagogernas kompetens, förhållningssätt och förmåga att skapa ett bra gruppklimat (nr 12).

Vi har 20 barn på 3 anställda, det tycker jag redan nu är för många barn. Det fungerar trots allt bra vilket jag tror beror på att alla har utbildning förskollärare eller bildpedagog (nr 170).

Det beror på vilken ålder det är på barnen och vilken erfarenhet och utbildning personalen [*sic*] har (nr 316).

Ytterligare aspekter som förskollärare benämner påverka arbetsvillkoren är vilket förhållningssätt och vilken barnsyn arbetslaget har. Hur arbetslaget organiserar och bemöter barnen beskrivs påverka hur barngruppen upplevs.

Pedagogernas förhållningssätt spelar in väldigt mycket, vissa kan hantera stora grupper så att alla blir sedda (nr 492).

I det hela tycker jag att pedagogernas barnsyn och förhållningssätt är otroligt viktiga samt förmåga att dela in barnen i mindre grupper (nr 666).

En stor barngrupp behöver inte betyda att det är kaos. De vuxnas roll i det hela är det mest betydande i detta (nr 55).

Ett kompetent och samspelt arbetslag som har en tydlig struktur på verksamheten kan ha en bra verksamhet för en större barngrupp än ett mindre kompetent och samspelt arbetslag (nr 82).

Förskollärare skriver att tidsaspekter påverkar hur deras kompetens kommer till användning i barngruppen. Det vill säga om de har tid till att samspela med barnen, och tid att delta i barns lek och göromål. Förskollärare skriver att övergångar sker fort och på löpande band så rutiner i vardagen hinns med. Vardagen blir ofta fylld av stress, vilket beskrivs påverka arbetsmiljön

för både barn och vuxna i arbetslaget. Förskollärare skriver att de känner en otillräcklighet då tiden inte räcker till för återkommande rutiner som finns uppsatta i den dagliga verksamheten.

En barngrupp är för stor när personalen inte hinner ta sig tid med varje barn. Det blir en vardag som hela tiden ligger under tidspress och stress. Det måste vara snabba övergångar så att man ska hinna få ut alla barn på gården (toalettbesök och påklädning), få in alla barn igen till lunch, snabba vilor [*sic*] så personalen ska hinna gå på rast etc etc. När det är för många barn så höjs deras ljudnivå. De måste överrösta varandra och det slutar med att de skriker åt varandra istället för att prata i normal samtalsnivå. /... / Vi behöver tid! Tid att vara med barnen, närvarande i deras lekar och tid utanför barngruppen för att planera verksamheten. För att få denna tiden måste barngrupperna minskas så att det inte blir för många barn per vuxen eller också tillföra mer personal i grupperna (nr 536).

En barngrupp blir för stor när det är för få vuxna närvarande i verksamheten, när stressen över att inte rätta till för att stödja och vara delaktig i barnens vardag-lek, rutinsituationer, övergångar, aktiviteter (nr 187).

När man som pedagog känner att man inte kan utnyttja alla rutinsituationer till lärandesituationer beroende på tidsmässiga begränsningar (nr 678).

När vi använder orden vänta, jag har inte tid nu, sen, för många gånger under en dag (nr 420).

Analys av arbetslagets kompetens och utbildning

En aspekt som skrivs fram är betydelsen av arbetslagets utbildning, det vill säga ju högre utbildning desto mer kompetens att bemöta större barngrupper, men även att deras kunskap och utbildning ökar villkoren för en fungerande verksamhet. En annan aspekt som skrivs fram, är vikten av hela arbetslagets kompetens. Det vill säga arbetslagets samlade kompetens i kombination med en fungerande arbetsgrupp, kan bidra till att storleken på gruppen har mindre betydelse. Har de kunskapen, viljan och kompetensen kan de organisera barngruppen för att skapa en fungerande verksamhet, där man i gruppen snarare ser möjligheter i stället för hinder.

En konsekvens av att arbetslaget inte har tillräcklig kompetens påverkar deras arbetsvillkor negativt. Det skulle kunna innebära att ansvar läggs på en person, vilket skapar hög arbetsbelastning för enskilda vuxna i arbetslaget, vilket påverkar relationerna mellan vuxna och barn i verksamheten. Arbetslagets kunskap och kompetens har betydelse för hur de kan arbeta och leda barngruppen utefter de aktiviteter som de vill eller har planerat för, oavsett barngruppsstorlek. Arbetslagets förhållningssätt och hur de kan organisera verksamheten tycks påverka villkoren för att barn blir ”sedda”.

Tid påverkar relationen mellan en vuxen i arbetslaget och barn, det vill säga om det finns tid att samspela och kommunicera, tid och potentialer för att ta tillvara på rutinsituation-

er för lärande, tid för att sitta ned med enskilt eller några barn att leka, spela och läsa med. Resultaten visar att tidsbrist ses som hinder för att kunna skapa relationer och att kunna använda sin kompetens. En konsekvens av att arbetslaget inte ”hinner” använda sin kompetens är att många tillfällen till lärande i den dagliga verksamheten minskar. Tidsbrist tycks göra att arbetslaget hela tiden arbetar mot klockan eller ägnar sig åt rutiner.

Villkor för aktiviteter och relationer med vuxna i arbetslaget minskar alltså, då tiden inte räcker till. Konsekvensen av att anpassa verksamheten efter fasta rutiner är, att vuxna i arbetslaget inte kan delta i barns lek och aktiviteter på grund av göromål som städning, utevistelse, måltider eller vila.

Barngruppsammansättning

Följande tema fokuserar på vad barngruppsammansättningen har för betydelse när barngruppen upplevs bli för stor. Denna kategorisering är ett resultat av de svar som 333 av 698 förskollärare har lämnat på frågan när en barngrupp blir för stor.

Barngrupper i förskolan kan organiseras på olika sätt men brukar vanligtvis vara indelade utefter barns ålder, det vill säga småbarnsavdelningar (1-3 år), storbarnsavdelningar (3-5 år) eller syskonavdelningar (1-5 år). Barngrupperna ser från år till år olika ut beroende på hur många platser som blir lediga under året.

Gruppsammansättningen beskrivs bland annat utifrån hur många yngre barn det finns i barngruppen, hur många heltidsinskrivna barn, samt hur många barn som behöver extra stöd av vuxen i barngruppen. Barngruppsammansättningen ser olika ut på olika förskolor. Antalet barn i grupperna är oftast baserade på barns ålder, schemalagda timmar och antal vuxna i arbetslaget, inte utefter hur många barn som är i behov av särskilt stöd, som till exempel barn med svenska som andraspråk, socioemotionella svårigheter eller dyl. det finns i barngruppen. Nedan presenteras resultaten utifrån följande underteman: 1) *barns ålder* 2) *barns schematider* och 3) *barn i behov av särskilt stöd*.

Barns ålder

Barns ålderssammansättning påverkar enligt förskollärarna hur antalet barn i barngruppen upplevs. Om gruppen består av yngre barn, (småbarnsavdelning, 1-3 år) anser förskollärare att grupperna bör ha färre antal barn. Är barnen äldre, (storbarnsavdelning, 3-5 år) kan barngruppen ha fler barn. När förskollärare relaterar antal barn i gruppen till de yngsta åldrarna, benämns ofta siffran 10-12 barn per tre vuxna. Förskollärarna anser att samspel mellan barn och vuxen i arbetslaget bör kunna skapas och upprätthållas. Om barngruppen överstiger ett visst

antal barn skriver förskollärarna att det påverkar samspel och kommunikation mellan vuxna och barn.

Det är lagom med tolv barn och tre pedagoger när barngruppen är 1-3 år (nr 343).

En barngrupp 1-3 år fungerar bäst när det är 12 barn i gruppen. Över 12 barn blir det lätt "barnpassning", alltså, barnens basala behov tillfredsställs medan pedagogiken och den individuella kontakten med varje barn skjuts undan (nr 8).

När förskollärarna skriver om de äldre förskolebarnen, (storbarnsavdelning) nämns ofta en maxgräns mellan 15-18 barn. Om barngruppen överstiger ett visst antal svarar de, att det kan bli svårare att överblicka barnen.

En barngrupp 3-5 år fungerar bäst när det är 17 barn i gruppen. Över 17 barn blir gruppen mer orolig och det är svårare att ha en överblick över alla barn (nr 8).

Jag tycker att det går en gräns vid 18 barn, i 3-5-årsåldern. 18 barn kan man greppa över, ha koll på vad alla gör och att leken flyter på (nr 599).

När förskollärare relaterar gruppansättning till ålder, är det främst de yngsta barnen förskollärare fokuserar på. Förskollärare skriver att när flera barn i barngruppen är yngre krävs mer närvaro och tillsyn av vuxna i arbetslaget, då yngre barn har större behov av fysisk närhet av vuxna för att vara trygga. Flera yngre barn i gruppen kräver också mer omsorg och omvårdnad. Många yngre barn i barngruppen beskrivs medföra att barn som är äldre tvingas bli mer självgående.

Beroende på ålder! Jag anser att en barngrupp med åldrarna 1-2 år, skall vara mindre. de har ett annat behov i början av sin tid på förskolan och då behöver pedagogerna ha mindre grupper för att kunna ge denna tryggheten (nr 135).

Det beror på åldern på barnen. Vår barngrupp är absolut för stor. De 8 1-2-åringarna kräver ständig tillsyn och de äldre barnen får ofta "klara sig själva". Många treåringarna [*sic*] är också väldigt "små" och behöver mycket vuxenkontakt - vill helst vara i närheten av en vuxen (nr 45).

Små barn, behöver mycket av omsorgsbiten och närhet rent fysiskt av personalen. Detta gör att många 1-2 åringar i en grupp kan upplevas som en stor barngrupp trots att antalet barn kanske inte överstiger det normala (nr 17).

Analys av barns ålder

Förskollärarna upplever barns ålder som avgörande för hur antalet barn i gruppen upplevs. Betydelsefullt är hur många yngre barn det finns i grupp sammansättningarna. Det kan tolkas som att när vuxna i arbetslaget i första hand fokuserar på de yngre barnens basala behov i form av närhet och omsorg, påverkar det de äldsta barnen som får klara sig mer själva, samtidigt som deras möjligheter att få uppmärksamhet och knyta relationer med vuxna i arbetslaget minskar.

En tolkning av förskollärares svar, är att de har en bild av hur en ideal grupp bör vara sammansatt för att vara hanterbar, det vill säga småbarnsavdelningar bör vara runt 10-12 barn och det bör inte vara allt för många ettåringar. En äldre barnsavdelning bör ha mellan 15-18 barn för att erbjuda barn i förskolan en fungerande verksamhet. En slutsats blir därför att relationen mellan barngruppens sammansättning när det gäller barns ålder och storlek på gruppen, är viktig för verksamheten och för förskollärares möjligheter att utföra sitt uppdrag.

Barns schematider

Vilka schematider barn har, det vill säga hur många timmar, vilka tider och hur långa dagar barn är i barngruppen beskrivs påverka hur grupp sammansättningen upplevs av förskollärarna. Detta gäller i hög grad runt vissa tidpunkter som tidig morgon och sen kväll då personaltätheten inte är lika hög skriver förskollärarna.

Barngruppen blir stor när det är allt fler föräldrar som jobbar heltid och lämnar sina barn på förskolan mer än 40-50 timmar i veckan (nr 81)

Antalet små barn och långa vistelsetider påverkar också känslan av att barngruppen känns för stor (nr 307).

När vi ser hur våra barn mår allt sämre eftersom de får allt längre arbetsdagar på förskolan. INGEN vuxen i Sverige får arbeta mer än 40 tim/v, men detta gäller inte våra trötta och sönderstressade barn som bara blir allt mer översocialiserade (nr 629).

Om majoriteten av barnen kommer till förskolan till frukost och inte går hem förrän sent på eftermiddagen, skriver förskollärare att det inte finns många tillfällen under dagen där barn och vuxna i arbetslaget kan få lugnare stunder. Barns schematider beskrivs påverka belastningen under dagen.

Dagens barngrupper är redan för stora. Då har vi ändå "bara" 17 barn. Måga [*sic*] barn går långa dagar och är med på alla mål under dagen. Det betyder att vi kan ha 15 till frukost eller mellis [*sic*]. Där vi bara är två pedagoger, under lunchen är vi 3 pedagoger, då alla 17 barn alltid är med. Redan det är för mycket (nr 243).

Som hos oss där vi har halva gruppen från före frukost till fram emot 16.00-16.15. Det blir ingen tid på dagen då det är "lugnare" pga att det är färre barn. Det är full rulle hela tiden (nr 413).

Analys av barns schematider

Ett ökat antal barn som har heltidsomsorg medför högre beläggning av barn under hela dagen, vilket inte samstämmer med arbetslagets schematider. Detta får konsekvenser i form av ett högre dagstempo med få tillfällen till vila och återhämtning, det vill säga många barn som ska äta, att relatera till, samt många barn under alla tidpunkter och rutinsituationer. Det kan tolkas som att barn och vuxna i arbetslaget inte får många lugna stunder under dagen, vilket påverkar både barns och vuxnas möjligheter att kunna varva ner. Vuxna och barns välmående kan minska på grund av alla intryck och aktiviteter som pågår under en dag i förskolan.

Barn i behov av särskilt stöd

Barn i behov av särskilt stöd, beskrivs av förskollärarna som barn med eller utan diagnos, fysiska handikapp och medicinska sjukdomar. Andra barn som uppges behöva mer stöd är flerspråkiga barn. Förskollärare skriver att antalet barn som behöver extra stöttning i en barngrupp, har betydelse för hur barngruppsammansättningen upplevs. Är det flera barn som är i behov av särskilt stöd, får barnantalet enligt förskollärarna större betydelse för att kunna erbjuda eller utforma individanpassade lärsituationer i verksamheten.

Förskollärare skriver att antalet barn i gruppen inte alltid har en avgörande betydelse, utan mer betydelsefullt är vilka barn som tillhör barngruppen. Är det många barn som kan samspela och fungerar ihop upplevs barngrupperna inte lika stora, medan en barngrupp med flera barn i behov av särskilt stöd kan enligt förskollärarna upplevas stor redan vid ett mindre antal barn i barngruppen.

Barngruppens storlek borde inte utgå från ett siffertal utan från hur barngruppens sammansättning ser ut just detta året (nr 285).

En del grupper kan vara större tack vara mycket stabila och sociala barn medan andra kanske inte kan vara stora alls pga många minimi [*sic*] behov som behöver extra stöd för att tillfredsställas (nr 292).

Svårt att säga en siffra, med många barn som kräver extra kan 12 barn vara för mycket, men med en grupp som fungerar bra ihop kan 20 barn fungera...(nr 277).

Vissa förskoleavdelningar har enligt förskollärarna barn som behöver hjälp med att medicineras. Förskollärare beskriver att beroende av antalet barn i barngruppen, kan det försvåra att

hinna med barn med bland annat medicinska behov. När mycket tid behöver läggas på enskilda barn, beskrivs det påverka hur mycket de andra barnen kan uppmärksammas.

Vi har precis fått reda på att en av våra flickor har diabetes och det kommer att krävas mer av oss då. Vi ska kolla blodvärde på henne inför varje måltid och ge henne insulin innan varje måltid. Mellan måltiderna ska vi kolla ett extra öga på henne så hon inte får dippar och får känningar. Det känns inte kul när man har 18 andra barn som kräver uppmärksamhet. Vi har också en pojke som vi känner att vi behöver utreda för något står inte rätt till. Det känns knappt som vi hinner med det utan dagarna bara går utan att vi får någon lösning på detta (nr 9).

Förskollärare skriver också att antalet flerspråkiga barn i gruppen har betydelse, och påverkar hur barngruppsstorleken upplevs.

Handlar inte alltid om vilket antal barn man har i sin grupp utan mer om sammansättningen av barngruppen. Om det som hos oss finns 6 olika modersmål och barn till trasiga familjer med hög arbetslöshet och andra sociala problem kan barngruppen kännas alldeles för stor redan vid 12-13 barn (nr 307).

När barnen kommer nya till Sverige och kan inget språk och har varit med om olika traumatiska upplevelse men barngruppens storlek räknas ändå som att det är barn födda här i Sverige och behöver inte special stöd. När föräldrarna inte kan göra sig förståda [*sic*] så vi personalen stor i tamburen och försöker få de att känna sig trygga att lämna sina barn till oss fast vi kan inte varandras språk (nr 415).

I vårt område bor många invandrarfamiljer, därför lägger vi ned mycket tid på att förklara förskolans arbetssätt. Att arbeta med språket blir också extra viktigt. Sådana saker påverkar hur arbetet i barngruppen fungerar (nr 105).

Det beror på hur många personal det är, hur stora ytor man har att röra sig på, pedagogiskt material som inspirerar, hur många barn det är i behov av särskilt stöd, hur många barn som inte kan svenska språket (nr 18).

Analys av barn i behov av särskilt stöd

En aspekt som skrivs fram är betydelsen av vilka barn som finns i barngruppen, det vill säga innefattar gruppen flera barn i behov av särskilt stöd behöver barngruppen vara mindre. Är det en barngrupp där det är få barn i behov av särskilt stöd, kan barngruppen vara större.

Barngrupper med flera barn i behov av särskilt stöd, påverkar hur arbetslagen kan strukturera och arbeta med individanpassade lärsituationer. Barn som bor i områden med en högre problematik, kan få sämre villkor att få den hjälp och stöttning de behöver för att utvecklas utefter sina möjligheter.

Barngrupper med flerspråkiga barn kan påverka hur förskollärare upplever barngruppens storlek. En anledning är att ett högt antal flerspråkiga barn skapar hinder för arbetslag att

anpassa verksamheten till gruppen, då barnen kan ha kommit olika långt i sin språkutveckling.

Andra arbetsuppgifter som kan tänkas tillkomma i grupp sammansättningar med flerspråkiga barn är relationen med deras föräldrar. Relationen till flerspråkiga föräldrar kan bli mer osymmetriska och ojämna där förskollärare kan tänkas inta en mer stödjande position. Det kan bland annat handla om allmän samhällsinformation där arbetslag kan tänkas behöva berätta och förklara hur den svenska förskolan fungerar.

Aspekter som barns hemförhållanden, flerspråkighet, hur barnen fungerar socialt och emotionellt i grupp och medicinska behov har betydelse i förhållande till när barngruppen upplevs bli för stor. Barn med medicinska behov, såsom diabetes, astma eller dyl. kan kräva mer kunskap och extra ansvar av arbetslaget, för att ge barnet möjligheter att gå i förskolan.

Villkor för barns välmående, lek och lärande i den stora gruppen

273 av 698 förskollärare svarar att en barngrupp blir för stor när antalet barn påverkar villkoren för barns välmående, lek och lärande. När förskollärare beskriver barns välmående, lek och lärande intar de ofta ett barnperspektiv, det vill säga de utgår från hur de upplever att barn påverkas i den stora barngruppen. Temat kategoriseras utifrån undertema: 1) *aktiviteter i förskolan* 2) *konflikter mellan barn* 3) *samspel mellan barn och mellan barn och vuxen*.

Aktiviteter i förskolan

Detta undertema lyfter fram hur ett stort antal barn i gruppen påverkar planerade och oplanerade aktiviteter. Merparten av förskollärarna skriver att ett större antal barn bidrar till att det blir svårare att genomföra planerad verksamhet där barn ges tid och uppmärksammas. Aktiviteter beskrivs genomföras rutinmässigt och som på löpande band. Barnen ges varken tid eller utrymme, vilket påverkar deras lek och lärande och förutsättningar att göra sin röst hörd.

En barngrupp blir för stor när vi som pedagogisk personal inte hinner genomföra planerad verksamhet och när barnen inte får det utrymme för lärande de behöver samt den tid och uppmärksamhet som det krävs för att lärande skall kunna ske (nr 169).

Jag upplever att den är för stor då alla aktiviteter måste ske på rutin & "löpande band", då man inte kan fånga tillfällena med barnen eftersom man vet att det "faller" på något annat ställe om man gör det - när man blir mer som en "vakt" än en pedagog (nr 501).

När det är så många att det bara blir mest passning av barn och man inte kan bedriva någon verksamhet av kvalite [*sic*] (nr 465).

Förskollärare skriver att planerad verksamhet såsom utflykter eller tillfällen att lämna förskolegården minskar. En anledning som beskrivs är att arbetslaget upplever att ansvaret är för stort att lämna gården med många barn.

När man inte vågar gå iväg på utflykter för att man ansvarar för många barn (nr 253).

Barngruppen blir för stor när man inte kan röra sig utanför förskolan i samma utsträckning (nr 289).

På grund av ett stort antal barn i gruppen skriver förskollärare, att de oftare får neka barn som föreslår spontan lek eller sysselsättning. En anledning som beskrivs är att de anser att de inte kan sitta med ett fåtal barn utan bör kunna frigöra sig och ha överblick av hela barngruppen.

När utrymme för spontanitet försvinner pga att det krävs mer styrd struktur och planering. Det medför att det blir svårt att arbeta efter styrdokumentet bl.a, barnens inflytande minskar (nr 249).

Jag tycker överlag att barngrupperna är för stora. Barngruppen känns för stor då man känner att man inte kan nå och se varje barn och barns behov. På grund av antal barn blir det svårt att anpassa verksamhet utefter varje barns förutsättningar och intresse. Det blir även svårt att ge förutsättningar till lärande och utveckling om barngrupperna är för stora (nr 666).

När jag inte hinner stödja de olika barnen i deras lärande, och inte kan ta hänsyn till olika barns intressen utan måste hantera barnen i stor grupp där alla måste göra samma saker samtidigt (nr 16).

När jag inte kan sitta ner med ett barn och föra ett resonemang kring det vi gör och reflektera tillsammans. När jag inte kan hjälpa ett barn att ta fram material till en viss aktivitet utan det blir "kö" till hjälp av pedagogerna. När jag inte kan vara med i en lek för att tillföra material eller föra leken vidare tillsammans med barnen. När jag inte helhjärtat kan ägna mig åt ett fåtal antal barn utan behöver ha överblick över vad hela gruppen befinner sig eller gör (nr 42).

Förskollärare skriver att barn påverkas negativt när antalet barn i gruppen ökar och att de inte tycker att de kan vara delaktiga i det barnen sysselsätter sig med. Barnen beskrivs ha svårare att finna ro och att de pendlar mellan olika sysselsättningar på grund av att de inte kan koncentrera sig.

När vi pedagoger inte räcker till för att stötta barnen i det dom gör och ser hur vi kan utmana dem vidare inom aktivitet eller lek. När barnen har svårt att se och hitta sina intressen och kan behålla koncentrationen i sin aktivitet. För många saker händer runt dom (nr 77).

Det infinner sig en rastlöshet i barngruppen, barnen går runt till olika aktiviteter utan att kunna sitta ner och koncentrera sig. För barn med särskilda behov är detta förrödande, [*sic*] men även för de "vanliga" barnen så ökar beteenden som inte är önskvärda (nr 117).

Analys av aktiviteter i förskolan

Antalet barn i gruppen skapar hinder för vissa aktiviteter i förskolan, både spontana och planerade. En aspekt som framkommer är att ett stort antal barn i grupperna bidrar till att den pedagogiska verksamheten övergår till mer barnpassning där minskat utrymme ges till aktiviteter som utgår från barns eget intresse och kunskap, vilket påverkar deras lärande. I sin tur kan det innebära att barn positioneras till passiva eller underordnade, där deras initiativ inte kan tas tillvara beroende på antalet barn i gruppen. Konsekvensen kan då bli att barns möjligheter att vara delaktiga och ha inflytande i både spontana och planerade aktiviteter minskar då vuxna i arbetslaget tycks inta positioner som övervakare för att ha översikt och kontroll över barngruppen.

Andra aktiviteter som minskar beroende på barngruppens storlek är barns möjligheter att lämna förskolegården eller åka på utflykter. Detta skulle kunna tolkas som att antalet barn hindrar arbetslag från att lämna gården då de har ett flertal barn att ansvara för. En tänkbar konsekvens är att barn hindras från att utforska och besöka sin närmiljö, stadsmiljö eller delta i olika events, såsom teater, sång och musikföreställningar. Det innebär också att barns möjligheter att uppleva och lära om skog och natur begränsas.

Konflikter mellan barn

Förskollärare skriver att konflikter mellan barnen ökar i förhållande till antalet barn i gruppen, samtidigt som barnen har svårare att få hjälp och stöd vid sina konflikter. En anledning som beskrivs är att vuxna i arbetslaget inte hunnit se varför konflikten uppstod mellan barnen. Förskollärare skriver att de har svårare att hinna stötta och trösta barn som hamnat i konflikter med sina kamrater.

När barnen inte kommer till ro med sina aktiviteter, när konflikter lätt uppstår mellan barnen och personalen oftast inte har tid att se vad som händer (nr 49).

När det blir kaos mellan olika moment, när man inte hinner hjälpa alla, när det uppstår mycket konflikter och man inte hinner se (nr 278).

När det blir mycket konflikter mellan barnen, när pedagogerna inte räcker till för tröst och för att kunna vara nära ett barn som behöver det (nr 627).

Barn blir mer vaksamma då det inte finns tillräckligt med utrymme eller yta för dem att leka på, vilket beskrivs öka barns konflikter mellan varandra. En anledning som förskollärare beskriver är att barnen behöver vakta sina saker så inte någon annan tar dem.

När det inte finns utrymme till deras lek och aktiviteter utan att de störs av övrigas barn lek och aktiviteter (nr 464).

När de inte har utrymme att leka, utan måste bevaka och ta saker för varandra, konflikter ökar (nr 295).

Det handlar ofta om att det är för många barn på liten yta. Konflikter uppstår då lätt och barnens lärande blir inte optimalt (nr 406).

Förskollärare svarar att när det är många konflikter mellan barnen har de inte tid att sitta ner och lyssna och visa engagemang i vad barn uttrycker och vill. En anledning som beskrivs är att arbetstempot ökar när det blir fler barn i gruppen. Det bidrar enligt förskollärarna till att vuxna i arbetslaget måste hålla sig rörliga för att överblicka gruppen, så att barnen inte hamnar i konflikter eller för att förhindra att konflikter uppstår, samtidigt som de inte hinner vara överallt.

När vi inte hinner med att vara goda pedagoger och prata engagerat med varje barn för att vi blir avbrutna med att avvärja konflikter hela tiden (nr 295).

Tempot är sådant att man aldrig känner att man kan sätta sig ner och göra något med ett enskilt barn eller ett par barn utan att man känner att man måste hålla sig rörlig för att ha överblick så att det inte ska hända något (nr 50).

Analys av konflikter mellan barn

Barn hamnar i fler konflikter när antalet barn i gruppen ökar. Uppfattningen bland förskollärare är att konflikter ökar när barn har svårighet att komma till ro i aktiviteter och rutiner. Antalet barn i rörelse tycks vara det som orsakar fler konflikter. Konsekvensen kan då bli att barns välbefinnande och trygghet minskar i barngruppen, där de får vara på spänn så ingen slår eller kommer för nära. Det påverkar barns relationer och positioner till andra barn negativt. Utifrån detta kan det tolkas som att konflikter minskar motivationen till att leka, eller vara med kamrater där lärande kan ske. Förskollärare skriver fram förhållandet mellan barngruppens storlek och barns möjligheter till lek. Ökat antal barn i verksamheten tycks bidra till en kontext där barn konkurrerar om plats, kamrater och rum där de kan få vara ifred vilket påverkar villkoren för välmående, lek och lärande i förskolan.

När en barngrupp blir för stor skapar det hinder för arbetslaget att vara delaktiga och medla i barns konflikter. Många barn försvårar för vuxna att se vad som händer i gruppen och kunna stötta barnen, samt lära dem olika strategier för hur de kan lösa konflikter själva.

Samspel mellan barn och mellan barn och vuxen

I förskolans dagliga verksamhet kan barn samspela med flertalet barn och vuxna. Vissa grupperingar sker spontant mellan barn, medan andra skapas av arbetslaget. Grupperingar som

sker spontant sker oftast vid lek där barn själva kan välja vilka kamrater de vill vara med och samspela med. Grupperingar skapade av arbetslaget kan vara vid vissa tidpunkter och rutiner, till exempel vid måltider, ut/ingång och planerade aktiviteter. Olika grupperingar ger barnen tillfällen att lära känna och interagera med majoriteten av barn i barngruppen.

Samspel mellan barn och mellan barn och vuxen i arbetslaget, är något som beskrivs påverka barns lärande då antalet barn ökar i gruppen. Är det många att samspela med, skriver förskollärare att barnen har svårigheter att knyta an och etablera kontakter med andra barn och vuxna i arbetslaget.

En barngrupp bör inte vara över 18 barn. Barnens förmåga att interagera med för många individer är begränsad. Att få möjlighet att knyta an till de övriga barnen, att få verka i en miljö som inte inbegriper för många individer är en förutsättning för att barnen ska kunna utvecklas efter sin förmåga (nr 66).

När barnen får skapa för många relationer och inte hinner fördjupa dem. När de inte hinner binda en kontakt med andra barn så de lättare missar att knyta emotionella band (nr 540).

Förskollärare skriver att för många barn att samspela med bidrar till stress hos barnet. Stress beskrivs leda till att barnen har svårigheter att sysselsätta sig i lek och de uppvisar ett okoncentrerat beteende som tar sig i uttryck i att de har svårt att upprätthålla ett samspel mellan barn och mellan barn och vuxen i arbetslaget. En anledning som skrivs fram är att antalet kontakter för barn kan vara svåra att överblicka och ha kontroll över.

Många barn är så stressade över alla kontakter de ska jobba med dagligen så de står och stutsar på golvet och kommer inte på vad de ska göra (nr 698).

Den är även för stor om barnen blir stressade av alla relationer som de behöver skapa och underhålla, bevaka och kontrollera. Det handlar, för mig, inte om att fler pedagoger gör att vi kan ha fler barn utan det handlar om att inte ha för många människor för barnen [*sic*] att förhålla sig till. våra barn behöver ingå i mindre sammanhang och då finner de lugn (nr 588).

Det är inte bara flertalet barn att samspela med som beskrivs få konsekvenser för barn utan även antalet vuxna i arbetslaget som kan skapa stress hos barn. Förskollärare beskriver att på grund av antalet vuxna i arbetslaget har barnen svårare att knyta emotionella band till någon vuxen i gruppen. En anledning som förskollärare skriver är att tidsbrist påverkar samspelen mellan barn och vuxen.

Ibland är det för många vuxna, för många relationer att knyta an till för barnen Verksamhetsstöd [*sic*] gör att det är fem vuxna och 20 barn på storbarnsavdelning . 25 personer på samma avdelning (nr 153).

När man inte hinner med att se och prata med alla barn, när barnen inte får en riktig relation till någon pedagog på avdelningen. Mer än 15 är för många för att de ska hinna bli sedda och utmanade på deras nivå, vissa barn hinner man inte med! Det är svårt att ge dem lärotillfällen och finnas med i deras utforskande (nr 65).

När relationerna blir lidande. När det inte finns tid och utrymme att varje dag möta varje barn på ett personligt och nära sätt. När vi ser att barnen inte längre mår väl och har svårt samspela med andra, barn och vuxna (nr 314).

Analys av samspel mellan barn och mellan barn och vuxen

Ett stort antal barn i gruppen påverkar hur relationer utvecklas och ges möjlighet att upprätthållas, både mellan barn och mellan barn och vuxen i arbetslaget. Många relationer och många kamrater att välja mellan kan bidra till oro eller frustration över att missa något om man stannar för länge i en kamratkonstellation mot en annan. Detta kan tolkas som att många barn att relatera till, bidrar till att barn blir stressade. Vidare kan detta tolkas som att flertalet relationer, bidrar till en kontext där barns välmående minskar.

Antalet vuxna i arbetslaget påverkar också antalet relationer barn behöver upprätthålla under dagen. Är det många i arbetslaget eller en hög omsättning av vuxna, ökar antalet personer som barn behöver relatera till.

Sammanfattning av den övergripande frågan om när en grupp blir för stor

Resultaten av studiens fyra teman visar att den fysiska miljön i form av lokalernas utrymme, yta och antal rum påverkar barns välmående, lek och lärande samt förskollärares arbetsvillkor. Ofta är lokalernas yta inte i paritet med antal barn, men det kan också handla om lokalernas planlösning och utformning. Fram träder en bild av trånga lokaler, få rum och höga ljudnivåer. På vissa förskolor saknas rum, på andra är det för få vuxna i arbetslaget för att kunna utnyttja rummen. Förskolans rumsliga kontexter påverkar därför villkoren för hur barn och vuxna i arbetslaget samspekar med varandra. Det kan innebära att arbetssätt och förhållnings-sätt där vuxnas positioner förändras från att vara stöttande och uppmuntrande till barns självständighet minskar, till att bli mer auktoritära. Begränsade utrymme kan också bidra till kontexter där barn ses mer som objekt än subjekt och där tillfällen till en närvarande, lyssnande, lugn vuxen i arbetslaget minskar. Följden av det är att även aktiviteter där barn kan påverka och vara delaktiga i verksamheten minskar.

En aspekt som lyfts är personaltäthet i förhållande till antal barn och hur en låg personaltäthet påverkar möjligheterna att se och bemöta barns olika behov. Resultaten visar att ar-

betslagets schematider är svåra att fördela över dagen och utefter barns ökade vistelsetider, vilket påverkar arbetslagets arbetsvillkor och möjligheter att erbjuda barnen en pedagogisk verksamhet vid vissa tidpunkter och rutiner. Förskollärare upplever att ett stort antal barn påverkar arbetet med förskolans läroplan och deras möjligheter att erbjuda barn planerade aktiviteter som utgår från målen i läroplanen, vilket kan påverka förskolans kvalitet. Möjligheter för förskollärare att ta ut planeringstid minskar också om arbetsbelastningen ökar i arbetslaget. Ett stort antal barn skapar genomgående en tidspress, som minskar möjligheterna för förskollärare att använda sin kompetens och att planera aktiviteter. Tidsbrist hindrar förskollärare att organisera verksamheten som de önskar, det vill säga där vuxna kan sitta ner och delta i barns lek och aktiviteter. Vuxnas positioner förändras negativt i förhållande till ett ökande antal barn. Förskollärarna beskriver en otillräcklighet då de upplever att de inte kan se och möta barns olika behov, intresse och potentialer.

Barngruppens sammansättning handlar om barns ålder, vistelsetider och antal barn som är i behov av särskilt stöd av vuxen i barngruppen. Det framstår som viktigt att barngruppen har en hanterbar gruppammansättning, det vill säga inte för många barn som är inskrivna på heltid, inte för många yngre barn, få flerspråkiga barn och få barn som är i behov av särskilt stöd. En önskvärd och hanterbar barngrupp är när barn har korta och varierande tider för att minska förskollärarnas arbetsbelastning vid vissa tidpunkter och rutiner. Gruppammansättningar med flera barn med särskilda behov, kräver högre kompetens och kunskap i arbetslaget.

Antalet barn i barngruppen inverkar på barns välmående, lek och lärande. Det handlar om ökad konkurrens om kamrater, materiella saker samt om vuxnas uppmärksamhet och tid. Konflikter mellan barnen ökar och arbetslaget hinner inte se vad som har hänt. De kan heller inte vara delaktiga och medla i deras konflikter. Det ökade antalet relationer som ska skapas och som barn behöver förhålla sig till, påverkar både barns och vuxnas välmående. Sammanfattningsvis visar resultaten att ett stort antal barn påverkar villkor för aktiviteter, positioner och relationer mellan barn och mellan barn och vuxna i arbetslaget.

Analys av studiens resultat utifrån Bronfenbrenners ekologiska systemteori

Utifrån resultaten görs här en övergripande analys och beskrivning av hur dessa kan förstås utifrån Bronfenbrenners (1979, 1986) olika system. Analysen utgår från två aspekter, förskolans läroplan och förskolans fysiska miljö, då detta är två aspekter som har betydelse för när förskollärare upplever att en barngrupp blir för stor. Analysen visar hur villkor som ges och skapas inom makrosystem, kan påverka och relatera övriga system i ett ömsesidigt, kontinuer-

ligt och dynamiskt samspel och få direkta konsekvenser för förskollärare och barn i förskolan och för förskollärares upplevelse av när en barngrupp blir för stor.

Förändringar i samhället, inom *makrosystemen*, har direkt eller indirekt påverkan på de villkor förskollärare ges att arbeta utifrån i förskolan. Flera politiska beslut och reformer har på senare år fått stor betydelse för förskollärares förändrade arbetsvillkor. Direkt påverkan på förskolans uppdrag och därmed förskollärares arbete har förskolans läroplan. Den infördes 1998 och reviderades 2010 och är grundad i policy, politiska och ideologiska intentioner inom makrosystemen (Skolverket 2010c). Riktlinjer och ansvarsområden för förskolechefer, förskollärare och arbetslag har skrivits fram i den reviderade läroplanen och bestämmer tillsammans med läroplanens målområden, hur förskoleverksamheten är tänkt att fungera (Skolverket, 2010a). Reformen instiftade inom makrosystemen, som att alla barn inom rimlig tid ska ha en förskoleplats, har tillkommit och sammanfaller med demografiska förändringar i samhället som innebär att fler barn föds (Martin Korpi, 2012), vilket får till konsekvens att det både blir fler barn och allt fler yngre barn i förskolan. Detta påverkar i sin tur beslut om att bygga ut förskoleverksamheten med fler förskolor och barngruppernas storlek (Martin Korpi, 2012).

I Sverige har kommunerna, som här representerar *exosystemen*, en central roll för förskolans verksamhet. De är ansvariga för att bygga förskolor och de står för underhåll av lokalerna. De beslutar vidare om personaltäthet, antal barn i grupperna och deras sammansättning och kötider. De fattar även beslut om arbetslagets utbildning, sammansättning och planeringstid och de beslutar om prioriterade mål i läroplanen som förskolorna förväntas arbeta med. Enligt Bronfenbrenner (1979) skapar den fysiska miljön antingen hinder eller möjligheter till samspel och interaktion. Utifrån analysen av förskollärares beskrivningar får lokalerna och förskolans rumsliga kontexter konsekvenser för de arbetssätt som de eftersträvar och vill göra. I dag erbjuds i regel lokaler som är byggda under tidigt 1980-tal (Martin Korpi, 2012) och som varken är anpassade efter dagens ökade behov av plats i förskolan och/eller för dagens barngruppsstorlekar. De är heller inte anpassade utifrån dagens idéer om arbetssätt. Lokalerna byggs ofta utifrån en viss tids trender och föreställningar om arbetssätt och antal barn i grupperna. Under 1970-talet var idén om en stor lekhall framträdande, för att under 1980 och 1990 talet förkastas. Idag tycks lokaler byggas med tanke på storarbetslag, där stora lekhallar och torg samt ateljéer ingår och är beräknade utifrån dagens behov av förskoleplatser. Utifrån detta kan man sluta sig till att ett mer hållbart och långsiktigt tänkande tycks saknas, när det gäller utbyggnaden av förskolor. Det verkar som om förskolans lokaler snarare byggs utifrån

olika trender i samhället, än att de är grundade på vetenskapliga studier om vad som är goda villkor för barn lärande och utveckling, samt långsiktiga prognoser om barnantal.

Antalet barn i barngruppen och barns ökade schematider, kan relateras till förändringar i samhället och ekonomiska och politiska beslut på makronivå, som införandet av platsgaranti, maxtaxa och att båda föräldrar allt oftare antingen utbildar sig eller arbetar. Beslutet om platsgaranti kan ha bidragit till att kommunerna placerar allt fler barn i grupperna för att minska antalet barn som står i kö till en förskoleplats. Införandet av maxtaxa kan ha bidragit till att fler föräldrar har råd att ha sina barn fler timmar i förskolan. Forskning om förskolan och dess gynnsamma effekter för barns lärande och utveckling (se Sheridan m.fl., 2009; Sylva m.fl., 2010; Kärrby, 1997, 2001) kan också vara en bidragande orsak till att fler föräldrar vill ha förskoleplats och fler timmar per dag (Skolverket, 2013b). Fler barn i barngruppen och barns ökade schematider, kan sammantaget ha bidragit till att förskollärare upplever att en barngrupp blir för stor.

Utifrån analysen av förskollärares beskrivningar kan man sluta sig till att barngrupps-sammansättning har betydelse för när de upplever att barngruppen blir för stor. Hänsyn till barns olika behov tycks inte tas vid beslut om antal barn i grupperna och sammansättningen av dessa. Det tas heller inte hänsyn till om det är flera barn i behov av stöd i gruppen. Det kan förstås som att kommunerna och deras resursfördelning utgår från ett visst antal barn i gruppen och inte till barnens schematider, olika behov eller inom vilket socioekonomiskt område förskolan är förlagd. Ekonomiska omständigheter och platsgaranti kan bidra till att kommunerna inte kan, eller har möjlighet att ta hänsyn till varje barngrupps sammansättning, utan tvingas se till antalet barn som behöver finnas i grupperna, för att få ekonomin att gå ihop och att minska antalet barn i kön.

Samverkan med föräldrar och hemmet, *mesosystem*, skrivs fram i läroplanen som en viktig aspekt i barns lärande. Relationer mellan en eller flera närmiljöer som till exempel mellan hem och förskola, kan bidra till gynnsammare villkor för barns lärande (Bronfenbrenner, 1979, 1989). Reformen som platsgaranti och maxtaxa och beslut om barngruppens storlek påverkar antalet relationer arbetslaget måste upprätthålla och skapa till föräldrar. Antalet barn i grupperna, en lägre personaltäthet (se Kärrby, 2001; Martin Korpi, 2012) och barns ökade schematider påverkar enligt förskollärarnas svar, föräldrars möjlighet att stödja sitt barns lärande genom att vara delaktiga i förskolans verksamhet. Det innebär att beslut inom makro- och exosystemen i form av platsgaranti och maxtaxa kan leda till ett ökat antal barn i grupperna, längre dagar för barn i förskolan och mindre tid för arbetslaget att samverka med för-

äldrar och hem. Vidare, läroplanens målområde och riktlinjer om att arbetslaget ska erbjuda föräldrar stöd och samarbete kring det enskilda barnets lärande och utveckling begränsas, enligt förskollärarnas svar i relation till ökade antalet barn i barngruppen.

I förskolan, *mikrosystem*, möts barn och vuxna i arbetslaget av de villkor som skapas och ges inom och mellan makro-, exo- och mesosystemen. I fokus är först den fysiska miljön och förskolans lokaler. Lokalerna är ofta inte dimensionerade utifrån dagens barngrupper, vilket innebär att det på många sätt blir trångt. Resultaten i denna studie visar att ett stort antal barn i små lokaler kan leda till ökade ljudnivåer, som påverkar både vuxnas och barns välmående, kamratrelationer, ökade konflikter mellan barn och där barns möjligheter att hitta rum/yta där de kan leka i lugn och ro minskar. Lokalernas storlek kan bidra till att vuxna upplever hinder för att samspela och kommunicera med barnen och se och bemöta deras behov. Trånga utrymmen i kombination med stora barngrupper begränsar förskollärares möjligheter att skapa en verksamhet som utgår från läroplanens intentioner och från barns delaktighet, intresse och kunskap och bidrar till deras upplevelse av försämrade arbetsvillkor. Att delta i olika möten, planera verksamheten utifrån läroplanen, arbeta med målen och följa upp och dokumentera barns lärande och utveckling, är del av förskollärares arbetsuppgifter som har visats i föreliggande studie, är en källa till stress och press när de upplever att barngruppen är för stor och de vuxna för få. Utifrån analyserna av förskollärares beskrivningar kan man få en bild av hur villkor som ges och skapas inom och mellan olika system, påverkar direkt eller indirekt deras arbetsvillkor och barns villkor till lärande i förskolan.

Villkor som ges och skapas inom mikrosystem kan också påverka övriga system. Ett exempel på detta är debatten om stora barngrupper i förskolan. Förskollärares och föräldrars oro för barnen och deras välmående i förskolan har i samverkan med media skapat en samhällsdebatt som påverkat kommande politiska beslut om antal barn i grupperna i förskolan. På så sätt påverkar debatten om gruppstorlek i förskolan samtliga system, men är en fråga som främst initierats av villkor inom mikrosystem.

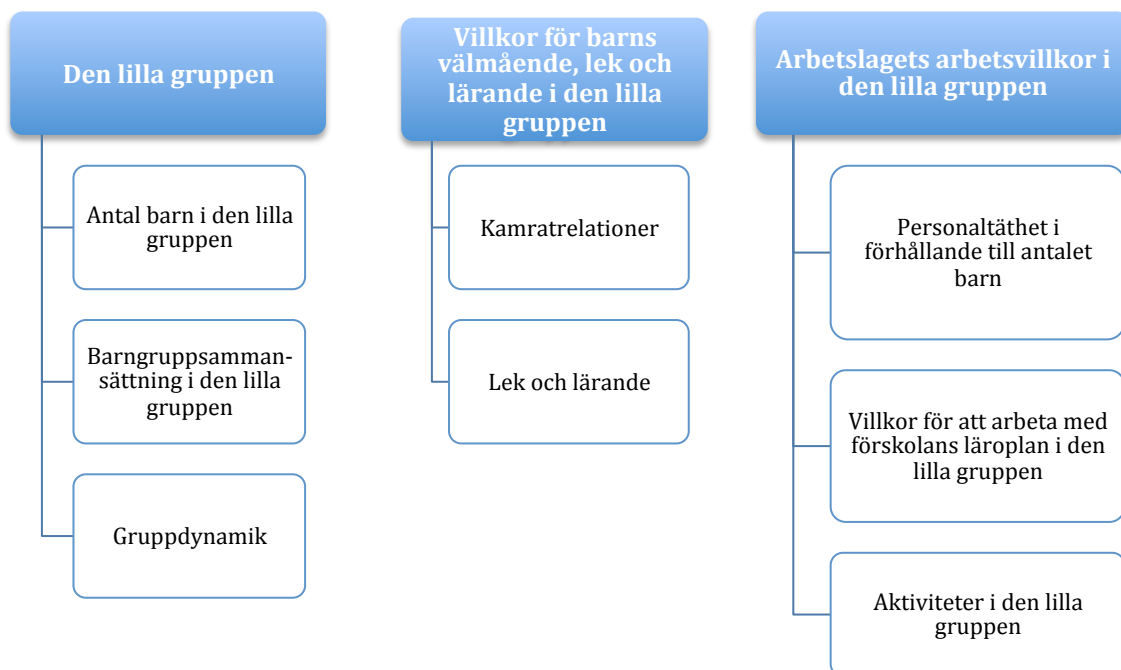
Kronosystem, hur dessa olika system påverkar över tid, kan bland annat förstås genom samhällets ekonomiska och politiska förändringar och beslut i form av att förskolan har fått en läroplan som över tid har reviderats och förtydligats (Skolverket, 2010a). Politiska och ekonomiska beslut såsom maxtaxa och krav på en förskola till alla barn, har bidragit till att barngruppsstorleken har ökat (Skolverket, 2003; 2005a; Martin Korpi, 2012). Det har i sin tur lett till att lokalernas yta och utformning inte alltid är utformade efter antal barn i dagens barngrupper. Ett ökat barnantal i kombination med att barnen är i förskolan under längre tid

av dagen, försvårar för arbetslaget att täcka dagen med sina arbetstider. Barngruppernas sammansättning ser i regel inte likadana ut år efter år, utan förändras över tid. Barngrupper kan vissa år eller terminer ha flertalet yngre barn, flertalet barn av samma kön, flertalet flerspråkiga barn, varierande schematider osv. vilket sammantaget kan bidra till att barngruppernas storlek upplevs bli för stora. När det gäller föräldrarna, så ges de idag ökade möjligheter att vara delaktiga i sitt barns vardag i förskolan. Analysen visar dock att föräldrars medverkan begränsas på grund av tidsbrist som uppstår för arbetslaget när antalet barn i gruppen ökar.

Vad som händer i förskolan påverkar samhällsdebatten om stora barngrupper och påverkar den politiska debatten över tid. Det visade sig i den politiska debatten 2014 där skola och förskola var en av de största politiska valfrågorna.

Kapitel 6. När en barngrupp blir för liten

Resultaten av frågan när en barngrupp blir för liten presenteras i tre teman: 1) *den lilla gruppen*, med underteman antal barn i den lilla gruppen, barngruppsammansättning i den lilla gruppen och gruppdynamik 2) *villkor för barns välmående, lek och lärande i den lilla gruppen*, med underteman kamratrelationer och lek och lärande 3) *arbetslagets arbetsvillkor i den lilla gruppen*, med underteman personaltäthet i förhållande till antalet barn, villkor för att arbeta med förskolans läroplan i den lilla gruppen och aktiviteter i den lilla gruppen. Forskningsfrågorna: I vilka sammanhang förskollärarna beskriver att en barngrupp är för stor respektive för liten och hur förskollärare beskriver att barngruppsstorleken är en möjlighet eller ett hinder i förhållande till barns aktiviteter, positioner och relationer analyseras och redovisas även här i varje tema och underteman. Resultatens tre teman och åtta underteman framgår av figur 3 nedan.

Figur 3 Studiens resultat i form av tre teman och åtta underteman.

Varje tema inleds även här med en presentation av temat och dess undertema, där hur många förskollärare som i sina svar nämner temat. Undertemana beskrivs i relation till citat och avslutas med en analys där resultaten tolkas. Avslutningsvis sammanfattas resultaten av frågan, när en barngrupp blir för liten och relateras till Bronfenbrenners ekologiska systemteori.

Den lilla gruppen

Följande tema fokuserar på vad gruppens sammansättning har för betydelse i den lilla gruppen. Denna kategorisering är ett resultat av de svar som 484 av 698 förskollärare har lämnat på frågan när en barngrupp blir för liten.

Den lilla gruppen beskrivs utifrån vad förskollärarna upplever hur gruppammansättningen bör vara, för att barn ska kunna interagera och samspela. Gruppammansättningen beskrivs utifrån hur många jämnåriga och samkönade barn det finns i gruppen samt hur gruppdynamiken påverkas då gruppen upplevs som för liten.

I temat den lilla gruppen, beskriver förskollärarna inte sin vanliga och dagliga barngrupp, utan ger exempel från specifika tillfällen då gruppen framstår som för liten. Tillfällen som ges som exempel är bland annat vid sjukdomsepidemier, och vid jul och sommarstängning, då många barn är hemma samtidigt.

Nedan presenteras resultaten utifrån tre underteman: 1) *antal barn i den lilla gruppen* 2) *barngruppsammansättning i den lilla gruppen* 3) *gruppdynamik*.

Antal barn i den lilla gruppen

Detta undertema lyfter fram hur arbetet med den lilla gruppen beskrivs av förskollärare, det vill säga den planerade verksamheten, barns utbyte av varandra, grupp känsla men också barns sociala samspel. I samband med sjukdomsepidemier beskrivs antalet barn minska kraftigt i gruppen.

Vid sjukdom har det hänt att det varit färre barn ca 10, då kan barnen som är kvar bli rastlösa och vill gärna bli omhändertagna på alla plan (nr 300).

När man har planerat verksamheten efter barngruppens storlek och många barn ute blir pga tex sjukdom (nr 289).

Väldigt sällan kanske om det skulle gå någöN [sic] magsjuka eller andra sjukdomar på avleningen [sic] eller hela förskolan [sic] (nr 543).

Förskollärare exemplifierar också att barnantalet minskar i samband med vissa helger och ledigheter, speciellt vid jul.

MEN det är väldigt sällan jag upplever att en grupp är för liten. Kan vara tex vid jul ledigheten (nr 594).

Typ juldagarna när man har 7 barn från 1-6 år med helt olika intresse och förutsättningar (nr 157).

Är antalet i barngruppen runt tio barn, skriver förskollärare att de har mer tid till att vara en närvarande vuxen, vilket i detta sammanhang menas att vuxna i arbetslaget är tillsammans med barnen och som ger hela gruppen mer tid och som stöttar i lek samt vid konflikter. Den lilla gruppen beskrivs också gynna barn med behov av särskilt stöd.

Jag skulle välja ha t.ex. 10 barn i varje avdelning. På detta vis har man mera tid att stötta barnen i deras lekar och konflikter. Mindre barn grupp gynnar barnen, speciellt barn med särskilda behov (nr 246).

Kan väl egentligen aldrig bli för liten när man arbetar med barn som alla har ett visst behov av extra stöttning i vissa områden t ex språket (nr 377).

Förskollärare skriver att ett visst antal barn är nödvändigt för att barnen ska ha något utbyte av varandra. Är antalet färre än tio barn i barngruppen beskrivs det påverka barns sociala samspel.

färre än 10 barn blir för lite eftersom att barnen då har svårt att hitta grupper som passar dem (nr 104).

Inte mindre än 10 barn....barnen måste ha utbyte av varandra för att utvecklas (nr 209).

Fast ska det finnas ett urval av lekkamrater och barnen ska ha möjlighet till ett rikt socialt samspel så ska man väl inte vara färre än 10 (nr 687).

Förskollärare skriver att antal barn i förhållande till enskilda vuxna i arbetslaget har betydelse för när barngruppen upplevs bli för liten.

5 barn per vuxen är idealet [...] För lite barn gör att det är svårare att hitta olika relationer barn-barn (nr 367).

Men generellt anser jag att 4/ped är ett bra mått. Då finns det tid, rum, möjlighet för allt vad barn behöver, lär och intresserar sig för (nr 135).

Förskollärare skriver också att barngruppen aldrig kan bli för liten. Konkret kan det ta sig uttryck i att en liten barngrupp med få barn kan ge varje enskilt barn mer tid och lugn och ro.

Den blir aldrig för liten, få barn i gruppen ger mertid till alla barn (nr 131).

Jag tror aldrig för barnens bästa att en grupp kan bli för liten. Att kunna ge barnen den tid de behöver är guld värt i långa loppet, och eftersom många av oss idag lever i en ganska stressig vardag med mycket aktiviteter så är vore det skönt om tempot på våra förskolor var lugnare (nr 34).

Analys av antal barn i den lilla gruppen

En kontext med färre barn beskrivs som att den kan minska barns möjligheter att skapa och upprätthålla relationer mellan varandra, medan villkoren för att skapa relationer mellan barn och vuxen i arbetslaget ökar. Detta kan förstås som att få barn i en barngrupp skapar hinder för barn att finna kamrater att relatera till och ha utbyte av. Ett visst antal barn tycks vara avgörande för hur och om barn har möjlighet att samspela, lära och utvecklas tillsammans. Den lilla gruppen ger begränsade villkor för att kamratrelationer ska kunna uppstå mellan dem.

En kontext med färre barn i gruppen tycks förbättra arbetsvillkoren för förskollärare att arbeta med barn i behov av särskilt stöd och där möjligheter finns att planera och genomföra aktiviteter som exempelvis gynnar dessa barns språkutveckling. Förskollärare skriver att de har mer tid att överblicka gruppen och barns olika behov, men också mer tid för varje enskilt barn där de kan stötta och vägleda barn i lek och i konflikter.

En önskvärd barngrupp tycks vara när barngruppen inte understiger eller överstiger en grupp på tio barn eller 4-5 barn per vuxen, vilket då ökar villkoren för en närvarande vuxen i arbetslaget.

Barngruppsammansättning i den lilla gruppen

Detta undertema visar hur barngruppsammansättningen påverkar förskollärares upplevelser av barngruppsstorlek. I svaren framgår att det är av stor vikt att det finns jämnåriga och samkända barn i gruppen. De beskriver att detta är en av flera viktiga aspekter för barn att samspela och ha utbyte av varandra.

Det är viktigt att det är blandat pojkar och flickor och ett visst antal i varje åldersgrupp (nr 447).

När möjligheterna [*sic*] till samspel med andra barn inte finns. Menar att det bör finnas variation av olika slag, t ex ålder, [*sic*] kön, etnicitet osv för att varje barn ska komma till sin rätt (nr 500).

När gruppen är liten och kanske 'felbalanserad' [*sic*] i form av ålder, kön eller intresse. Då kan en del barn känna sig vilsna och tyda sig mer till pedagogerna än till vännerna (nr 386).

Det måste finnas ett utbyte mellan barnen i gruppen. Det är inte helt lyckat med de barn som är helt ensamma i sin åldersgrupp eller om könsuppdelningen är helt orimlig (nr 199).

Förskollärare beskriver att de äldsta barnen påverkas mest av en ojämn åldersfördelning i den lilla gruppen. Enligt förskollärare har de äldre barnen betydelse för de yngre barnens stimu-

lans, men att jämnåriga barn är viktiga för att de äldre barnen ska kunna knyta an till kamrater i samma ålder.

Kan tänka mig att gruppen är för liten då det kan bli för ojämn åldersfördelning, om det är flera små och kanske bara ett par stora. Då de stora kan sakna kompisar (nr 106).

När barnen inte får tillräckligt med stimulans av äldre kompisar eller inte får möjlighet att knyta an till jämnåriga kompisar (nr 455).

Det varierar annars beroende på vilka barn som är närvarande. Tex kan ett äldre barn känna att det är för lite barn när han/hon inte har några jämnåriga kamrater att lek [*sic*] med (nr 62).

Uppfattningarna bland förskollärare skiljer sig åt då vissa skriver i motsats till citaten ovan, att åldersblandade grupper är något positivt. Enligt dessa svar kan både yngre och äldre barn bidra med ömsesidigt lärande, det vill säga de äldre barnen kan vara goda förebilder och inspirera de yngre barnen och de äldre kan i de yngres sällskap få känna sig yngre igen.

En barngrupp är för liten om det är för få barn i samma ålder, det är optimalt när det finns äldre barn som kan inspirera och yngre barn "man kan vara liten" tillsammans med, men det måste också finnas tillräckligt många barn i samma ålder för att barns kreativitet i lek och lärande ska få tillräckligt många kontaktytor (nr 653).

En barngrupp är sällan för liten, men det bör finnas jämnåriga kamrater till alla barn. Är gruppen allt för liten kan det vara svårt att hitta lämpliga kompisar att samspela med. Det är dock ofta en fördel att det finns både yngre och äldre barn som barnen kan hjälpa eller ta efter och lära sig av (nr 121).

När man inte har hyfsat jämnåriga kompisar samt några äldre och yngre för ömsesidigt lärande och lek (nr 245).

Begränsningar som lyfts fram för de vuxna, är en för stor åldersspridning i den lilla gruppen. Är åldersspridningen för stor beskriver förskollärarna att det skapa svårigheter för dem att anpassa verksamheten till alla åldrar. Förskollärare svarar att är det för många yngre barn i gruppen påverkar det vad de äldre barnen erbjuds göra.

Om det är en väldigt liten barngrupp med väldigt spridda åldrar, kan det vara svårt att få till en, för åldern, relevant verksamhet (nr 67).

När sammansättning är sådan att det inte finns jämnåriga kamrater eller när det är för få för att ha en gruppverksamhet där de deltagande barnen är på någorlunda lika nivå gällande mognas och intresse (nr 695).

Det är gruppens sammansättning som avgör det. En grupp med många små barn och ett litet antal äldre barn fungerar sällan bra. Det går ofta ut över de äldre då de yngre

barnen behöver mer resurser. Det är svårt att garantera alla barns utveckling när åldrarna "sprettar" för mycket (nr 548).

Analys av barngruppsammansättning i den lilla gruppen

När barngruppen blir för liten kan barns ålders- och könsfördelning bli ojämn. Vad vissa förskollärare uttrycker i enkätsvaren är att barngruppen behöver ha en jämn fördelning mellan kön och ålder för att barnen ska känna samhörighet och för att ett ömsesidigt lärande ska ske. De är främst de äldsta barnen som har svårigheter att relatera till och leka med de yngre barnen. Det kan tolkas som att äldre barn behöver utmanas mer och vara tillsammans med barn som har likvärdig kunskap och intresse för att aktiviteter och jämbördiga relationer ska uppstå. Äldre barn beskrivs dock inspirera de yngre barnen till utveckling och lärande och ökar på så vis villkoren för de yngre barnen att få erfarenhet av och ett vidgat perspektiv på hur aktiviteter, relationer, lek och samspel fungerar.

Detta synsätt stöds inte av alla förskollärare då några förskollärare svarar att de äldre barnen behöver vara tillsammans med yngre barn för att få "känna sig liten". Det kan innebära att de äldre barnens positioner förändras i den lilla gruppen beroende på vilken ålder barnen har som de relaterar till. Åldersblandade grupper tolkas inte vara något alla förskollärare ser som en möjlighet utan också som ett hinder.

En kontext med få barn påverkar barn olika beroende på deras ålder. Är majoriteten i gruppen yngre barn tycks villkor för att skapa relationer mellan barn och vuxen i arbetslaget minska för de äldre barnen och öka för de yngre barnen. Det kan medföra att de äldre barnen konkurrerar mer om arbetslagets uppmärksamhet. Förskollärare tycks också ha svårare att anpassa och genomföra aktiviteter i en heterogen åldersgrupp mot en homogen grupp. Det tolkas som att barns ålder, kön och intresse påverkar hur eller om aktiviteter utvecklas i den lilla gruppen.

Gruppdynamik

Gruppdynamik i den lilla gruppen har betydelse för förskollärares upplevelse av barngruppen. Barngrupper med god gruppdyamik beskrivs erbjuda barn en varierad verksamhet där barns erfarenheter och kunskaper bidrar till en gynnsammare lärmiljö. När förskollärare beskriver gruppdyamik intar de ofta ett vuxenperspektiv. Förskollärare svarar att när gruppdyamiken minskar begränsar det barns samlärande, det är för få barn för att skapa aktiviteter där deras intressen, nyfikenhet och behov ska bli tillgodosedda.

När jag som pedagog inte kan använda gruppens dynamik för att visa på barnen olika former av lärande. När barnen inte blir utmanade av många olika barn med olika intressen och förmågor (nr 16).

För att barnen ska kunna dra nytta av det som en grupp ger, kunna få möjligheten att utvecklas och stimuleras tillsammans med olika individer krävs det att gruppen inte är alltför liten. Vad det skulle bli för antal är helt beroende på barngruppen och vilka behov de har (nr 607).

Svår fråga tycker jag, men det måste vara ett visst antal barn för att skapa en grupp som kan inspirera varandra och väcka varandras nyfikenhet. Ju äldre barnen är ju större grupp för att kunna skapa dynamik och utmaningar (nr 346).

Förskollärare svarar att gruppdynamiken i barngruppen minskar i den lilla gruppen. Den lilla gruppen bidrar inte till att barns olika och varierade kunskaper, idéer och tankar delas enligt förskollärarna.

när det inte blir något samspel och relationer inte skapas och kan ge den gruppdynamik som är så underbar i inläringssituationer och framförallt inte ger några fiffiga kompisar som kan skapa nya ideer och tankar hos varandra. Barn testar och ska par nya ideer [*sic*] i relation till varandra och finns det för få och för likasinnade så sker inte någon dynamik inga utmaningar (nr 280).

När man känner att gruppdynamiken fattas. När det saknas engagemang bland barnen och ingen vågar ta initiativ (nr 232).

Eftersom förskolan är en kollektiv lärande-miljö är det inte bra om barngruppen blir för liten. Här övar man barnen till demokratiska och solidariska medborgare och då är man beroende av olika åsikter, oliktankande, möta andras tankar och teorier, träna att samarbeta mm (nr 608).

När för få av medlemmarna i gruppen är närvarande kan det bidra till att barnen blir lite oroliga. "Flocken är inte komplett" (nr 258).

Analys av gruppdynamik

En kontext med få barn beskrivs påverka gruppdynamiken. För att en god gruppdynamik ska kunna utvecklas och bidra till ett varierat lärande beskriver förskollärare att gruppen behöver ha ett visst antal barn med olika kunskaper och intressen som används för att inspirera, och väcka barns nyfikenhet på varandra.

Den lilla gruppen minskar villkoren för att en bra gruppdynamik ska uppstå. För att gruppen ska kunna bidra till att samlärande utvecklas mellan barn, tycks den vara beroende av att barn ges möjligheter att utbyta tankar och idéer i gruppen. Ges inte möjligheter till att barn får erfara variationen av varandras kunskap, minskar villkoren för en verksamhet som erbjuder en gruppdynamik där barns olika tankar och idéer utmanar och utvidgar deras lärande.

En tolkning utifrån förskollärares svar är att det finns en förväntan på barn att positionerar sig mer aktivt och tar mer plats i den lilla gruppen än de vanligtvis förväntas göra i den större gruppen. Den lilla gruppen skapar på så vis en kontext där barn försätts i mer passiva positioner då deras motivation och engagemang minskar, samt bidrar inte i lika hög grad till att barns erfarenheter och åsikter kommer fram. Utbudet av barn tycks bli för litet för att bidra till en lärmiljö där flera barns förmågor, funderingar och åsikter skapar en variation av olika aktiviteter, positioner och relationer.

Villkor för barns välmående, lek och lärande i den lilla gruppen

Temat fokuserar på hur barns välmående, lek och lärande förändras i en barngrupp som uppfattas bli för liten. Detta tema är ett resultat av de svar som 255 av 698 förskollärare har lämnat på frågan, när en barngrupp blir för liten. Temat kategoriseras utifrån två underteman: 1) *kamratrelationer* 2) *lek och lärande*.

Kamratrelationer

Detta undertema lyfter upp hur viktigt det är för barn att ha ett utbud av kamrater att välja mellan för att trivas, lära, samspela och utvecklas tillsammans. När förskollärare beskriver barns kamratrelationer intar de ofta ett barnperspektiv. Förskollärare skriver att barns lärande påverkas då det inte finns flera kamrater att samspela med. I den lilla gruppen finns ett begränsat utbud av kamrater, vilket enligt förskollärarna minskar barns samlärande med barn som har andra kunskaper och erfarenheter.

När barnen inte får något samlärande och variation bland vännerna, då kan gruppen kännas för liten. En grupp behöver bestå av flera barn då de kompletterar [*sic*] och utmanar varandra i sitt lärande (nr 342).

Det måste finnas kamrater på förskolan. Allt lärande sker i samspel med omgivningen [*sic*] och tillsammans med barn och vuxna (nr 435).

Det bör finnas ett antal kamrater att välja bland när de ska leka och göra aktiviteter tillsammans. Barn lär och inspireras av varandra, och en mångfald av olika erfarenheter, idéer och tankar kan bidra till lärandet (nr 657).

När det blir tråkigt att vara med samma kamrater. Inga utmaningar, tråkig lärmiljö (nr 274).

Ytterligare aspekter som förskollärare beskriver är hur kamrater påverkar barns lärande. Att barn har olika kamrater att samspela med och lära tillsammans är enligt förskollärarna utvecklande. Förskollärare svarar att få barn i barngruppen påverkar deras utveckling och lärande.

När barnen inte har någon att bli stimulerad av och utvecklas tillsammans med (nr 354).

Vet ej , men de måste ju ha kamrater för sin vidare utv [sic], det är ju dem och pedagoger som för varje barn framåt (nr 453).

När barnen inte får möjlighet till samlärande med barn i tillräcklig utsträckning för att utvecklas (nr 696).

Ett problem som lyfts fram är att varierande och utmanande samspel mellan barnen minskar i en liten barngrupp, där orsaken beskrivs vara att det helt enkelt inte finns tillräckligt med barn att samspela med. Förskollärare svarar att få barn inverkar på hur barn lär sig att socialiseras med andra.

När det inte finns tillräckligt med barn i gruppen för att ge de befintliga barnen den stimulans av det sociala samspelet genom lek som de behöver (nr 504).

När möjlighet till samspel och gemenskap försvåras pga litet urval av kamrater som det enskilda barnet trivs med, kan knyta band med och och [sic] stimuleras av. När det blir så få barn att utmaningarna och samspelet för barnen till största del förses av pedagogerna och det gemensamma lärandet blir tunt (nr 691).

När utmaning, utveckling och stimulans uteblir pga för få barn som kan samspela med varandra. Risken är att barnen blir mer vuxen beroende om utmaningar från kompisar saknas. De får för liten möjlighet att lära sig hänsyn, respekt, ansvar och det sociala samspelet (nr 613).

Förskollärare skriver att en gemensam nämnare för goda kamratrelationer är att barnen har ett delat intresse. När antalet barn i barngruppen blir för liten, beskrivs barnen få svårare att hitta kamrater med samma intressen.

När barnen inte finner goda kamratrelationer, att det finns för få som delar samma intressen (nr 77).

När det blir konsekvenser för enskilda barn att hitta kamrater utifrån både intresse och mognad (nr 328).

Barnen hittar inte kamrater med samma intresse och behov (nr 17).

Ett begränsat antal barn beskrivs ha inverkan på barns välmående. Få barn i barngrupp beskrivs skapa destruktiv konkurrens mellan barnen då de bara har några få barn att relatera till och vara tillsammans med. Förskollärare svarar att för få barn inte alltid innebär goda och gynnsamma lärmiljöer för barnen där de kan utmanas och samspela med varandra.

när barnen får tråkigt och inte känner sig utmanade och stimulerade [*sic*] av kompisar (nr 422).

När det inte finns tillräckligt många barn för att de ska kunna skapa positiva relationer med varandra, inga "kompisar" (nr 319).

När det inte finns tillräckligt med kamrater att "välja bland" utan barn är tillsammans för att de inte har någon annan - trots att barnen inte är en "bra kombination" (nr 137).

När man måste vakta de få kompisar som finns för någon annan kan komma och ta dem (nr 248).

Analys av kamratrelationer

Vad förskollärarna uttrycker är att få barn i gruppen påverkar barns villkor för goda kamratrelationer där barn har möjlighet att samspela, lära och utvecklas tillsammans med andra barn. Det kan uppfattas att färre kamrater ger minskade tillfällen till samlärande mellan barn, det vill säga tillfällen där barn skapar relationer, interagerar och kommunicerar tillsammans. Barn upplevs behöva ett större utbud av kamrater som de trivs och delar intresse med och där de kan utbyta erfarenheter, idéer och kunskaper. Är kamraterna få, hindrar det barns möjligheter att finna någon de vill eller kan tänka sig att vara med som kompletterar och utmanar dem. En konsekvens kan bli att barn inte vågar byta mellan kamrater, vilket kan bidra till att grupperingar blir mer statiska och att barns relationer till fler barn minskar. För få barn i barngruppen kan även öka konkurrensen mellan barn, vilket i sin tur kan innebära att barns positioner förändras till att de blir mer vaksamma mot varandra. Andra konsekvenser av en liten barngrupp är att barns positioner kan förstärkas. Barn som är populära och har hög status, är de som kan tänkas ta mer plats och utrymme när det gäller att bestämma vilka de vill vara tillsammans med och vilka som får delta i lekar och aktiviteter, medan barn med låg status kan försättas i underordnade positioner. Ytterligare en konsekvens, är att barn kan bli mer beroende av vuxna i arbetslaget.

Lek och lärande

Förskollärare skriver att antalet barn i barngruppen påverkar barns lek och lärande. Är barnen för få, beskrivs de ha svårigheter att starta en lek, eller hitta någon kamrat de kan leka med utifrån intresse och utveckling. En anledning som beskrivs är att få barn påverkar motivationen till lek.

När barnen inte kan få utvecklas efter sin utvecklingskurva. Det får inte stimulans i leken utifrån sin nivå (nr 194).

När mognadsnivån och intressen är så olika att de inte stimulerar till lek och utforskande tillsammans (nr 187).

En sällsynt händelse kan tyckas. Då man ser att barnen inte ser utmaningar och lärande tillsammans [*sic*] med de andra barnen. Då det saknas fantasi och lek mellan barnen (nr 30).

Det bör finnas ett antal kamrater att välja bland när de ska leka och göra aktiviteter tillsammans. Barn lär och inspireras av varandra, och en mångfald av olika erfarenheter, idéer och tankar kan bidra till lärandet (nr 657).

När lek inte kommer till stånd mellan barnen skriver förskollärare att de har tråkigt.

När barnen slutar att leka med varandra, saknar kompisar för att leka (nr 438).

När barnen tycker att det blir tråkigt pga att de inte har någon att leka med (nr 180).

När barnen inte har ett utbud av kompisar som de kan leka med vilket kan medföra att de inte vill gå till förskolan (nr 220).

När det saknas barn i gruppen att leka med, skriver förskollärare att lek minskar. Det påverkar hur barnen fungerar och leker tillsammans enligt förskollärarna.

När det saknas barn att leka med. Leken kan bli helt "död" när vissa barn saknas i gruppen. Det måste finnas ett utbyte mellan barnen i gruppen (nr 199).

Om det är stora barn som inte kan leka med små barn eller om det är barn som inte fungera tillsammans (nr 124).

Analys av lek och lärande

En kontext med färre barn försämrar villkoren för barnen att hitta någon att leka och relatera med. Barnen blir för få i gruppen för att finna någon med likvärdig kunskap och intresse där de kan utmanas och stimuleras i aktiviteter, lek och lärande.

Vissa barn i gruppen påverkar mer än andra hur lek utvecklas, det vill säga att vissa barn tycks vara mer lekkompetenta än andra. Är barnen som har positionerat sig som det "lekkompetenta barnet", frånvarande i verksamheten kan leken stagnera på grund av att de andra barnen inte kan eller vill inta en aktiv position. När barn som anses lekkompetenta inte är närvarande i gruppen kan det bidra till att fantasi och kreativitet i lek stagnerar och trivseln bland barnen minskar.

Arbetslagets arbetsvillkor i den lilla gruppen

Som svar på frågan om när en barngrupp upplevs bli för liten svarade 176 av 698 förskollärare att deras arbetsvillkor förändras. Resultaten på frågan presenteras i tre underteman: 1) *personaltäthet i förhållande till antalet barn* 2) *villkor för att arbeta med förskolans läroplan i den lilla gruppen* 3) *aktiviteter i den lilla gruppen*.

Personaltäthet i förhållande till antalet barn

Detta undertema lyfter fram relationen mellan personaltäthet och antalet barn. Förskollärare skriver att plustiden som skapas i en mindre barngrupp, oftast läggs på andra arbetsuppgifter än barnen och att arbetsklimatet är lugnare. Med plustid menas i detta sammanhang att om antalet barn är få i förhållande till antal vuxna i arbetslaget skapar det mer tid och förskollärare upplever att de blir överflödiga.

En barngrupp är för liten om vi pedagoger går "på varandra" annars är det svårt att se om den kan vara för liten någonsin (nr 53).

Har aldrig varit med om! Skulle vara ifall pedagogerna är överflödiga [*sic*] och går på varandra (nr 240).

När man nästan slåss om sysslorna för att man vill ha något att göra (nr 72).

När personaltätheten är hög i förhållande till antalet barn, skriver förskollärarna att vuxna i arbetslaget tar mer plats och mindre fokus läggs på barnen i verksamheten.

När det är för många vuxna och för få barn så att samspelet mellan vuxna tar överhand (nr 326).

Vuxna tar ofta en stor plats om de är för många i förhållande till barnen (nr 459).

Är du för lite barn blir det lätt att de vuxna få mer plats och det lätt bli mindre fokus på barnen (nr 367).

Många vuxna i arbetslaget i förhållande till färre barn, beskrivs bidra till att mindre tid läggs på barnen och att vuxna kommunicerar mer med varandra.

Inte bra heller att vara för många vuxna. Då blir det lätt att man börja prata över huvudet på barnen och blir "förslöad" (nr 276).

När pedagoger har allt för mycket tid att prata om saker som INTE rör verksamheten (nr 137).

När du inte utnyttjar att det är lite barn. Du är så trött när det är full grupp så när det blir färre barn slappnar du av och "gör inget" (nr 6).

När pedagogerna ej gör sitt jobb, o pratar med varandra. När vi får för mycket tid över (nr 329).

Då antalet vuxna blir för många i förhållande till antalet barn skriver förskollärarna att det påverkar deras arbetsuppgifter. Då fokuserar de på mer praktiska arbetsuppgifter i stället för att vara tillsammans med barnen enligt förskollärarna.

Blir det för många vuxna är det lätt att det blir fokus på "aktiviteter" som inte gynnar barnen (nr 689).

När pedagogerna har mer tid för varandra, sina privata bekymmer och kan pyssla med diverse praktiska aktiviteter hela tiden: städa, "plocka iordning", hålla koll på extarkläder, [sic] etc. OBS! Det kan iofs [sic] också vara ett tecken på för STOR barngrupp och "flykt" bland pedagogerna. (nr 583).

Uppfattningarna bland förskollärare skiljer sig åt då de skriver i motsats till det som uttrycks i citaten ovan, att den lilla gruppen bidrar till att de kan finnas där för de barn som är i gruppen. Mindre barngrupper beskrivs medföra att stressen minskar och att den pedagogiska verksamheten ökar.

Finns det en för liten barngrupp? Det tror jag inte. Om man några gånger har "turen" att få ihop en liten grupp på vi säger 3 barn, (där man som ensam pedagog har hand om tre). Då har man en underbar chans att ta tillvara den möjligheten, att finnas för varje barn, finnas med vid konflikter, utforska barnens intresse och ha pedagogisk verksamhet efter barnens behov och intresse. Att helt enkelt fylla deras behov av vuxenkontakt (nr 243).

när man känner att det finns flera pedagoger än barn ... men ibland är det skönt då kan man göra mer grejer med barnen och finnas där utan att stressa . man ta tillvara på tiden på ett annat sätt :) (nr 148).

Om man har få barn i gruppen någon dag så känns det ju som både barn och personal får pusta ut lite grann (nr 37).

Analys av personaltäthet i förhållande till antalet barn

Detta undertema visar att hög personaltäthet i förhållande till för få barn, inte alltid innebär att arbetslaget ger mer tid för barnen. Förskollärare ger uttryck för att de känner sig överflödiga i en grupp med färre barn. En aspekt som skrivs fram är att vuxna i arbetslaget tar mer plats och relaterar mer med andra i arbetslaget än med barnen. Konsekvensen av att förskollärare fokuserar mer på varandra än på barnen, gör att möjligheter där de kunnat se och bemöta de barn som är i gruppen inte tas till vara.

Förskollärare tycks bli mindre uppmärksamma på barnen när antalet barn blir för få. Detta kan tolkas som att relationer mellan vuxen och barn minskar liksom kommunikationen

med de barn som är i verksamheten. En anledning kan vara att förskollärare går ner i varv och släpper på alla måsten och krav som de beskriver finns i den stora gruppen. En annan anledning kan vara att den lilla gruppen skapar möjlighet för vuxna att samtala med varandra och att arbeta ikapp med arbetsuppgifter såsom städning av barns alster och fack.

Detta synsätt stöds inte av alla förskollärare, då några förskollärare uttrycker att den lilla gruppen skapar möjligheter att arbeta med barnen. Få barn i barngruppen skapar möjlighet att se och bemöta barn men också tid för vuxna att närvara i barns lek och aktiviteter.

Det kan tolkas som att arbetslag i olika förskolor prioriterar olika sätt att arbeta när antalet barn blir få. Några väljer att vara mer med barnen medan andra väljer att göra praktiska saker. Arbetslagets kompetens och förhållningssätt tycks ha betydelse för hur de väljer att arbeta och organisera verksamheten. Arbetslaget tycks heller inte uppleva den stress och tidsbrist som beskrivs i den stora barngruppen och de kan arbeta undan arbetsuppgifter som de inte hunnit med, men då ofta på bekostnad av att inte vara tillsammans med barnen.

Villkor för att arbeta med förskolans läroplan i den lilla gruppen

Förskollärare skriver att den lilla gruppen kan underlätta att planera och arbeta utefter mål och riktlinjer som finns i förskolans läroplan. Enligt förskollärare är arbetslagets kompetens, förhållningssätt och helhetssyn på sitt arbete av betydelse för, och om denna tid tas tillvara på eller inte.

En barngrupp med 15 barn är lagom för att då har man bättre förutsättningar att arbeta utefter Läroplanen och dess intentioner. Men det behöver inte alltid vara så heller. Det är mycket annat som spelar också stor roll som t. ex pedagogernas helhetsyn, förhållningssätt, barnsyn, barns perspektiv och annat (nr 668).

Svårt att generalisera, allt handlar om grupsammansättning, vilka åldrar är det. Vilka olika intressen har barnen allt anser jag handlar om pedagogernas kompetens och hur intresserad och aktiv man är på sitt uppdrag (nr 450).

När förskollärare refererar till sitt arbete med läroplanen skriver de att vissa delar fokuseras mer på, som reflektion, dokumentation och den egna planeringen. Förskollärare skriver att den lilla gruppen bidrar till att de kan arbeta med sådant de inte hunnit med i den stora barngruppen.

Är det mindre barn någon dag och man känner sig överflödig så finns det alltid för dokumentation och *[sic]* planering som vi inte hinner med annars. De barn som är på förskolan får defenetivt *[sic]* bli sedda (nr 222).

Det inträffar aldrig, vi har fullt upp att göra så som dokumentation och reflektion som hela tiden blir lidande. Vi passar på och få ut planeringstid så fort vi kan (nr 144).

Jag tror i princip inte att en barngrupp kan bli för liten men det är väl i så fall om man är mer personal än antal barn. Med mindre barngrupp får man mer tid till reflektion och dokumentationer som ger en bättre pedagogisk verksamhet (nr 86).

Förskollärare skriver att de inte tar tillvara på den lilla gruppens potentialer, som att skapa ett förtroendefullt arbete med föräldrarna. De beskriver att de irriterar sig på föräldrar som inte lämnar sina barn i tid till förskolan och anger att orsaken till arbetslagets irritation är att föräldrar inte lämnar barnen enligt schematiden och att barns flexibla tider stör pågående verksamhet.

Pedagoger som aldrig arbetat i stora barngrupper inser inte eller vill inte inse vilket fantastiskt läge de befinner sig i med att få arbeta i en liten barngrupp. Man ser inte möjligheterna till hur och vad man kan arbeta med tillsammans med barnen och kollegorna. Istället väljer man att fokusera på tex föräldrar som väljer att nyttja sin tid med barnen - ta en liten sovmorgon [*sic*] /långfrukost hemma och då kommer "försent" till aktiviteten och "stör" (nr 698).

Analys av villkor för att arbeta med förskolans läroplan i den lilla gruppen

Den lilla gruppen ökar villkoren för att arbeta med förskolans läroplan. Förskollärare tycks hinna med att planera, dokumentera, reflektera och utvärdera sin verksamhet då antalet barn är mindre. Den lilla gruppen ökar möjligheter för förskollärare att arbeta med och dokumentera barns lärandeprocess samt ger tid till reflektioner kring barns lärande, vilket kan höja kvaliteten i verksamheten. Förskollärare som tar tillvara på tiden att planera kan bidra till en verksamhet som arbetar mer systematiskt efter förskolans läroplan. En aspekt som har betydelse är förskollärares kompetens och förhållningssätt till barnen och till det egna arbetet. Kompetens inom arbetslaget och trivsel med sitt arbete kan tänkas påverka hur och vad de lägger fokus på.

Aktiviteter i den lilla gruppen

Följande undertema fokuserar på hur genomförandet av aktiviteter förändras i den lilla gruppen. Vissa förskollärare skriver att aktiviteter uteblir, att det inte går att genomföra allt man har planerat då antalet barn är få. Andra svarar att få barn gör det möjligt att genomföra aktiviteter som kan vara svårare att verkställa i en stor barngrupp.

Förskollärare beskriver att antalet barn i gruppen påverkar om och hur de organiserar verksamheten för att olika möten mellan barnen kan ske. Förskollärare skriver att vissa aktiviteter så som gymnastik, sång och rytmiklekar är de som främst påverkas då barngruppen blir

för liten. En anledning som beskrivs till att dessa aktiviteter uteblir är att det krävs ett visst antal barn för att kunna genomföra den verksamhet som var tänkt.

Som pedagog vill man ha en tillräckligt stor barngrupp så att alla kan få en utmaning i olika möten (nr 117).

Det är för få för grupplekar-aktiviteter (nr 603).

Gymnastik och rörelselekar, sånglekar kräver fler barn för att vara roliga (nr 241).

När det blir svårt för pedagogisk verksamhet. När aktiviteterna *[sic]* inte går att genomföra pga för lite barn (nr 339).

Vissa aktiviteter som beskrivs vara svårare att genomföra i en större barngrupp, kan genomföras i en mindre barngrupp. Förskollärare skriver att aktiviteter som utflykter eller att lämna förskolegården blir möjliga när det är färre barn i gruppen.

När man vissa dagar har mindre barn passar man på att göra saker som är svårt i större grupp. Som t.ex att gå iväg på utflykt etc. (nr 375).

Under 10 barn på två personal kan det kännas som det är lite väl lite barn, men då kan man också hitta på aktiviteter som inte går att genomföra *[sic]* när vi har full barngrupp (nr 62).

Förskollärare skriver också att en barngrupp aldrig kan bli för liten utan att det mer beror på hur arbetslaget tar tillvara på de tillfällen som ges.

Men egentligen kan aldrig en barngrupp bli för liten bara pedagogerna kan utmana barnen till ett lustfyllt lärande (nr 398).

Kan gruppen bli för liten? Är det bara ett par barn kan jag som pedagog ha en annan form av aktivitet med dessa barn. Jag anser att är det ett barn och en vuxen bildar dessa två personer en grupp dock inte en barngrupp. Man har även ett uppdrag som är individanpassat (nr 538).

Förskollärare skriver att arbetslagets kompetens och förhållningssätt, påverkar arbetssätt och sysselsättning av verksamheten i den lilla gruppen.

allt anser jag handlar om pedagogernas kompetens och hur intresserad och aktiv man är på sitt uppdrag (nr 450).

antal pedagoger och pedagogernas kompetens och arbetssätt är av betydelse (nr 82).

Det är mycket annat som spelar också stor roll som t. ex pedagogernas helhetssyn, förhållningssätt, barnsyn, barns perspektiv och annat (nr 665).

Analys av aktiviteter i den lilla gruppen

Villkor för specifika aktiviteter förändras i den lilla gruppen. En kontext med få barn i gruppen tycks öka villkoren för vissa typer av aktiviteter och minska villkoren för andra. Vad förskollärare uttrycker är att hinder uppstår att genomföra vissa aktiviteter på grund av att antalet barn är för få. I en för liten barngrupp blir det också svårare att erbjuda barnen aktiviteter såsom gymnastik, rytmik och andra grupplekar som kräver fler antal barn och där de kan utmanas och relatera till andra barn. Vad som också kommer fram i svaren är att andra typer av aktiviteter, som inte går att genomföra i den stora barngruppen, ges möjlighet till i den lilla gruppen. Möjligheten att lämna förskolan tycks öka i den lilla gruppen då förskollärare känner sig tryggare att gå iväg med ett mindre antal barn.

Sammanfattning av den övergripande frågan om när en barngrupp blir för liten

Studiens resultat visar att få barn, deras kön, ålder, bakgrund och barngruppens sammansättning påverkar gruppdynamiken och barns välmående, lek och lärande samt arbetslagets arbetsvillkor. Få barn i gruppen minskar möjligheter till relationer mellan barn och deltagande i aktiviteter, och detta i synnerhet för de äldre barnen. Viktigt är att barnens variation av kunskaper och erfarenheter, sammantaget bidrar till en gynnsam lärmiljö där möjligheter finns till samlärande. Gruppdynamiken kan påverka förskollärares motivation och kompetens att anpassa och genomföra utmanande aktiviteter där barns olika kunskaper och erfarenheter bidrar till en variation av aktiviteter, positioner och relationer.

Viktigt är att barngruppen har flera barn i samma ålder och kön för att kamratrelationer och samlärande ska uppstå. Då barngruppen blir för liten minskar utbudet av kamrater och grupperingar blir mer statiska. Vidare leder det till att konkurrensen blir hårdare om de kamrater som finns, vilket kan bidra till att barns positioner antingen förstärks eller försvagas och möjligheter till lek och lärande förefaller minska mellan barnen.

Arbetslagets arbetsvillkor påverkas här av en för hög personaltäthet i förhållande till antalet barn. Resultaten visar att förskollärare inte upplever stress och tidsbrist i den lilla gruppen då personaltätheten är hög. Det innebär att så kallad plustid skapas, vilket inte alltid används som en möjlighet att ägna mer tid med barnen. Plustid används oftare som en möjlighet att relatera till andra vuxna i arbetslaget, eller att arbeta undan praktiska arbetsuppgifter som inte tillhör det pedagogiska arbetet och som blivit liggande och inte hunnits med när alla barn är närvarande. Plustid ses också som en möjlighet för förskollärare att arbeta med förskolans läroplan där de kan ta ut sin planeringstid och arbeta ikapp med dokumentation och utvärdering av den egna verksamheten. Det finns förskolor där plustid används som en möjlighet att

arbeta med få eller enskilda barn och närvara i barns aktiviteter och lek. En liten barngrupp skapar hinder för aktiviteter såsom gymnastik, samtidigt som den skapar villkor för aktiviteter där man exempelvis kan lämna förskolegården.

Analys av studiens resultat utifrån Bronfenbrenners ekologiska systemteori

Utifrån resultaten görs nu åter en övergripande analys och beskrivning av hur studiens resultat kan förstås utifrån Bronfenbrenners olika system, och här i förhållande till den lilla gruppen. Analysen utgår ifrån två aspekter som har betydelse för när förskollärare upplever att barngruppen blir för liten, gruppdynamik och arbetet med förskolans läroplan.

Inom *makrosystemen* skapas politiska och ideologiska intentioner och förväntningar om en likvärdig förskola för alla barn. Där beskrivs förskolans styrka som att barn ska få möjlighet till att i grupp få lära och utvecklas tillsammans. I läroplanen skrivs både mål och riktlinjer fram som bygger på att barn ska lära i samspel med andra barn och vuxna (Skolverket 2010). Vid vissa helger, ledigheter och sjukdomsepidemier blir det ofta färre barn i barngruppen. Detta påverkar i sin tur gruppdynamiken och de intentioner som beslutas inom makrosystemen, det vill säga läroplanens intentioner om att en grupp barn ska ses som en viktig del i barns lärande och samspel.

Beslut som fattas av kommunerna inom *exosystem*, är bland annat planeringstid, personaltäthet och barngruppernas sammansättning. Att en barngrupp vid vissa tillfällen har färre eller få barn i samband med helger, ledigheter eller sjukdomsepidemier kan relateras till lagstiftning, samhället och kultur och inte till kommunerna och deras resursfördelningar. Vid vissa helger och ledigheter tar flertalet föräldrar ut semester eller har lov från egna studier och har då sina barn hemma. Utifrån analysen i föreliggande studie verkar det som att få vuxna i arbetslaget tar ut ledighet då det är färre barn i gruppen. Färre barn i barngruppen i förhållande till ordinarie personaltäthet kan sammantaget ha bidragit till att förskollärare upplever att en barngrupp blir för liten.

Kommunen beslutar om förskollärares planeringstid och om prioriterade mål i läroplanen som förskolorna förväntas arbeta med. Oavsett barngruppsstorlek ingår planeringstid i förskollärares arbetsuppgifter. Den lilla gruppen verkar ge ökade möjligheter för förskollärare att ta ut sin planeringstid och arbeta utefter de mål och riktlinjer som förskolans läroplan och kommunen eftersträvar. Det innebär att beslut fattade inom makro- och exosystem i form av mål och riktlinjer som skrivs fram i den reviderade läroplanen om hur förskoleverksamheten är tänkt att fungera, skapas i den lilla gruppen villkor att genomföras.

Relationer mellan olika närmiljöer, *mesosystem*, kan ha betydelse och bidra till gynnsammare villkor för barns lärande (Bronfenbrenner, 1979). Samverkan mellan olika förskolor underlättas när barngruppen blir liten och ger möjligheter för arbetslaget att samarbeta och knyta kontakt med andra förskolor. Utifrån analysen av förskollärares beskrivningar tycks inte samverkan mellan förskolor ske eller ses som möjlighet. På motsvarande sätt skapas villkor för samverkan mellan förskola och hemmet, vilket är ett mål i förskolans läroplan (Skolverket, 2010a). Utifrån analysen av förskollärares beskrivningar är samverkan med föräldrar inget som förskollärare lyfter fram i sina svar.

I förskolan, *mikrosystem*, är barn och vuxna delaktiga i de villkor som skapas och ges inom och mellan systemen. Dagens barngrupper är i regel inte små utan vid vissa tillfällen blir det färre barn i barngruppen. Resultaten i denna studie visar att färre antal barn påverkar barns möjligheter till samlärande och att hitta kamrater, vilket kan leda till att vissa lekar och aktiviteter uteblir. När gruppdynamiken minskar kan vuxna i arbetslaget uppleva hinder i att genomföra planerade och utmanande verksamhet, vilket i sin tur kan begränsa en variation av möjliga aktiviteter, positioner och relationer för barn.

Enligt målen i förskolans läroplan ska förskollärare arbeta både med det enskilda barnet och med barngruppen (Skolverket, 2010a). Analyserna visar emellertid att förskollärare inte alltid tar tillvara tillfällen att arbeta med det individuella barnet eller med ett fåtal barn åt gången, vilket de uttrycker som en önskan att kunna göra i svaren på när en barngrupp blir för stor. Istället tycks vissa förskollärare fokusera på andra arbetsuppgifter som att ta ut sin planeringstid, praktiska och administrativa göromål. Den lilla gruppen skapar därmed möjligheter att planera och arbeta utefter läroplanens intentioner och mål, vilket kan bidra till förskollärares upplevelser av förbättrade arbetsvillkor. Att delta i olika möten, planera och dokumentera verksamheten utifrån läroplanens intentioner, är en del av de arbetsuppgifter som förskollärare förväntas göra. Dessa arbetsuppgifter förefaller inte vara en källa till stress och press i den lilla gruppen som de beskrivs vara i den stora barngruppen. Beträktat utifrån ett förskollärarperspektiv tycks den lilla gruppen skapa goda arbetsvillkor för de vuxna, medan ur ett barnperspektiv kan det väcka frågor kring om den lilla gruppen skapar hinder för barns välmående, lek och lärande.

Hur dessa olika system påverkar över tid, *kronosystem*, kan bland annat förstås utifrån hur man på samhälls- och kommun nivå hanterar ledigheter och helger i förskolan, vilket kan

ändras över tid. Enligt skollagen²⁴ (ett beslut fattat inom ett makrosystem) är kommunen (exosystem) numera skyldig att erbjuda omsorg till de föräldrar som är i behov av omsorg, även under sommarstängning. På senare år slår man exempelvis ihop avdelningar på förskolan tidig morgon och sen eftermiddag, inför stängning och under sommaren för att hantera frågan om få barn och för att vuxna i arbetslaget ska kunna ta ut ledighet samt bemöta föräldrars behov av barnomsorg.

²⁴ Skollagen. Hämtat den 2014-08-19: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/#K8

Kapitel 7. Diskussion

Studiens övergripande syfte är att bidra med kunskaper om förskollärares beskrivningar av barngruppsstorleken betydelse för de egna arbetsvillkoren, samt för de villkor för barns välmående, lek och lärande i förskolan som skapas inom och mellan olika ekologiska system. Syftet preciseras utifrån frågeställningarna; i vilka sammanhang beskriver förskollärarna att en barngrupp är för stor, respektive för liten och hur beskriver förskollärare att barngruppen är en möjlighet eller ett hinder i förhållande till barns aktiviteter, positioner och relationer.

Den teoretiska ramen utgörs av Bronfenbrenners ekologiska systemteori (1979, 1986) som beskriver interaktionen mellan människan, miljön och det ömsesidiga samspelets betydelse för individens lärande och utveckling. De olika systemen interagerar och är ömsesidigt beroende av varandra och lyfter fram hur individer lär och utvecklas, influerar och influeras. Studiens resultat visar på komplexiteten i relationen mellan systemen där villkor som ges och skapas inom makro- och exosystem påverkar de andra systemen och får direkta konsekvenser för förskollärare och barn i förskolan (mikrosystemen).

Studiens övergripande resultat visar att personaltäthet i relation till antalet barn i gruppen och barngruppens sammansättning, har betydelse för både barn och förskollärare. Oavsett om barngruppen är liten eller stor skapas olika villkor och ramar som inverkar på barns välmående, lek och lärande samt arbetslagets arbetsvillkor, där till exempel den stora barngruppen skapar tidsbrist medan den lilla skapar plustid.

För att besvara studiens övergripande syfte och frågeställning diskuteras nedan de sammanhang som förskollärare upplever som möjligheter eller hinder i förhållande till den stora barngruppen. Därefter diskuteras förskollärares beskrivningar om vilka aktiviteter, positioner och relationer som utvecklas i den stora barngruppen. Diskussionens andra del diskuterar de sammanhang som förskollärare upplever som möjligheter och hinder i förhållande till den lilla barngruppen och därefter vilka aktiviteter, positioner och relationer som utvecklas i den lilla gruppen. Diskussionen avslutas med en summering av hur den stora gruppens möjligheter, kan bilda den lilla gruppens hinder och tvärtom.

Möjligheter och hinder som ges i förhållande till den stora barngruppen

Resultaten visar att förskollärarna ofta är missnöjda med hur barngruppen är sammansatt och att fler barn idag kan behöva särskilt stöd av vuxen. Kommunen har skyldigheter att utvärdera och väga in olika aspekter som bland annat barngruppens sammansättning och utefter det avgöra vilken storlek en enskild grupp bör ha (Skolverket, 2013a). Kommunen ska också ta

hänsyn till vilket område förskolan ligger i, barnens ålder, hur många barn det är i gruppen med annat språk än svenska, samt hur många barn i barngruppen som är i behov av särskilt stöd (Skolverket, 2005a, 2005b). Resultaten i denna studie visar att om gruppen har många barn i behov av särskilt stöd upplevs gruppen för stor, och som en konsekvens försvåras arbetslagets möjligheter att bemöta dessa barn på ett professionellt sätt. Barngruppen blir då svår att hantera för arbetslaget och den upplevs bli för stor, vilket också kan påverka verksamhetens kvalitet. Resultaten framstår som problematiska om de sätts i relation till forskning som visar att barn som är i behov av särskilt stöd är de barn som gynnas mest om förskolan har en hög kvalitet (Balldin, 2010; Persson, 2012; Sylva m.fl., 2010). Ur barnens perspektiv handlar det om att tiden för deras olika behov att bli tillgodosedda minskar samt att alla barn inte ges likvärdiga villkor för lärande när antalet barn upplevs bli för många. Vad händer exempelvis när dessa barn möter en verksamhet som beskrivs som att ”barnen inte blir sedda av oss i personalen och inte får det de behöver, extra språkstöd, individuell träning med mera”? Vilka följder får det för barns lärande och utveckling på sikt? En förskola med hög kvalitet kan exempelvis skapa bättre förutsättningar för såväl skolstart som barns livslånga lärande samt bidra till att negativa cykler kring barnet bryts (Kihlbom m.fl., 2009; Sheridan m.fl., 2010; Sylva m.fl., 2010). Utifrån förskollärarnas svar i denna studie kan slutsatsen dras att stora barngrupper skapar sämre villkor för förskollärare att stödja barn i behov av särskilt stöd. En annan slutsats är att verksamhetens kvalitet påverkas negativt.

Utifrån förskollärarnas svar framkommer en bild om hur en idealisk barngrupp bör vara sammansatt. Småbarnsavdelningar bör ha mellan 10-12 barn och inte allt för många ettåringar och grupper med barn i åldern 3-5 år bör ha mellan 15-18 barn. Samtidigt bör barngruppen inte ha för många flerspråkiga barn eller flera barn i behov av särskilt stöd. Gruppen bör heller inte bestå av alltför många barn som har lång vistelsetid på förskolan, för att förskollärarna ska kunna täcka upp hela dagen. Jämförelser kan göras med Pramling Samuelssons, Williams, Sheridans och Hellmans (i tryck) studie som beskriver förskollärares bild om hur en idealisk grupp bör se ut. Resultaten visade att förskollärare uttryckte att det borde finnas en balans i barngruppen mellan ålder, kön och etnicitet samt att mindre antal barn i gruppen skulle kunna bidra till att förskollärarna gavs större möjlighet att fokusera på det individuella barnet. Med tanke på att merparten av alla barn mellan 1-5 år, går i förskolan i Sverige idag²⁵ blir den beskrivna bilden av en ideal förskolegrupp problematisk, då den står i stark kontrast till hur de

²⁵ Skolverket. Hämtat 2014-08-19: <http://www.skolverket.se/press/pressmeddelanden/2014/fler-barn-an-nagonsin-i-forskolan-1.216379>

flesta barngrupperna i Sverige idag är sammansatta. Förskolan har ett uppdrag att främja alla barns utveckling och lärande och erbjuda en pedagogisk verksamhet som utgår från barns behov oavsett ålder, kön, religion eller etnicitet. Intressant blir då att fundera över varför förskollärare lyfter fram den homogena gruppen som den ideala.

I resultaten framkommer att ett stort antal barn i gruppen, försämrar möjligheterna att ge uppmärksamhet till varje enskilt barn. Det ligger i motsättning med Sheridans m.fl. (2009) studie om barns tidiga lärande, där gruppen och förskolan som social arena beskrivs vara obestridlig. I föreliggande studie uttrycker förskollärarna snarare en ambition om att kunna fokusera på det individuella barnet och dess olika behov och intressen, men beskriver sällan gruppens betydelse. Anledningarna till det kan vara att förskollärarna upplever krav och press från både den reviderade läroplanens intentioner (makrosystem) och chefens förväntningar på den enskilda förskollärarens kunskaper och kompetens som sammantaget bidrar till ett högre fokus på det individuella barnet och dess lärande. Det arbetssätt som skapats inom förskolan, där arbetslaget har ett större ansvar och samtidigt arbetar mer självständigt (Seland, 2009), kan bidra till att de upplever begränsningar i att få tid till att bemöta varje enskilt barn. Det tycks som om föreställningen om det individuella barnet blivit så avgörande att fokusera på, att förskollärare inte tar tillvara gruppens potential och betydelse för det individuella barnets lärande, det vill säga betydelsen av kamrater och barns samlärande som stöds i tidigare forskning (se Corsaro, 2003, 2005; Williams, m.fl., 2000; Williams, 2006) och i förskolans läroplan (Skolverket, 2010a).

Arbetslagets arbetsvillkor i förhållande till den stora barngruppen

En stor barngrupp skapar i högre grad svårigheter för förskollärare att arbeta och planera utefter förskolans läroplan på grund av yttre faktorer och vikariebrist. Resultaten i denna studie överensstämmer med Pramling Samuelssons, Williams och Sheridans (i tryck) studie, där förskollärare, i likhet med förskollärarna i denna undersökning, beskriver att de har svårigheter att arbeta och genomföra aktiviteter utifrån förskolans läroplan då kollegor är sjuka eller är på möten. Förändringar i samhället, som bland annat reformer som maxtaxa och krav på plats i förskolan inom viss tid samt en reviderad läroplan, har indirekt och direkt påverkan på antal barn i grupperna och på de villkor förskollärare ges att arbeta utifrån i förskolan (Martin Korpi, 2012). Resultaten visar att tidsbrist är en faktor som ses som ett hinder i förskollärares arbete med barnen och läroplanen. Man kan anta att det får följder för förskolans kvalitet då kompetens och en verksamhet som är baserad på tydliga mål är viktiga kvalitetsaspekter för

att barn ska ges möjligheter att lära och utvecklas (Sheridan m.fl., 2011 & Sheridan m.fl., 2009).

När en barngrupp upplevs bli för stor, skapas en kontext med hög arbetsbelastning där exempelvis pedagogisk planering inte hinns med under förlagda arbetstid. Följderna blir att förskollärare inte tar ut sin planeringstid och därmed riskerar kvaliteten på verksamheten att försämrans. Sheridan m.fl. (2009) visar i likhet med föreliggande studie att förskollärare upplever att barngruppens storlek ger tidsbrist som skapar hinder för dem att arbeta utefter målen i läroplanen. Krav som ställs inom makro- och exosystemen kan upplevas svåra att genomföra och förskollärarna ser sig tvungna att välja bort vissa delar i läroplanen. På så vis kan man dra slutsatsen att stora barngrupper skapar sämre villkor för förskollärare att ta det pedagogiska ansvaret för barns lärande och utveckling och antalet barn i gruppen avgör om, eller när förskollärare kan ta ut sin planeringstid.

Hur väl förskollärare kan svara upp mot läroplanens mål och riktlinjer beror också på deras kompetens och förhållningssätt och är därmed viktiga aspekter att ta i beaktande för hur arbetet med förskolans läroplan kan se ut i olika verksamheter. Betydelsen av förskollärares kompetens och arbetslagets förhållningssätt för förskolans kvalitet stöds i tidigare forskning (Persson, 2012; Sheridan m.fl., 2009; Sheridan m.fl., 2011; Sylva m.fl., 2010) och lyfts fram av Bronfenbrenner (1979) som fundamentala villkor för de aktiviteter, positioner och relationer som erbjuds barnen i förskolan. Arbetslagets kompetens och förhållningssätt är på så vis betydande aspekter, men samtidigt är det viktigt att understryka att den inte kan kompensera helt ut för stora barngrupper (Asplund Carlsson m.fl., 2001).

Betydelsen av samverkan mellan flera närmiljöer för barns lärande stöds i tidigare forskning och teori (Bronfenbrenner, 1979, 1986; Sheridan m.fl., 2009; Sylva m.fl., 2010). Resultaten visar att relationen till föräldrar ses som hinder när en barngrupp blir för stor genom att flera barn i gruppen skapar fler föräldrarelationer. Förskollärarna upplever att de inte har möjligheter att upprätthålla kontakten mellan hem och förskola då ett större antal relationer försvårar för arbetslaget att bemöta och samverka med hemmet. Förskollärare uttrycker en känsla av otillräcklighet över att exempelvis inte kunna ge föräldrar information om vad deras barn gjort under dagen. Bronfenbrenner (1979) understryker vikten av samverkan mellan olika mikrosystem då detta ökar villkoren för barnets utvecklingspotential. En slutsats som kan dras i studien är att barns schematider i förhållande till arbetslagets schematider kan vara förklaringar till sämre föräldrasamverkan. Det är oftast en lägre personaltäthet vid de tider föräldrar hämtar och lämnar sina barn. Kanske är den vardagliga samverkan med alla föräld-

rar också en omöjlighet i förskolan idag då forskning visar att förskollärare ofta arbetar ensamma med specifika barn och smågrupper under dagen (Kultti, 2012; Seland, 2011).

Förskolans fysiska miljö i förhållande till en stor barngrupp

Många barn i relation till trånga lokaler och få rum försvårar för arbetslaget att kunna skapa villkor för interaktion och kommunikation mellan barn och mellan barn och vuxen. I linje med Munton m.fl. (2002) visar denna studies resultat att många barn i ett rum bidrar till att tillfällena till kommunikation och interaktion med en vuxen minskar. Om den fysiska miljön erbjuder få möjligheter för vuxna att interagera med barnen, begränsas villkoren för barn att lära och utvecklas (Bronfenbrenner, 1979).

Skolinspektionens kvalitetsgranskningsrapport (2012) visar i likhet med denna studie att flera förskolor saknar tillräckligt stora lokaler för de barngrupper som finns i idag. Vad som framkommit här, är att förskolans fysiska miljö skapar hög belastning på vissa rum, som bland annat toaletter, eller vid vissa situationer som måltider där barn ges liten möjlighet att klara sig själva och därmed utvecklas. Här kan man diskutera vilka konsekvenser det får för barns välmående och hälsa, då resultaten tydligt visar att stora barngrupper i relation till små lokaler skapar sämre villkor för arbetslaget att uppmuntra barn att bli självständiga. En slutsats är att lokalernas resurser försvårar för det arbetssätt förskollärare uttrycker att de vill arbeta utefter.

Förskolans fysiska miljö i förhållande till aktiviteter, positioner och relationer

Höga ljudnivåer och trånga rum bidrar sammantaget till att relationer, samspel och kommunikation mellan barn och mellan barn och vuxna påverkas negativt. Höga ljudnivåer försvårar då för både barn och vuxna att bemöta varandra på ett hänsynsfullt sätt. Positioner som skapas i arbetslaget i förhållande till när lokalerna uppfattas som begränsande beskrivs bli mer auktoritära, styrande och tillrättavisande och barnen försätts i underordnade positioner. Det kan i sin tur leda till en kontrollerande atmosfär (Johansson, 2011), vilket i denna studie beskrivs som ett omotiverat och styrande klimat. Resultaten visar att även positionerna mellan barnen förändras och påverkas. Det kan bland annat visa sig genom att de intar positioner där de måste konkurrera om talutrymme, leksaker och om vuxnas uppmärksamhet. Paralleller kan dras till Skolverkets (2003) rapport som visar att större barngrupper bidrar till att samspelet mellan barn kan bli destruktivt. Jämförelser kan också göras till Muntons m.fl. (2002) kunskapsöversikt som fann att barn konkurrerar mer om leksaker och vuxnas uppmärksamhet i en större barngrupp. Vid tillfällena då barn försätts i positioner där de har liten eller ingen möjlig-

het att påverka sin vardag kan även inverka på deras välmående. Paralleller kan dras till Bratteruds m.fl. (2012) studie som visar att barns välmående minskar om vuxna inte har tid att vara tillsammans med dem och där verksamheten övergår till att tillsägelser ökar.

Då lokalerna är begränsande bestämmer förskollärare ofta vilka barn som bör vara tillsammans och i vilka rum de ska vara. En konsekvens är att det blir färre möjligheter för barn att bli delaktiga i beslut som rör var de vill vara och med vem. Jämförelser kan göras till Seland's (2009) studie som visar att när arbetslaget planerar hela dagen utifrån gruppindelningar ges barnen mindre möjligheter att aktivt delta och utforma sin vardag och bestämma vem de vill vara med. Det förefaller som att barnen försätts i underordnad position där de har liten möjlighet att vara delaktiga och kan påverka både var de vill vara och med vilka kamrater.

Arbetslagets arbetsvillkor i förhållande till aktiviteter, positioner och relationer

Hur arbetslaget är organiserat och schemalagt i verksamheten har betydelse för de aktiviteter, positioner och relationer som skapas i den stora barngruppen. Vid vissa tidpunkter och rutiner när personaltätheten är lägre ökar arbetsbelastningen för de som är kvar i barngruppen. Vid dessa tidpunkter och rutiner förekommer också ofta snabba övergångar mellan aktiviteter för att få verksamheten att flyta så friktionsfritt som möjligt. Då ges heller inte alltid utrymme till samspel och kommunikation. Det kan få konsekvenser för barns lärande då vardagens alla möten och rutiner har en stor potential för att relatera och skapa språk- och kommunikations-tillfällen (Bruce, 2013). Förskollärare skriver att barn då får klara sig mer på egen hand och att de erbjuds färre möjligheter att relatera, kommunicera och samspela med vuxna i arbetslaget. Om merparten av barnen är yngre påverkas även de äldre barnens möjligheter att delta i aktiviteter och relationer med en vuxen då vuxnas fokus ofta är på de yngre barnens behov. Även säkerheten kring barnen minskar. Det kan relateras till Stockholms stads²⁶ (2002) revisionsrapport som fann att både barns och vuxnas arbetsmiljö försämras i relation till barngruppens storlek där barns säkerhet och vuxnas möjligheter att bemöta det enskilda barnet minskar. Många barn med ökade vistelsetider försvårar för arbetslaget att samordna sina schematider med barnens schematider. En slutsats som ligger i linje med St.meld. nr. 41 (2008-2009) rapport är att ett stort antal barn vid vissa tidpunkter och rutiner kan orsaka stress i barngruppen.

När antalet barn upplevs bli för många, skriver förskollärarna att de går omkring mellan rummen för att bibehålla kontrollen och ”släcka bränder” där konflikter uppstår, istället för att

²⁶ Hämtad 2014-06-21: <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=86739>

delta i barns lek och aktiviteter. Många barn i gruppen försvårar för arbetslaget att kunna sitta ner och delta i barns lek och aktiviteter. Merparten av aktiviteter där vuxna deltar tycks vara strukturerade och styrda av arbetslaget. Förskollärares positioner beskrivs som övervakare där barn verkar ha få möjligheter att vara delaktiga eller påverka de planerade aktiviteterna som erbjuds. Det kan bli bekymmersamt då forskning visar att en förskola med hög kvalitet kännetecknas bland annat av en verksamhet där vuxna och barn är tillsammans, där vuxna är lyhörda, visar intresse och är engagerade över det barnet gör och uttrycker (Sheridan m.fl., 2009; Sommer, 2007; Sylva m.fl., 2010). Det förskollärarna uttrycker i sina svar är att antalet barn påverkar den pedagogiska verksamheten och de beskriver att den tenderar att övergå till mer tillsyn ju fler barn det är i gruppen. Utifrån denna studies resultat kan man dra slutsatsen att barngruppens storlek inverkar på den pedagogiska utformningen och hur arbetslaget bemöter barn som båda förklaras vara viktiga aspekter för en förskolas kvalitet.

Barn och vuxna påverkas av antalet relationer de behöver upprätthålla och skapa i den stora gruppen. För många relationer mellan barn och mellan barn och vuxna skapar stress (Skolverket, 2005a) och barn tycks sluta att leka och har svårigheter att knyta an till både vuxna i arbetslaget och andra barn. Dessa resultat är i linje med, och som stöds i forskning (Melker, 2014 & Seland, 2009; Vassenden m.fl., 2012) om att många relationer kan vara svårhanterliga och påverka den pedagogiska kvaliteten. Resultaten blir också intressanta då forskning och rapporter visar att det är de yngre barnen som påverkas mest negativt av en stor barngrupp (Asplund Carlsson m.fl., 2001; Skolverket, 2005a). Större barngrupper bidrar även till att könsroller förstärks och att den fria leken blir mer ålders- och könsindelad (Skolverket 2003; Vassenden m.fl., 2012).

Arbetslagets samlade kompetens skapar möjligheter för vilka aktiviteter, positioner och relationer barn kan ingå i. Vad som framkommit i resultaten är att arbetslagets samlade kompetens kan underlätta att exempelvis bemöta ett större antal barn i gruppen. Det ligger i linje med Sheridans m.fl. (2009) diskussion om vikten av arbetslagets kompetens och visar att arbetslagets didaktiska kunnande, ämneskompetens och förhållningsätt till den egna verksamheten är av stor vikt för hur de bemöter och interagerar med barnen. Hur arbetslagets förhållningsätt är mot varandra är en viktig aspekt att ta i beaktning för det pedagogiska klimatet (Johansson, 2011). Det handlar om hur samspelt arbetslaget är och vilken struktur det har på verksamheten.

Möjligheter och hinder som ges i förhållande till den lilla barngruppen

Resultaten visar att en barngrupp inte får bli för liten eftersom det bidrar till att gruppdynamiken förändras och att förskollärarna får svårare att anpassa och genomföra vissa aktiviteter. Samtidigt tyder resultaten på att den lilla gruppen ger möjligheter att erbjuda enskilda barn aktiviteter som gynnar dem. I Asplund Carlssons m.fl. (2001) studie konstaterar de att bland annat barn med behov av särskilt stöd är de som gynnas mest i en liten barngrupp. Få barn i gruppen förbättrar för arbetslaget att bemöta barn med behov av särskilt stöd på ett professionellt sätt.

Vad som framkommit i resultaten är att den lilla gruppen skapar plustid. Förskollärares uppfattningar varierar om hur plustiden bör tas tillvara. Vissa förskollärare beskriver att de tar tillvara på tiden genom att planera verksamheten utifrån läroplanens olika målområden och att vara tillsammans med enskilda eller få barn. Andra beskriver att tiden främst läggs på praktiska och administrativa uppgifter och på att samtala med andra vuxna i arbetslaget. En slutsats är att plustiden som skapas i den lilla gruppen används olika beroende på vad arbetslaget väljer att utnyttja den till. Resultaten har vissa likheter med annan forskning (Johansson, 2011) som visar att färre antal barn i gruppen bidrog till att vuxna samtalade mer med varandra än med barnen och att tiden lades på praktiska göromål. En förklaring till det, kan vara att ett ständigt högt tempo i den stora barngruppen gör att arbetslagen väljer att gå ner i arbetsintensitet när barnantalet minskar (Johansson, 2011). En möjlig slutsats man kan dra utifrån detta är att färre barn i en barngrupp inte per automatik innebär högre kvalitet i förskolan (Palmérus & Hägglund, 1987; Sheridan, 2001; Sheridan, m.fl., 2009). En annan slutsats är att färre barn bidrar till att förskollärare ges möjligheter att kunna genomföra olika arbetsuppgifter.

Aktiviteter, positioner och relationer som utvecklas i den lilla barngruppen

Resultaten visar att i en stor barngrupp vill förskollärarna kunna dela in barnen i mindre grupper med färre barn. I den lilla gruppen tar förskollärarna inte alltid tillfället i akt, att ytterligare dela in barnen i mindre grupper så att de kan arbeta med enskilda barn eller ett fåtal barn i taget. Något som de starkt uttrycker att de vill kunna göra i den stora barngruppen. Resultaten pekar dock på att man strävar efter att etablera homogena barngrupper, det vill säga där barn har samma ålder och kön. Förskollärarna skriver att alltför små grupper, skapar hinder för dem att erbjuda aktiviteter där barn kan leka och relatera till barn i samma åldrar. Dessa resultat kan relateras till forskning som diskuterar vikten av peer tutoring, cooperative learning och

peer collaboration mellan barn i olika åldrar som viktiga aspekter för att skapa goda lärmiljöer (Williams m.fl., 2000).

En mindre barngrupp kan förstärka eller förminska barns positioner. Barn med hög status som är populära i barngruppen förefaller få mer plats och utrymme att bestämma i både lek och aktiviteter, och vem de vill leka med. Samtidigt tyder resultaten på att konkurrensen om kamrater ökar och att barns positioner förändras till att bli mer vaksamma och misstänksamma mot varandra. Dessa resultat blir intressanta att relatera till forskning som visar att barn mår bra i små grupper och att mindre grupper kan vara gynnsamma för barns lärande (Asplund Carlsson m.fl., 2001; Einarsson, 2003; Munton m.fl., 2002; Seland, 2009; Sheridan m.fl., 2009). Det man kan fråga sig är om hur barn positionerar sig tillsammans med andra har att göra med antalet barn, eller om det mer handlar om barns olika status tillsammans med andra människor, oberoende av antal.

Förskolläraarnas positioner gentemot barnen, kan upplevas som passiva och arbetslaget förefaller förvänta sig att barnen själva ska positionera sig mer aktivt och ta egna initiativ till aktiviteter när de befinner sig i en liten barngrupp. Som tidigare forskning visar, sker inte detta nödvändigtvis av sig självt utan den vuxnes närvaro är en viktig aspekt för barns kamratrelationer och samlärande oavsett barngruppens storlek (Ihrskog, 2006; Williams, 2006). Dessa resultat är i linje med Johanssons (2011) studie som visar att barn lämnades själva för att lösa sina konflikter när de blev färre barn i gruppen. Bratteruds m.fl. (2012) studie drog slutsatsen att en av anledningarna till att barn inte trivs i förskolan, var för att vuxna inte samspelade eller stöttade barnen i deras lek och aktiviteter.

Resultaten visar att både planerade och oplanerade aktiviteter minskar i den lilla gruppen. Förskollärares svar varierar om vilka aktiviteter som de erbjuder barnen. En slutsats som dras utifrån studiens resultat, är att barnen i den lilla gruppen erbjuds aktiviteter som kräver färre barn. Förskollärare tycks erbjuda aktiviteter som inte går att genomföra i den stora barngruppen, som exempelvis att lämna förskolegården, medan aktiviteter som kräver många barn uteblir. Vissa lekar och aktiviteter kan också kräva en viss ålder för att kunna genomföras. Aktiviteter som erbjuds de yngre barnen kanske inte upplevs så gynnsamma för äldre förskolebarn och tvärtom.

Den stora gruppens möjligheter bildar den lilla gruppens hinder och tvärtom

Föreliggande studie visar att olika möjligheter och hinder skapas beroende på barngruppsstorleken. Hinder som framträder i relation till den stora barngruppen, kan istället ses som möjligheter i förhållande till den lilla barngruppen. En liten grupp kan skapa möjligheter att pla-

nera och arbeta utefter förskolans läroplan, medan den stora barngruppen skapar hinder för detta. Den stora barngruppen i relation till personaltäthet, lokalernas utformning och rum kan skapa hinder att dela in barngruppen i mindre grupper, medan den lilla gruppen skapar möjligheter att dela in barnen i små grupper där de kan arbeta med få eller enskilda barn, möjligheter som inte alltid tas tillvara. Samtidigt kan man fråga sig hur beroende arbetslaget är vid de gruppindelningar som görs i den stora barngruppen. Behöver alla grupper innehålla lika många barn, eller finns det möjligheter att dela in barnen i olika stora grupper?

Hinder i den stora barngruppen beror enligt förskollärarna till stor del på tidsbrist, det vill säga att arbetslaget exempelvis inte hinner med att vara delaktiga och närvarande i barns lek och aktiviteter. Möjligheter i den lilla gruppen är plustid. Hur plustid används i den lilla gruppen kan se olika ut, men plustid används inte nödvändigtvis till samspel och kommunikation med barnen som förskollärarna uppger att de inte hinner med i den stora barngruppen.

Hinder som beskrivs i både den stora och lilla barngruppen är att förskollärare har svårigheter att erbjuda aktiviteter och relatera till de äldsta förskolebarnen oavsett barngruppsstorlek. De äldre förskolebarnen förefaller vara de barn som påverkas negativt i både stora och små grupper när det gäller vad de kan och ges möjlighet att göra under delar av dagen, samt deras aktiviteter, positioner och relationer.

Förskollärares arbetsvillkor förändras beroende på antalet barn. I den stora barngruppen blir arbetet med barnen och läroplanen ett hinder. Färre barn skapar villkor för förskollärare att planera, att erbjuda enskilda barn aktiviteter som gynnar deras behov, samt att samtala och umgås med övriga i arbetslaget. En slutsats från resultaten är att intentioner i läroplanen som att arbetslagen ska dokumentera, följa upp och utvärdera den egna verksamheten, tycks vara lättare att uppnå och genomföra i den lilla gruppen.

Beroende på gruppstorlek förändras barns och vuxnas positioner. Konkurrenten mellan barn tar sig olika uttryck. I den lilla gruppen konkurrerar barn om kamrater medan de i den stora gruppen konkurrerar om leksaker och yta. Vuxnas positioner beskrivs i den stora barngruppen bli auktoritära, styrande, övervakande och tillrättavisande och som tolkas, med en distans gentemot barnen. Vuxna förefaller försätta barn i underordnade positioner där de har få möjligheter att påverka sin vardag. Positioner som framträder hos vuxna i den lilla gruppen är både mer distanserade och mer avslappnade och tillåtande, vilket bidrar till att vuxna kan samspela med varandra och att barn intar mer passiva positioner där motivation till lek och aktiviteter minskar. Hur barn och vuxna positionerar sig, kan påverka både barns och vuxnas välmående och resultaten visar att färre barn i en barngrupp inte med automatik ökar barns

möjligheter till välmående, lek och lärande. Betydelsen av förskollärares kompetens och förhållningssätt (se Persson, 2012; Sheridan m.fl., 2009; Sheridan m.fl., 2011; Sylva m.fl., 2010) blir framträdande för hur barn kan och ges möjligheter att positionera sig mot varandra.

Förskolan är en del av utbildningssystemet och fyller en viktig funktion i samhället då merparten av alla barn mellan ett och fem år går i förskola²⁷. Denna studie bidrar till kunskap dels om förskollärares upplevelser gällande barngruppsstorlekens betydelse för deras arbetsvillkor, dels om deras beskrivningar av barngruppsstorlekens betydelse för barns välmående, lek och lärande i förskolan. Oavsett vad orsaken är, till varför förskollärarna upplever stress och otillräcklighet för att möta krav som ställs inom makro- och exosystemen, blir konsekvenserna märkbara för både dem, barnen och i förlängningen förskolans hela verksamhet.

Resultaten i min studie visar hur förskollärare upplever barngruppens storlek och hur det påverkar deras arbetsvillkor. Studien visar också hur förskollärare beskriver att barngruppsstorleken erbjuder potentiella möjligheter till, eller hinder i verksamheten. Min förhoppning är att dessa resultat kan vara av betydelse för politiska och ekonomiska beslut och kommuners resursfördelning till förskolan. Men framför allt, att studien kan bidra till att skapa så bra villkor som möjligt i förskolan, då vikten av en bra förskoletid är av allra största betydelse för barns välmående, lek och lärande.

Fortsatt forskning

Flera studier behövs för att utveckla kunskaper av barngruppens storlek och dess inverkan på dels förskolans kvalitet, dels på barns lärande. Vad som framkommer i denna studies resultat är, att när en barngrupp upplevs bli för stor inverkar det på hur barns olika behov kan bemötas. Ett intressant bidrag till vidare forskning kan vara att studera hur detta kan se ut i verksamheten. Detta är även ett område som kan bli intressant att diskutera utifrån barn- och föräldrars perspektiv.

Utifrån förskollärarnas svar i föreliggande studie framträder bilden om en idealisk barngrupp. Som jag redan skrivit ovan står den idealiska barngruppen i stark kontrast till hur de flesta barngrupperna i idag är sammansatta. Ett viktigt och intressant bidrag till vidare forskning kan vara att studera hur arbetslaget i praktiken kan organiseras i verksamheten.

²⁷ Skolverket. Hämtat 2014-08-22: Skolverket. Hämtat 2014-08-19:
<http://www.skolverket.se/press/pressmeddelanden/2014/fler-barn-an-nagonsin-i-forskolan-1.216379>

Denna avhandling har finansierats med medel från Nationella forskarskolan för ämnesdidaktik i mångfaldens förskola. Förutsättningar och möjligheter för barns språkliga och matematiska utveckling och lärande (FoBaSM). Diarienummer 729-2011-4652. Inom forskarskolan samarbetar Göteborgs universitet, Karlstad universitet, Linköpings universitet och Malmö högskola, som är värdhögskola.

Referenser

- Achilles, CM. (2012). *Class-size Policy: The Star Experiment and Related Class Size Studies*. NCPEA Policy Brief, 1.2. Hämtad: 2014-03-18: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED540485.pdf>
- Alvesson, M., & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. (2., [uppdaterade] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, B-E. (1986). *Utvecklingsekologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Asplund-Carlsson, M., Pramling Samuelsson, I., & Kärrby, G. (2001). *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola – En kunskapsöversikt*. Stockholm: Liber Distribution.
- Balldin, J. (2010). Utsatta barn i förskola. Utmaningar och möjligheter. En kunskapsöversikt. I SOU 2010:95 *Se, tolka, agera – allas rätt till en likvärdig utbildning. Slutbetänkande från Utredningen om utsatta barn i skolan*. Stockholm: Fritzes.
- Bergström, G., & Boréus, K. (Red.). (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. (3., [utök.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Björklid, P. (2005). *Lärande och fysisk miljö en kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Johanneshov: TPB.
- Bratterud, Å., Sandseter, E. B. H, Seland, M. (2012). *Barns trivsel och medvirking i barnehagen. Barn, foreldre og ansattes perspektiver*. (Rapport 21/2012). Skriftserien fra Barnevernets utviklingscenter i Midt-Norge. NTU Samfunnsforskning AS: Barnevernets utviklingscenter. Hämtad från http://www.udir.no/Upload/barnehage/Forskning_og_statistikk/Rapporter/Barns%20trivsel%20og%20medvirking%20i%20barnehagen.pdf?epslanguage=no
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). *Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives*. *Developmental Psychology*, 22(6), 723-742. doi: 10.1037/0012-1649.22.6.723
- Bruce, A., & Thyer, B.A. (Red.) (2010). *The handbook of social work research methods*. [Elektronisk resurs]. Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
- Bruce, B. (2013). Språkutveckling genom dialogsamspel. I Pramling Samuelsson, I., & Tallberg Broman, I. (Red.), *Barndom, lärande och ämnesdidaktik (1. Uppl.)*, s. 69-90. Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (2., [rev.] uppl.) Malmö: Liber.

- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7th ed). London: Routledge.
- Corsaro, W. (2003). *We are friends right? Inside the kids culture*. Washington, DC: Joseph Henry press.
- Corsaro, W. (2005). *The sociology of childhood* (2:a utg.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Claesdotter, A. (2004, 04 september). *Stora grupper skapar stress*. Lärarnas nyheter, nr 6. Hämtad 2012-07-10 från <http://www.lararnasnyheter.se/textsize/normal?destination=node%2F46165>
- Davies, B., & Harré, R. (1990). *Positioning: The Discursive Production of Selves*. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20(1), 43-63.
doi: 10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x Rpt.w modifications as
Ch. 3 in Rom Harré and Luk van Langenhove (eds), *Positioning Theory: Moral Context of Intentional Action*. Malden: Blackwell.
- De Schipper, J. E., Riksen-Walraven, M., & Geurts A. E. (2006). *Effects of child – caregiver ratio on the interactions between caregivers and children in child – care centers: An experimental study*. *Child development*, 77(4)861-874
doi: 10.1111/j.1467-8624.2006.00907.x
- Downe-Wamboldt, B. (1992). Content analysis: Method, applications, and issues. *Health Care for Woman International*, 13(3), 313-321.
doi: 10.1080/07399339209516006
- Dysthe, O. (red.) (2003). *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Einarsson, C. (2003). *Lärares och elevers interaktion i klassrummet: Betydelsen av kön, ålder, ämne och klasstorlek samt lärares uppfattningar om interaktionen*. (Doctoral thesis, Linköping studies in education and psychology, 92). Linköping: Universitet. .
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 107-115.
- Esaiasson, P. Gilljam, M., Oscarsson, H., & Wängnerud, L. (2007). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (3.,[rev.] uppl.) Stockholm: Norstedts juridik.
- Gable, S. (2009). Children's relationships with other children in child care. *Child Care*. Hämtad 2012-10-06 från <http://missourifamilies.org/features/childcarearticles/childcare4.htm>
- Garbarino, J., & Stott, F. M. (1992). *What children can tell us: eliciting, interpreting, and evaluating critical information from children*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Hsiu-Fang, H., & Shannon S-E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.

- Ihrskog, M. (2006). *Kompisar och kamrater: barns och ungas villkor för relationsskapande i vardagen*. Doctoral thesis, Acta Wexionensia, 90). Växjö: Växjö universitet Press.
- Johansson, E. (2011). *Möten för lärande: pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. (2., rev. uppl.) Stockholm: Skolverket.
- Kihlbom, M., Lidholt, B., & Niss, G. (2009). *Förskola för de allra minsta: På gott och ont*. Stockholm: Carlsson.
- Kultti, A. (2012). *Flerspråkiga barn i förskolan: Villkor för deltagande och lärande*. (Doctoral thesis, Gothenburg studies in educational sciences 321). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburensis.
- Kärrby, G. (1997). Bedömning av pedagogisk kvalitet. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 2(1), 25-42.
- Kärrby, G. (2000). *Svensk förskola – pedagogisk kvalitet med socialpolitiska rötter*. (Rapport från Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik, nr 6).
- Kärrby, G. (2001). Barns rätt till hög kvalitet i förskolan. *Utbildning & demokrati*, 10(2), 81-93.
- Leinonen, J., Brotherus, A., & Venninen, T. (2013). Children participation in Finnish preschool education – Identifying, describing and documenting children's participation. *Nordic early childhood education research journal*, 7(8), 1-16.
- Liebendörfer, C., & Liebendörfer, Ö. (2013). *Waldorf pedagogik*. Lund: studentlitteratur.
- Ljunggren, Å. (2013). *Barngruppernas sammansättning och storlek*. Hyllie stadsdel, granskningsplan.
- MacNaughton, G., Rolfe, C.A. & Siraj-Blatchford, I. (Red.) (2001). *Doing early childhood research: international perspectives on theory and practice*. Buckingham: Open University Press.
- May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: studentlitteratur.
- Martin Korpi, B. (2012). *Förskolan i politiken om intentioner och beslut bakom den svenska förskolans framväxt*. Johanneshov: TPB.
- Moser, C.A., & Kalton, G. (1971). *Survey methods in social investigation*. London: Heinemann educational book Ltd.
- Munton, T., Mooney, A., Moss, P., Petrie, P., Clark, A., & Woolner, J. (2002). *A Review of International Research on the Relationship between Ratios, Staff Qualifications and Training, Group Size and the Quality of Provision in Early Years and Childcare Settings*. Queen's Printer: Department for Education and Skills.
- Melker, K. (2014). *Storarbetslag i förskolan-hinder och möjligheter*. Masteruppsats vid i institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande. Göteborgs Universitet.

- Olsson, J., & Virtanen, M. (2013). *Naturvetenskap i förskolan. Barns möjligheter till lärande i små och stora undervisningsgrupper*. Magisteruppsats vid institutionen för Pedagogik, kommunikation och lärande. Göteborgs Universitet.
- Palmero, F., Hanish, L.D., Martin C. L., Fabes R. A., & Reiser, M. (2007). Preschoolers' academic readiness: What role does the teacher child relationship play? *Early Childhood Research Quarterly*, 22(4), 407-422.
- Palmérus, K., & Hägglund, S. (1987). *Hur många vuxna behövs på dagis? En studie av personaltätthet, socialt samspel och aktiviteter på sex daghemsavdelningar*. (Rapport, 1987:04). Göteborg: Institutionen för pedagogik. Göteborgs universitet.
- Persson, S. (2012). *Förskolans betydelse för barns lärande, utveckling och hälsa*. Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.
- Pramling Samuelsson, I., Bjervås, L., & Emilson, A. (2012). *Dokumentation, kommunikation och läroprocesser i förskolan*. I forskning om undervisning och lärande nr 8. Viserum: Prinfo Berghs.
- Pramling Samuelsson, I., & Sheridan, S. (2003). Delaktighet som värdering och pedagogik. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 8(1-2), 70-84.
Hämtad 2012-08-14 från
<http://www.ped.gu.se/pedfo/pdf-filer/pramsher.pdf>.
- Pramling Samuelsson, I., Williams, P., & Sheridan, S. (i tryck). *Att arbeta utifrån läroplanens intentioner i relation till gruppstorlek*.
- Pramling Samuelsson, I., Williams, P., Sheridan, S., & Hellman, A. (i tryck). *Swedish preschool teachers' ideas of the ideal preschool group*.
- Robson, C. (2002). *Real world research: a resource for social scientists and practitioner researchers*. (2. edi.) Oxford: Blackwell.
- Seland, M. (2009). *Det moderne barn og den fleksible barnehagen. En etnografisk studie av barnehagens hverdagsliv i lys av nyere diskurser og kommunal virkelighet*. (Doctoral thesis, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 258). Trondheim: NTNU-tryck.
- Seland, M. (2011). *Livet i den fleksible barnehagen; muligheter og utfordringer i en barnehage i endring*. Oslo: Universitetsforlag.
- Sheridan, S. (2001). *Pedagogical quality in preschool: an issue of perspectives*. Diss. (sammanfattning) Göteborg: Univ., 2001. Göteborg
- Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I., & Johansson, E. (Red.) (2009). *Barns tidiga lärande: en tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I., & Johansson, E. (2010). *Förskolan – arena för barns lärande*. Stockholm: Liber.
- Sheridan, S., Sandberg, A., & Williams, P. (2011). *Förskollärarkompetens i förändring – En studie om förskollärarkompetens i förskolan*. Hämtad 2012-07-28 från http://www.vr.se/download/18.69569c3e130b4abdbbb80002278/SheridanSonja_F%C3%B6rskoll%C3%A4rarkompetens+i+f%C3%B6r%C3%A4ndring.pdf.
- Sheridan, S., Williams, P., & Pramling Samuelsson, I., (manus). *Group size and organizational conditions for children's learning in preschool: A teacher perspective*. Accepted for publication in Educational research.
- Silverman, D. (2011). *Qualitative research* [3rd edition] London: Sage publications Ltd.
- Sommer, D. (1997). *Barndompsykologi: utveckling i en förändrad värld*. (1. uppl.) Hässelby: Runa.
- Skolinspektionen. (2012). *Förskola, före skola - lärande och bärande [Elektronisk resurs]: kvalitetsgranskningsrapport om förskolans arbete med det förstärkta pedagogiska uppdraget*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket. (2003). *Gruppstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2005a). *Allmänna råd och kommentarer för kvalitet i förskolan*. Stockholm: Skolverket. Hämtad 2012-07-12 från http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1397
- Skolverket. (2005b). *Allt fler stora barngrupper i förskolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2010a). *Läroplan för förskolan Lpfö 98*. ([Ny, rev. utg.]). Stockholm: Skolverket. Hämtad 2012-07-01 från <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2442>.
- Skolverket. (2010b). *PM – barn och personal i förskolan hösten 2010*. Stockholm: Skolverket. Hämtad 2012-07-12 från http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2521 .
- Skolverket. (2010c). *Ny skollag och förtydligad läroplan för förskolan: Skolverket ger förskolechefen stöd*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2013a). *Allmänna råd med kommentarer för förskolan*. Stockholm: Skolverket.

- Skolverket. (2013b). *Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem: resultat från föräldraundersökningen 2012*. Stockholm: Skolverket.
- St.meld. nr. 41. (2008-2009). *Kvalitet i barnehagen*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
Hämtad 2012-07-08 från
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeldnr-41-2008-2009-.html?id=563868>.
- Strander, K. (1997). *Jag är glad att jag gick på dagis: fyrtio ungdomar ser tillbaka på sin uppväxt*. (Doctoral thesis, Studies in educational sciences,9). Stockholm: Stockholms universitet.
- Stukát, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Sylva, K, Melhuish, E, Sammons, P, Siraj-Blatchford, I & Taggart, B. (Eds.) (2010). *Early childhood matters: evidence from the effective pre-school and primary Education project*. London: Routledge.
- Trost, J. (2012). *Enkätboken*. (4., uppdaterade och utök. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- UNICEF. (2008). *The child care transition. A league table of early childhood education and care economically advanced countries*. Unicef Innocenti Research Centre, Florence, in Italy.
- Vassenden, A., Thygesemb J., Brosvik Bayer, S., Alvestad, M., & Abrahamsen, G. (2012). *Barnehagens organisering og strukturelle faktorerers betydning for kvalitet*. (IRIS rapport 2011/029).
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning*. (elektronisk)URL. Hämtad 2012-08-27 från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Williams, P. (2006). *När barn lär av varandra: samlärande i praktiken*. (1. uppl.) Stockholm: Liber.
- Williams, P., Sheridan, S., & Pramling Samuelsson, I. (2000). *Barns samlärande: en forskningsöversikt*. Stockholm: Statens skolverk.